

تصویر ابو عبد الرحمن الكردی

فەرهاد پیربال

منتدی اقرأ الثقافی

للکلتب (کوردی - عەربی - فارسی)

www.iqra.ahlamontada.com

میزووی هونهری شیوهکاری له کوردستاندا

له کۆنهوه تا په نجاکان

هه‌وینەر ۲۰۰۶

**ميٽرووسى ھونمىرى شىۋەكارى
لە كوردستاندا
لە كۆنەۋە تا پەنجاگان**

فەرھاد پىرىيال

له ټولګراره کانی دهزګای میترګ

هاوین نهمتهاز
سه رګیس ناغا جان

سهرنوسهر
محمدهد خوشناو

ناوی کتیب: میژووی هونه ری شتو دکاری له کوردستاندا
ناوی نویسه ر: فهزهاد پیریال
چاپ و ټلوه کړنه وهی: دهزګای میترګ - شتو دکاری
تیرلړ: ۲۰۰۰ دانه
نه خشه سازی: نویسنګه ی گوڅار
ژماردی سپاردن: ۸۵۹ له کتیبخانه ی گشتی مه ولیر درلوه تی
چاپ: چاپخانه ی حاجی ماشم / مه ولیر

میدپایه کان، ناسه وار یکی سردمی هه خامه نشی له بازارگاد - نهران

نمگه تۆ نهم نووسین و نه خش و نیگارانی
 نیره خهراپ نه کمیت و بیانپاریزی،
 ناموورامزدا له پشتت دمه ستیت و خیر و
 بهر مکت ده خاته زیانتومه...

داریوش پاشا
 که له کی شاعی بیستون
 ستونی چوارم
 دتری ۷۲-۷۶

پیشکش به
 کوری شیرینم

روژدان

شانازی ہوا دھکم کہ ہم ہرہمہی من دہیتہ یکہمین کتیب لہباری میٹرووی ہونہری شتوہکاری کورد؛ ہولڈانتیکہ لہپتاو ہیچ نمہن بہ نرشیف کردنی ماتیریاالہکان پاشانیش وددہستہیتانی دیدیکی گشتی و فراوان لہم بارہیہوہ۔ بہ نانقہستیش زور لہسر کمرہستہکان و ہونہرمہندہکان نہرؤشتوم نمہش بؤنہوہی توؤہرانی دیکہی تایہتمہندی ہم بہستینہ بیتن لیتیان بتؤنہوہ۔

ہوی ہلہزاردنی ہم باہتہ بیگومان بؤنہوہ دہگہرپتہوہ کہ ہیچ کتیبیک، تایہت ہم کاوہ میٹرووی شتوہکاری لہ کوردستاندا نہنوسراوہتموہ و پتوہستہ لہسرہتادا سہرچاوہیکہی ہیچ نمہن وگہ نمہی من ساکار لہبہردہستدا ہہیت۔

لہ سالی ۱۹۸۷ بہملاوہ، کانتی گہیشتمہ پاریس، بیروکہی ہم کتیبہ لہلام گہلالہ بوہ۔ دہمودہستیش کہوتمہ کرنی تابلو و کوکردنہوہی نرشیف و زانیاری لہباریہوہ۔ جگہ لہ سہرچاوہ تیزیبہکان، ہندیک لہ زانیاریہکان لہ چاوپتیکہوتنی ہونہرمہندہکانی نوہ سالانہ - خویان وەرگیراون، بؤہشہکہی دیکہش پشتم بہستوہ بہ وردہوہوہ و سؤراغی شہخسی خؤم، لہگہل چہند وتاریک لہوانہی بلاؤکراونہتموہ۔

سالتیک پیش دامہزاندنی کوٹیرکی ہونہر لہ زانکوئی سلیمانی دہموسٹ ہم کتبہ چاپ بکہم۔ دامہ مامؤستا نازاد شوہی بیخوٹنیتہوہ۔ نوہش بؤ مامؤستا عہلی جوڑای عہمیدی کوٹیر پیشنیارکردہو کہ من ناوہرؤکی ہم کتیبہ بہ قوتاہیکہانی پؤلی یکہمی ہشی شتوہکاری لہ کوٹیرکی ہونہری زانکوئی سلیمانی ہلیمہوہ۔ نئجا دووای گفتوگو لہگہل وہزیری پؤشنبیری نہوسا، مامؤستا جہمال عہدول، داوایان لیکردم کہ ہچم ہم پیشنیارہ جتبہجی بکہم۔ نوہ بوہ نیتر چووم بؤ ماوہی سالتیک (کہ سالی یکہمی کوٹیرکہ بوہ) دہرسہکہم گوتموہ۔ شہرفی نہوشم وەرگرت کہ بہوہی ہم کتیبہوہ بوہمہ یکتیک لہ مامؤستایانی دامہزرتنی کوٹیرکی ہونہری زانکوئی سلیمانی۔

کہواتہ ناواخی ہم کتیبہ (ہلہتہ تا لویدا ہندئ ہشی دیکہم لہباری میٹرووی ہونہری نیگاری شارستانہتہکانی دیکہ و رتباہزہ ہونہریہکانی نہوروپا زیاد کردہو) بوہ میٹؤدی دہرسی (میٹرووی ہونہر) لہ کوٹیرکی ناوبراودا۔

باہخی ہم کتیبہ تہنیا باہخیکہی شتوہکاری نیہ، بہلکو باہخیکہی میٹرووی و نہمازہ نازکیولڑی و نہدہبیشی ہہیہ۔ نمہش چونکہ لہباری کرؤنیکہوہ، قؤناغہ میٹروویہکان پؤلہندی کراون و تا رادہیکیش شیتل کراونہتموہ۔

له کاتی کاردا گیروگرفتیک جینگلی ددهام: نایا دهکرتی هونری یه که مین نوو شارستانیانه ی
له چوارچیتوی خاکی کوردستاندا سهریان هه لداوه (به تاییه تیش نه که دی، ناشووری، میدیا،
ساسانی، هه خامه نشی) به هی کورد له قه له میان بدهین؟ نه که ر بلتین «نه خیر»؛ نه دی بۆچی
عهرب شانازی به سۆمهروه ده که ن؟ بۆچی فارس شانازی به ساسانی و هه خامه نشیه وه ده که ن
- سهره رای نه وه ی به شتیکی زۆریان له کوردستاندا داهیتراون؟!

له هه موو پرویه کی زانستی و میتزویی و هونری و ته نانه ت نه کادییه شه وه، به شتیکی زۆر له
هونری یه که مین نوو شارستانیانه ی که له سهر خاکی کورددا (واته نه وانیه ی له چوارچیتوی خاکی
کوردستاندا) سهریان هه لداوه، به تاییه تیش نه که دی، ناشووری، میدیا، ساسانی،
هه خامه نشی.. به هی کورد له قه له ده درتن. چونکه تو ته ماشاکه: نه خش و نیگاره کانی گوندی
بیتواته (نزیک هه ولتر) ده که دینه وه بۆ سهرده می به نه ماله ی سییه می شارستانیانه ی نوو؛ نه خش
و نیگاره کانی کتله شین له مه له بندی موساسیر له سهر سنووری کوردستانی عیراق- نیران که له
۸۱۴ پ. ز دروستکراون و بریتین له په رستگایه که که دیواره کانی به نیگاری ره نگینی
خواه ده که کان و چه ند گیانه وه ریک رازیندر اونه ته وه، له سهرده می شارستانیانه ی نوو راز تو یه کانی
نه مره نه وه دروستکراون، که چی له کوردستانن. یان ته نانه ت نه وه تا پاتریک دۆبیدیان،
میتزوونوسی فه ره نسی، له کتیبی (هونه ره کانی نه مره ن) دا، چاپی مازینۆد، پاریس ۱۹۸۷، ل
۳۱۳ ده لێن: گۆزستانه کانی نه مره نه به کان، ههروه ها هه ندی شیرازی رازانده وه ی گۆر و کتیل
نه خشان دنیان، له شیرازی کوردیه وه وه رگیراون.

جگه له مانه ش، هه موومان ده زانین: کورد به درتیا یی میتزوو هیچ دهوله تیک یان وه زا ره تیکی
رۆشنییری نه به وه که به توانیت، وه که دهوله ته کانی کۆنی نیران و نیمه راتۆریه تی عوسمانی،
هونری نیگار کیشانی نه ته وه یی خۆی (فارسی، تورکی.. بنووسیتشه وه. به کورتیه که ی:
به شتیکان نه خۆن ده وه وار بووینه و نه مازانیه به پترانین بزانیان نه میتزووه بنووسینه وه، به شه که ی
دیه که شمان (خۆن ده وه اره کاغان) نه م مه سه له به مان به لا وه گرنگ نه به وه و به گه له خۆی دهوله ته که و
نیمه راتۆریه ته که که وتووین و کولتوری نه ته وه یی خۆمان له ناو هی نه واندا تونده ته وه و چیمان
کردوه هه ر بۆ نه وان بووه و بۆ نه وان نوو سراوه نه وه.

نه مرۆ، به هه رچی شیه یه کی لیکه ی بده نه وه، ناتوانین و ناشیی و نا کورت که نیه تا هه تایه
خۆمان له میتزووه جوان و شکۆمه نده ی به پیراغان کتیل به کین. راسته نه مانتوانیه به دیدیکی
کوردیه وه نه م میتزووه زێره وشانه په رته وازه یی خۆمان بنووسینه وه، به لام له نا که امدا میتزووه که مان
هه ر هه به وه. نه مه تا...

به م شیه یه، من له م کتیبی خۆمدا یێن پێچ و په نا و به شیه یه کی زه ها هه موو نوو هونه رانه ی
که له سهر خاکی کورد (له کوردستاندا) دروستکراون، به کوردیم ژماردوه.

دووه م گیسوگرفت: نایا نه وه هونه ره م نه دانه ی به ره سه ن کوردن و له کوردستان نه میاوان: چ
حسابتیکان بۆ به کرت؟ ده یان له هونه ره م نه ده که وه عیراقی و سووریه که یان ته نانه ت تورکیایی
و نیرانییه که به ره سه ن کوردن یان دوو ره گن: شمس الدین فارس، نضال الاغا، موفق الخطیب،
فاروق عبدالعزیز، زید صالح زکی، نوری مصطفی به جت، محمود صبری، نا هده الحیدری، قتیبه
شیخ نوری، کاظم حیدر، فاتح المدرس، سه یف والی. نایا نه مانه شم به خستایه ته نه م کتیبه وه؟
وه لام: به لێن پیتوست و ابوو بیانخمه نه م کتیبه وه، به لام له به رنه وه ی نه مه به سیتیتیکی فراوان و

نەسرۆیی و کەمەتیک جیایاوازە، جارێ لە چوارچێوەی نەم تۆژینەوهیدا دەیانبخەینە دەرەوە؛ بۆ تۆژینەوهیهکی سەربەخۆیان هەڵدەگیرن.

لەم کتێبەمدا -دەمووی تا هەتایەش هەر وابە- هیچ میتۆدێکی نەکا دییم پەیرهو نەکردوو (تەنانت لە ریزکردنی سەرچاوەکانیش). ئەوێ ویسترومە، زیاتر گەباندنی کۆمەڵیک زانیاری و پیشکەشکردنی کۆمەڵیک ماتێریال بوو، لەگەڵ چەند دیدیکی ئیستاتیکیی ئەوتۆ کە بتوانن هەموویان لە بۆتەیهکی مێژووییدا لەیەکتر بیهستتەوه؛ لەناکامدا مێژوویەکی هونەرە کەمان پێشان بدات. بۆ نەمەش لە یەکەمین شارستانیەتەکانی کوردستانەوه دەستم پێکردوو تا سالانی ۱۹۵۰. نەمەش لەیەرنەوێ -وەک هەموو جارێک دەلێم: من کارە ناسانەکان بەجێدەهێلم بۆ خەلکی دیکە (بۆ عەمید و نەقیب و پروفیسۆر و نەکا دییمەکان). من لەبارەي قۆناغیک کارم کردوو کە سەخت و نەستەم بوو، تۆژەرائی دیکەش بلا لەو قۆناغەوه دەست پێ بکەن کە ناسانە. جگە لەمەش قۆناغی نوێی سالانی ۱۹۵۰ - ۱۹۶۰ کە من ناوم ناوێ نەسلی دوو، چ و پەتر و بەربلاوترە، تۆژینەوهیهکی ئیستاتیکانەي قوول و سەربەخۆی گەرە کە لێردا هەناسەمی سوار دەکرد.

هونەری خۆشنووسی (خطاطی) پەیرهونەیهکی زۆری بە شێوەکارییەوه هەبوو و ئەویش هەر لەناو جەرگەي شێوەکاری و رازاندنەوهي کتێبەوه چەکەرەي دەرکردوو، بەکورتی: خۆشنووسەکانی کوردستان زۆرن، بۆ ئێوە حاجی محەمەد عەلی، ناسراو بە سایی (۱۸۶۳ - ۱۹۴۱) زیاتر لە نیوسەده خزەمتی نەم هونەردی کردوو، تا ئیستاش لە گەلێک شۆتی بەغدا پاشماوەي بەرەمهکانی ماوه، لە بەغدا تاکە خۆشنووسێکی ناسراو بوو. یان بۆ ئێوە حامید نامیدی (۱۸۹۱ - ۱۹۸۲) ناوی موسا عەزمییە، دیارەکرییە، هەروەها محەمەد نەمین پنی (مەلا نەمینی کۆبی) کە لە ۱۸۶۴ - ۱۸۶۹ لە بەغدا ژیاوه، خۆشنووس و مۆرەلەکن بوو؛ یەکەم کەس بوو مۆری لە عێراقدا بلاکردوو یان سەید موحسین، کە خەلکی سلێمانییە، لە خەتی رقەدا داھێن بوو.

بەداخەوه، نەم هونەرەشم (خطاطی) دەرھایشتە دەرەوهي نەم کتێبەوه و هیوادرم تۆژەرتیکی پەسۆر بەجیا لیتی بکۆلێتەوه.

نەم کتێبەم لە سێ بەشدا پیشکەش کردوو. بەشی یەکەم: لە کۆنەوه تا کۆتایی سەدی نۆزدەم. بەشی دوویمیش: کۆنۆلۆژیایەک لە سەرەتای سەدی بیستەمەوه، بەشی سێیەمیش تا سالانی ۱۹۵۰ (کە دەکاتە هونەری شێوەکاری مۆدێرن).

ڕۆلی هونەرەمەندانی نەسلی دوویمی مۆدێرن (سالانی ۱۹۵۰ - ۱۹۷۰) تۆژینەوهیهکی سەربەخۆی پێویستە، چونکە چەند هونەرەمەندیکی جیایاواز دیتە مەیدانەوه؛ نازاد شەوقی، محەمەد عارف، سلێمان شاکر، عەلی جۆلا، سەردار زوھدی، قادر کوردی و چەندین هونەرەمەندی دیکە.

لەکۆتاییدا ناماژە بەمە دەدەم کە نەم کتێبە، نەگەر هونەرەمەند (قەرەنی جەمیل) نەپروایە، بەم شێوە جوانەي بەردەست چاپ نەدەکرا؛ چونکە پێنج سال زیاتر بوو هیچ وەزارەت و دەزگایەک نەیانەزانی مانا و نرخێ نەم کتێبە چیه! قەرەنی جەمیل لەناو تەب و تۆژی قەرەمۆشیدا رزگاری کرد و پیشکەشی ئێوەی کرد.

۲۰۰۶/۶/۱

هونمری نیگاری دیرینی کوردستان

هونمری نیگاری، کوردستانی تورکی
سوددی هونمری نیگاری، کوردستانی تورکی

هونصری وینه کیشان له سردمه می پیش میژو ودا

یه که مین بهرهمه کانی پیش میژو

له بواری نیگار کیشاندا یه که مین بهرهمه شیوه کارییه داهینراوه کانی مرؤفی سردمه کانی پیش میژو که تا ئیستا دۆزرا بیتنهوه، ده که پینهوه بۆ سالانی ۳۰/۰۰۰ تا ۲۵/۰۰۰ پ. ز. که یه کتیک له وانه بریتیه له پدیکه ری ژنیک (۱۱) سم بهرزه تی. له (ویلندۆرت) له نهمسا دۆزراوه تهوه. دهه و چاوی دیار نیه. قاجه کانی کورتن. باریکیبانه نه کراوه. دووهم کاری دۆزراوه، پدیکه ری پیایوکیه، (۲۰) سم بهرزه، له ههمان سردمه دا کراوه و له برنۆ له چیکۆسلوفاکیا دۆزراوه تهوه.

هۆگ هۆنور و جۆن فلیمینگ که دیرۆکی نیگار کیشانیان نویسه تهوه، سهره لدانی نیگار لای مرؤفی سردمه کانی پیش میژو، دابهش ده که نه سهر چوار قوناغ:

۱- قوناغی هونه ری راوچه کان

۲- قوناغی هونه ری ناو نه شکوته کان.

دیاردی راو له ناو نیگار ه کانی نهه دوو قوناغه دا زۆر دیاره: وینه ی بۆن و ماموش و نه سپ له سهر بهرد؛ به رهنگی رهش، سور، شین. زیاتر ناژهل وینه ی کیشراوه، پیساو زۆر کهم، ئافرهت ده که نه.

نهوگیان له بهرانه ی له فهره نسا وینه یان کیشراوه، له ههمو شوتنیکی تر وردیه بانه تر کراون. له سهر دیواری نه شکوته گانه وهیه که دهستی وینه کیشان و وردیه یی هونه ره نه ند پیش ده که ویت. له باکو ری نیسپانیایا، له ۱۸۷۹ وینه ی گامیشیک له سهر دیواری نه شکوته و تیک دۆزرا به وه، وایانده زانی هونه ره نه دتیکى هاوچه رهغی «نه شکوته دۆست» کردو به تی: هینه ده جوان بو.

۳- قوناغی هونه ری چاخی بهردیه ی میژولیتی

۴- قوناغی هونه ری کتیکه نشینه کان / جوتیاره کان

مرؤف له سردمه می میژولیتیک بهولاوه، به هقی کشتو کال کردنه وه نیشه جتی ده بیت، خانو

مرۆڤی پێش میژوو - ۲۸۵۰ پێش سەرھەڵدانى نووسین

بەروار	قوتاغەکان	گروپە مرۆییەکان، ژانیان
یەك ملیۆن سال پ. ز	چاخی بەردینی دیرین یەكەم قوتاغی پێش میژوو	مەمۆنی لە مرۆڤچوو و مرۆڤی لە مەمۆنچوو
۱۰۰۰۰۰ سال پ. ز	چاخی بەردینی ناوەراست دووەم قوتاغی پێش میژوو	مرۆڤی نیاندرتال لە ۶۰۰۰۰ تا ۴۵۰۰۰ پ. ز لە نەشکەوتی شانەدەر (نزیك خەلیفان لە هەولێر ۱۲کم) ژیاوە.
۳۵۰۰۰ پ. ز	چاخی بەردینی بالا دوایین قوتاغی پێش میژوو	مرۆڤی نیاندرتال لە ۳۵۰۰۰ - ۱۰۰۰۰ پ. ز لە نەشکەوتی شانەدەر دانەویڵەى چاندووە. (۷۱۴) پارچە ئامێری جۆراوجۆر لە شوێنەواری شانەدەر دۆزراوەتەوە.
۹۰۰۰ یان ۸۰۰۰ پ. ز	چاخی بەردینی نێپپالیۆتیک	گۆژانکاری کەش و ژینگە، سەھۆلبەندانیکى توند و تیر: دابەشبوونیکی نوێی جوگرافی و تۆپوگرافی زەمەن. پێشکەوتنى چاخی بەردین. نەژادی سەر بە مرۆڤی ئەمرۆ فراژووتر دەبێت.
	چاخی بەردینی میژۆلیتیک	مرۆڤ بۆ یەكەم جار لە میژوودا، لە کوردستان، لە نەشکەوت و مەلبەندەکانی کەریم شاپەر، زاوی چەمەن، شانەدەر، هەزار مێرد، مەلبەندی چەرمۆ، چەتال ھۆبووک.. کشتوکال دەکات و نیشتەجێ دەبێت، مەر و مالات بەخێو دەکات و ڕووەک پەرۆردە دەکات.
	چاخی بەردینی نێپۆلیتیک	بە ھەمان شێوە لە ۸۵۰۰ - ۸۰۰۰ لە گەنج دەره لە کوردستانی ئێران و لە تەل ناسیاب لە نزیك کرمانشان لە ۸۰۰۰ - ۷۵۰۰ دا.

پیش میژوو - ۲۸۵۰

بهروار	باکووری میژوو پوتا میا	باشووری میژوو پوتا میا	نیران	نهادۆل و شوتی تر
۶/۸۰۰ - ۶/۴۰۰ پ. ز	کولتوری چه رمۆ (نزیک چه میچه مال): کشتوکان. پهروه ده کردنی رووک، به ختو کردنی بز و سهر.		کولتوری ته په گوزان و گهنج دهره	یه کهم بنه گرونی شارستانه ی مرۆف له چه تال هۆیوک
۶/۳۰۰ تا ۶۰۰ پ. ز	یۆ به کهم جار دروست کردنی سیرامیک له چه رمۆ، به ختو کردنی بهراز		یۆ به کهم جار دروست کردنی سیرامیک له (ته په گوزان)	
۶۰۰۰ - ۵۶۰۰ پ. ز	- چۆل کردنی چه رمۆ و دسپت کردنی کولتوری هه سونه له دۆلی دیجله دا له باشووری روژناوای چه رمۆ		سهره لدانی سیرامیک له (گهنج داره). به ختو کردنی بز و بهران	ردسهر کردن له ناو نه شکونه گان له چه تال هۆیوک.
۵۵۰۰ - ۴۸۰۰ پ. ز	نهینه وای یه کهم و نهینه وای دووم - تهل هه لوف	- سهره لدانی کولتوری نویتد - سیرامیک له سامهرا	- ته په سیالک - کولتووری سوسه	له ۵۸۰۰ : سیرامیک له چه تال و هۆیوک و ولاتی گرێک .
۳۵۰۰ - ۴۵۰۰	- ته په گموره - له ۴۳۰۰ پلاو بوونه وای کولتوری نویتد له باشووه و یۆ باکوور.	له ۴۳۰۰ یه کهمین بنه گرونی مرۆف له نوور (بنه چه ی سۆمه ریبه گان) له ۳۹۰۰ کولتوری نووک (بنه چه ی سۆمه ریبه گان) - دروست کردنی سیرامیک	- ته په سیالک - دروست کردنی سیرامیک له سوسه. - ۴۵۰۰ : یه کهمین گۆرستانه گان له لوړستان	

شتپوازی نارامی. له گوندی نعل حه لطف دۆزراوه تهمه له سهر سنووری کوردستانی عیراق - سووریا.

سهر اوهندی ژن، سهردهمی نیشولیتیک ۶۰۰۰ سال پ.ز. (کوردستانی تیران). و. مۆزهخانهی تاران.

بهرده دروست دهکات، گۆزبان بهسهر که نیهل و نارشیتیکتوری لانه و تکه نه لۆژیا و نامیره کانی دادیت. ته نانهت قاپ و قاچاغه کانبشی، و دک له (تعل حه لطف) ی سهر سنووری باکووری عیراق - سووریا ده بینین، ده پازیتیتیه وه. ههروه ها خهتی باریک له کانی وینه کیشانی گیانه وه ده کانی به کار دهنیت. زۆریه نه شکوهت و مهلبه نه ده دیرینه کانی کوردستان، له چاخی بهردینی میتزولینیکه وه (۸/۰۰۰ پ. ز)، ده بیان نهخش و نیگار و سیرامیک و کاری دپته نیی جۆراو جۆزبان تیدا دۆزراوه نه وه، که ده چنه وه سهر نه جۆره نیگارانهی (پیش میژوو) که هه وگ هه نویر و جۆن فلیسینگ با بیان ده کهن:

نه وه کۆمه له نهخش نیگارانهی (که ژماره بیان ده گاته ۱۵۰ وینه) له (نه شکوهتی کچه که نهجه کانی) له گوندی بهدی سالکیه له مهلبه نه دی نه ناده وۆ (۷۶ کم له باشوری رۆژه لاتنی شاری وان) دۆزراوه نه وه و میتزوویان ده گه ریته وه بۆ سالانی ۸/۰۰۰ پ. ز. مشتیکن له خهرواری نه وه که نهجینه وینه بیانهی سهر ده مه بهردینه کانی کوردستان.

زۆریه نه وه نیگارانه به رهنگی سور یا نه قاوه بی کیشراون. نه مهش له سهر ته لاشه بهرده کانی بهرده نه شکوهته که، یا نه له ناو نهوانی نه وه دی، یا نیش له سهر دیواره کانی نه وه دی نه شکوهته که. فیگه ره کانی بهشیکیان بریتین له ژنه خراوه نه دکانی له کانی سه سا کردندا، یا نه خراوه نه دی تر که له سهر پشتی گیانه بهر اندا وه ستاون، یا نیش ته نیا وینهی نه وه گیانه وه رانهی که تا کو نه مرۆش له سهر فهرشه کوردیه کاندای نه بیان ده بینین. بهشیکیشین بریتین له دیمه نی شکار و راو، هه ندیکیشیان نه وه ته دار ده (ضقوس) دینییه نه مان بۆ ده گتیر نه وه که مرۆقی نه وه چاچه له ناو نه شکوهته که دا سازیان کردو وه.

هه من مهلبه نه دی باشوری شاری وان، که به که میان ۶ کیلۆمه تر و دووه میان ۱۵۰ کم دووره له ناوشار، پرن نه م جۆره وینه و نیگارانهی که هه وگ هه نویر و جۆن فلیسینگ با بیان ده کهن. وینه کانی گوندی برشین بهسهر تاشه بهرد و رده وز و قه ده پاله کانه وه، به تهواوتهی و دک مۆزه خانه یه که وان له بهر ههوا و ههتاوی نه وه مهلبه نه ده دا. هه ره هه مرویان به بهک جۆر ته کنیک

کراون : هه‌لکۆلێن یان رێنێی به‌رده‌کان. بۆیه ده‌توانین ب‌لێین که مرۆڤی ئه‌و سه‌رده‌مه به‌ر‌دینه‌، له‌و مه‌له‌به‌نده‌دا شێوازیکی هه‌بووه. ئهم نیکارانه‌ی گوندی (ترشین) که میژووی دروستکردنیان ده‌گه‌ڕێتوه بۆ (٤٠٠ / پ.ز) زۆریه‌یان بریتین له‌ گیانه‌وه‌ر و دیه‌نه‌کانی راو.

میژوونووسه‌کان له‌سه‌ر ئه‌وه ریک که‌وتوون، چۆن بۆ یه‌که‌م جار کشتوکاڵ و ناوه‌دانی له‌ کوردستان (له‌ شانه‌ده‌ر و هه‌زارمێرد و زاوی چه‌می) سه‌ریان هه‌لداوه، به‌ هه‌مان شێوه‌ش سیرامیک (فخار) بۆ یه‌که‌مین جار له‌ مه‌له‌به‌ندی چه‌رمۆ دروست ده‌کری‌ت و پاشان له‌ ته‌په‌گۆزان له‌ کوردستانی ئێراندا، ئهن‌جا به‌ مه‌له‌به‌نده‌کانی دیکه‌ی دنیا دا ب‌لاو ده‌ییتوه‌.

که‌واته، راسته : کوردستان یه‌که‌م لانکه‌ی سه‌وه‌له‌دانی شارستانییه‌ت و هونه‌ره‌کان بووه. به‌م شێوه‌یه، ده‌توانین ب‌لێین: سه‌ره‌له‌دانی نیکار و له‌دایکبوونی هونه‌ری شێوه‌کاری له‌ کوردستاندا ده‌گه‌ڕێتوه بۆ سه‌ده‌کانی پێش مه‌سیح، واته بۆ ئه‌و سه‌رده‌مه ده‌رینه سه‌ره‌تایه‌یه که کورد له‌ نه‌شکه‌وت و له‌ ده‌شته‌کاندا ده‌ژیا.

مه‌له‌به‌ندی (زاوی چه‌می)، ٤ کم له‌ روژئاوای نه‌شکه‌وتی شانه‌ده‌ر، به‌ کۆنترین مه‌له‌به‌ندی نیشته‌جی به‌ون له‌ کوردستانی عێراقدا ده‌ژمێردری‌ت.

له‌ چاخی به‌ر‌دینی ناوه‌ند دا (١٣٤٠٠ سال پێش ته‌م‌رۆ)، ئه‌و کاته‌ی مرۆڤ له‌ قه‌راغ کۆم و ده‌ریاچه و له‌ ده‌شته‌کاندا ده‌ژیا له‌ کوردستان، نامێره‌کان پێشکه‌وتنیکی دیاریان به‌ خۆه‌ بینی: نامێر له‌ پارچه‌ی ب‌ج‌ووی دار و به‌رد و ئێسقان، له‌ شێوه‌ی نه‌ندازه‌یی ریکدا دروست ده‌کران، وه‌ک سه‌ره‌نێزه و داس و چه‌قۆ.

سه‌باره‌ت به‌وه‌ی کوردستان یه‌که‌مین لانکه‌ی ژبانی کشتوکالی بووه له‌ جیهانه‌دا، یه‌که‌مین شۆن که‌ نیشانه و ناسه‌واره‌کانی ئهم قۆناغه‌ی تیندا ده‌ژرا ب‌یتوه، بریتیه له‌ نه‌شکه‌وتی (زه‌رزی) ی سه‌ر به‌ سلیمانی، که له‌ سالی ١٩٨٢ دا ده‌ژراوه‌توه. ل‌هم نه‌شکه‌وته‌دا کومه‌لیک نامێری به‌ر‌دینی وردی شێوی (سه‌وانی) ده‌ژراونه‌توه که شێوه‌ی نه‌ندازه‌یی جۆراوجۆریان هه‌بووه و بۆ دروینه‌ دانه‌وتله و راو به‌کارهاتوون، شایانی باسه، ئهم قۆناغه‌ پێشه‌سازیه له‌ میژووی کۆنی عێراقدا ناوی لێ‌نراوه پێشه‌ی زه‌رزی (الصناعه الزریه)، ئهمه‌ش له‌به‌ر ناوی نه‌شکه‌وتی زه‌رزی.

چه‌ندین نامێری هاوشێوه‌ی نه‌وان له‌ نه‌شکه‌وتی (هالی کوروا) له‌ نزیک (سلیمانی) ده‌ژراونه‌توه (٤)، ئه‌و نامێرانه شێوه‌ی نه‌ندازه‌یه‌یان هه‌بووه و له‌ ناسن دروست کراون. یانیش له‌ ئێسقانی ئاژه‌ل. ناسه‌واره‌کانی ئهم چاخه به‌ر‌دینه ناوه‌نده، به‌ شێوه‌یه‌کی رووت‌تر له‌ مه‌له‌به‌ندی که‌رم شه‌هر ده‌ژراونه‌توه که ده‌که‌وتیه رۆژه‌لاتی چه‌مچه‌مال به ٩٠ کیلومه‌تر. هه‌روها ل‌هم ناوچه‌یه‌دا چه‌ند نامێریکی کشتوکالی وه‌کو داس و کوتک و هاو، له‌گه‌ڵ چه‌ند نامێریکی دروینه و گه‌م و رووه‌ک کوتانه‌وه ده‌ژراونه‌توه.

کۆلینه‌وه ل‌هم نامێرانه، که میژووی دروست کردنیان ده‌گه‌ڕێتوه بۆ ١٣٤٠٠ سال پێش ته‌م‌رۆ. ئه‌وه نیشانه ده‌ده‌ن که مرۆڤی سه‌ره‌تایی کورد ل‌هم قۆناغه‌دا هه‌ستی هونه‌ری و جوانی هه‌بووه، تازه‌خه‌ریک بووه نیکار و فۆرم ب‌ه‌خشیته که‌ره‌سته و نامێره‌کان. تا ئێستاش گه‌لیک له‌و نامێرانه (ته‌ور، قاپ و قاچاغ، تیر، چه‌قۆ..) ماون له‌ نه‌شکه‌وته‌کانی هه‌زارمێرد و چه‌رمو و زه‌رزی و بالی کوروه و شانه‌ده‌ردا.

له‌ سه‌رده‌می ژبانی ناو نه‌شکه‌وته‌کانیشدا، مرۆڤی کورد وینه‌ی گیانه‌مه‌رانی له‌سه‌ر دیواری

نمشکوتەکان دەکیشا، بەمەش واتێدەگەشت کە نیشتر توانیویەتی دەسلالت بەسەر ئەم گێانە وەرانه دا بگرت.

کەواتە، نەخش و نیگاری سەرەدەمە دێرینەکانی پێش زاینی مەسیح لە دەشت و دەرو و لەناو نەمشکوتەکانی شانەدەر، چەرمسو، گردی قالنج ناغا، زێرە، بەردە بالکە، هەزارمێرد... بە یەکەمین کەرەستە نەتەویەکیەکانی کورد دۆزمێردن لە ژبانی هونەری نیگارکێشاندا؛ یەکەمین قۆناغی هونەری نیگارکێشان لای کورد پیشان دەدەن.

سیرامیکەکانی مەلەبەندی چەرمۆی کوردستانی عێراق، کە یەکەمین جۆری سیرامیک لە مێژووی ژبانی مێژوودا، زەمێنە یەکی زەردیان هەبوو؛ بە رەنگی سوور نەخشیان لەسەر کرکاو. هێلەکانیان یەکتەر بۆنە. بە (سیرامیکی بۆیە کرکاو چەرمۆ) ناسراون. هاوشتیویان لە (تەپەگۆران) ی کوردستانی ئێراندا دۆزراوەتەوه. وایێدەچێ یەکێکیان سەرچاوی ئەوێ دووم بێت. لە سالاسی ٦٣٠٠ - ٦١٠٠ دروستکراون.

بەلام سیرامیکەکانی تەل حەسوونە لە باشووری مووسل، کە مێژوویان دەگەڕێتەوه بۆ چاخی بەردینی مەعەدنی (٥٦٠٠ یان ٥٠٠٠ - ٣٥٠٠ پ. ز) بە شێویەکی گشتی رەنگین: پەمبە، پرتەقالی، پونیی، دیوارەکانیان رەشە. مێژوونووسەکان بەسەر سێ جۆریان داوەش کردوون. هەروەها مەلەبەندەکانی / نەمشکوتەکانی هەزارمێرد لە (دەشتی بەرانیان) نزیک سەرچار لە سلێمانی (و شانەدەر (لە ناوچەی برادۆستی سەر بە هەولێر) و تەل حەلف (لەسەر سنووری باکووری عێراق - سووریا) و گەنج دەره لە کوردستانی ئێران و تەل حەسوونە: گەرنترین ئەو مەلەبەندەکانی کوردستان کە سیرامیک تێیاندا پلاو پۆتەوه و پەرهی سەندووه.

نیگاری سەر ئەم سیرامیکانە، بەشێویەکی گشتی شێوێکی یان ئەندازەی بۆنە، زۆری جار هێلەکان، لە شێوێ چەماوەییدا یان یەکتەر بۆنە، یەک رەنگ یان سێ. لێگەرەکانیش بریتین لە دیھەکانی سروشت، گەلا، درەخت، پالندە، ماسی، گێانە و ران.

تۆژنەوه لە نەخش و نیگار و سیرامیکەکانی ئەم چاخانهی پێش مێژوو لە پێناو ئەم نامانجانە داوە:

١- لە پێناو زاینی ناستی هونەری - کولتوری ئەو گروپە مەزبە دێرینەکانی کە درەنگتر ئەزادی کورد پێکدەهێن.

٢- ناسینی ناستی چێژ و بەهره و توانای مێژو و هونەر مەلەبەندەکانیان، تەنانت سود لێ وەرگرتیشیان بۆ ئەمەژ.

٣- لە پێناو ناسینەوهی ئەو پەڕیوەندییە نەتییکی (ئەزادی) و کولتورییەکانی کە لە نێوان گروپە مەزبەکان و دراوستیکانیاندا هەبوو

٤- بەتۆژنەوه لەم نەخش و نیگار و سیرامیکانە، ئەوەمان بۆ وەدیاری دەگەوتت کە شوێنی دۆژنەوهی ئەم کەرەستانە شوێنێکی دێرینە و مێژووی کوردی چاخی بەردینەکانیان تێدا ژیاوه.

٥- لە پێناو ئەنترۆپۆلۆژیایەوه ئەمە ساغ دەکێتەوه کە چ جۆرە مێژووییکی سەر بە کام چاخی ئەم شوێنە ژیاوه؟ جۆری جەژن و تەدارەکی دینی و تیرەییەکانی ئەم جۆرە مێژووی چۆ و چۆن بوو؟ بۆ نمونە لە تەل حەسوونە نزیک مەوسل و لە گردی قالینج ناغای نزیک هەولێر هەندێ جۆری سیرامیک لە شێوێ قاپ و قاچاغ دروستکراون کە مێژووی ئەو سەرەدەمە لە کاتی ناستی کۆرەکانیان دەیانخستە ناو کۆرەکانیانەوه بۆ ئەوێ لەو دنیا سوودیان لێ وەرگیر.

هونەر نیگارکیشان له قوناعی یه کهم شارستانییه کهمکاندا

پرۆتولیرات واته (چهرخی نیمچه نووسین ۳۶۰۰ - ۲۸۰۰) بهو سهردهمه دهگوتری که تیتیدا نووسین به شیوه سهره تاییه کهی سهری هه لداوه . ههر له قوناعه به ملاشه وه به ، واته له دیوای سهره لدانی نووسین ، که وینه و نیگارکیشان پهره دهستین .
له دهووبه ری ۳۲۰۰ پ. ز له ولاتی سۆمه ر ، ننجیا له دهووبه ری سالانی ۲۸۵۰ پ. ز دا ، پیکتوگرافیه کان واته یه کهم نووسراوه (تیکسته) وینه ییه کان له سروسه (له تیران) سهره لده دن .

یه کهم نووسین و تیکسته کهانی شارستانییه تی میزۆپۆتامیای باکوور و باشوور ، شیوه یه کی وینه بیان هه بو ، زۆریه ی پیت و وشه کان له شیوه ی نیگاردایه بوونه . نهم جۆره نووسینه سهره تاییه ش ، نهمۆ پیتی دهگوتری نووسینی بزماری . ههر وینه یه ک واتای شتیکی ، هه به ستیکی ده که پاند . (۶۰۰ - ۷۰۰) هیمابوو .

به م شیویه ، مرۆفی مه له بندی میزۆپۆتامیا ، بۆ یه کهم جار له میژوودا ، توانی دهنگوباسه کهانی ژیان و شارستانییه تی خۆی تۆمار بکات .

ههر له و سهرده مه شدا یه (له ناو نووسراوه کهانی سینیهم به مه مالی پاشا سۆمه رییه کهاندا) به زمانی سۆمه ری ، بۆ یه کهم جار ناوی شاری نهرییل له شیوه ی نووریلیقۆن ده رده که ویت .

له م قوناعه سهره تاییه ی شارستانییه تی میزۆپۆتامیادا (شارستانییه تی نوورووک یان سۆمه ری) مۆره خه و لوله ییه کان بۆ یه کهمین جار ده رده که وون که له بهرد دروست ده کران . وینه ی نازۆل و مرۆف یا نه خشی نه ندازه بیان له سهر بوو . نیشانه یه کی تۆمارکراوی خاوه نه کهانیان بوون .

پەروار	باکووری میزپوتامی	باشووری میزپوتامی	ئێران و شۆنتی تر
۲۸۵۰ - ۳۳۵۰ پ. ز.	- شارستانیەتی نوورووی بنەمالەیی (بنەچە) سۆمەریەکان - کولتوری نەینەوا	نوورووک : قوناغی پیش سەرهلانی نوسین	- قوناغیکی شارستانی پیشکەوتوتر لە سوسە - دەرکەوتنی هیندۆ نەورووپەکان
۲۵۰۰ - ۲۷۰۰ پ. ز.	کاریگەریتی کولتوری سۆمەر	دەسلانداریتی سۆمەریەکان و زمانەکانیان. - بنەمالە کیش. یەکەم کۆشک و تەلارەکان. پیشکەوتنی نوسین.	- شارستانیەتی سوسە. - سیرامیکی وینەیی. - نەشکەوتی گەورە مروڤنشین لە لورستان. - دامەزراندنی نەهرام.
۲۱۵۹ - ۲۳۵۰ پ. ز.	- ئیمپراتۆریەتی ئەگەدیەکان: سەرگۆن پاشا - زمانی سۆمەری بەکار دەهێت - ۲۲۶۰ - ۲۲۲۳ : نارام سین پاشای ئەگەدی.		
۲۲۰۰ - ۲۲۴۰ پ. ز.	دەرکەوتنی کولتور و دەسلانی گوتیەکان کە لە ناوچە شاخاویەکان و لورستانەوە هاتیوە. - حاتیەکان لە ئەنادۆڵ.		
۱۵۰۰ - ۲۰۰۰ پ. ز.	- یەکەم پاشای شارستانیەتی ناشوریەکان. - دووای پاشای نووری سۆمەری. نووسینی بزما سەردەمی ناشووری - نامە بە زمانی ئەگەدی لە شمارە دەستی رانیە.	- یەکەم بنەمالە شارستانیەتی بابلیەکان. - حامورابی قانون دادەتیت و بەشیکی میزپوتامیای باکوور دەگرت. - لە ۱۵۹۵ حاتیەکان بەل دگرن.	- شارستانیەتی عیلامیەکان لە سوسە. - لە ۱۷۶۰: شارستانیەتی لورستان - لە ۱۸۰۰ حاتیەکان ئەنادۆڵ دگرن و حووریەکان باکووری سووریای نەمرو.

له دوایین قونای شارسنانیمتی نورووک پتشی بنه مالمی، واته له ۳/۵۰۰ - ۳۰۰ پ
 ز دا که به سردمی بنه چمی سۆمریه کان ده ناسرتنه وه، په یکم رتاشین له سمر بهرد دیته کایم وه
 خانی نورووک (۲۰ سم بهرزی: مۆزه خانی به غدا)، ههروهه په یکم رت پیاده ریشه که (۲۸
 سم بهرزی: مۆزه خانی نیق پوک) که له تهل نه سمر له باکووری کوردستان دوزلوه توه غویندی
 نه هه هونه رهن.

هه له هه مان سهردهم و شوتندایه که هونه ر، له نه بجمی پهیدا بوونی دهسلاتی پاشایه کانی و
 سۆمر، ده بیهته رهن گنده وهی دهسلات و روخساری پاشا؛ پابهندی ژبانی «سیاسی» ده بیهته و
 بیر «نیلتزای هونه ری» سهره لده دات.

مۆزاییک، نور، سۆمری، هزارهی سیم، مۆزه خانی برتانی

هونه ری سۆمریه کان

سۆمریه کان دیار نیه له کوته هاتوون، به لام له سهر تادا، له دهووبه ری سالانی ۴۰۰ پ
 ز دا له شاره کانی نور، نورووک، نهریدۆ، لارسا، لاگاش نیشته جی دهین. ئهم نیشته جی
 بوونی سۆمریه کان له شارانه دا، به یکه ههنگای مۆزاییکی دۆمتر دیت بۆ دروست کردنی
 شارسنانیم: کۆچی مۆژ له گونده کشتوک لیه کانه وه بهرو دروست کردنی شار و شارسنانیم.
 نه وه بوو نیتر توانین دهسلاتی خویان ورده ورده بهرو باکووری میزۆپوتامیا بگوازنه وه، بیه و
 کۆشک و ته لار و پرد و بهنداو دروست بکهن، ههروهه په کهمین نه خسه و پلان بۆ چۆنیه تی
 بهره نه دنی شار دایه ژین.

په کهمین چامی مهنی شیعی له دنیا، که به داستانی گلگامش ناو داره: ههروهه قیشاره
 زهینه موسیقایه کی نور که سهری گایه کی له زهر دروست کراوی پتویه و سهری له دایه کبونی
 شیعی و موسیقان، نهوانیش هه بۆ سۆمریه کان ده گه پتیه وه.

به هه ری هونه ری شیهو کازی سۆمری، هه په یکم و هه نیگاره کانی، زۆریه یان له دینه وه
 وه گیراون. زۆریه یان، خواهنده کان و حاله تی نوژ و په رست و گرداری دینی پیشان ددهن.
 وینه یی پاشا و شهره کانن له سهر تخته و قاپ و قاجاغ و خه نه ره کاند نه خه ده کرد.
 وینه یی خه لکی ساده، له چاو خواوه ند و پاشا، بهرو کستر بوون، ملکه ج. به لام گیانه وه ران،
 ناسایی، به قه واره ی خویان وینه ده کیش ران.

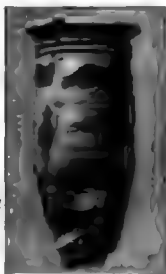
پتشی سۆمریه کان، واته له سهرده می چاخه کانی پتشی میژوودا، له کاتی وینه کیش ران -
 په تابه تی نهوانی سهر دیوار - زیاتر رهنگی رهش و سبی و سوور به کار دهاتن. سۆمریه کان
 هاتن نه رهنگانه یان خسته سهر رهس و زیاتریان به کار هتاتن: زهره و قه ویه یی، شین، سووز،
 په تابه تی له کۆشک و ته لاره کانی مالی.

ئهنجا سووری تۆخ و وه نه وشه یی. ئهم رهنگانه ش له تهل به رسیب دا - له سهرده می
 نا شوویه کان - په کجناو به لاو بوونه وه. به لام تهکنیکی به کار هتاتنی ئهم رهنگانه، جاری هینه

جۆزواجۆر نەبوون.

زۆری توحفە و بەرھەمە و ینەییە دانسقەکانی سۆمەر لە شۆتەواری نوور دۆزراوەتەوه، کە ھی پاشا و شارزەکانی نوو مەلەبەندە بوونە. هەندیکیشیان بریتی بوون لە نەخش و نیگاری سەر خشل و زێر و زێوێکانی ناو تەلارەکانیان؛ باوەریان وابوو کە دوای مردن، لەناو گۆزی خۆیاندا دەبینن بۆ «نوو دنیا».

زۆر کەم لە پارچەیی ھونەری و نیگارە سۆمەریەکان لە کوردستان دۆزراوەتەوه، لەوانە: نەخش و نیگارەکانی (بیتواتە)ی دەشتی ھەولێر، کە مێترویان دەگەڕێتەوه بۆ بنەمالەیی سییەیی نوور. ھەر بۆیەش دەبینن چۆن و خاسیەتی نەستاتیکی بەرھەمە سۆمەریەکان لە مرۆفی شاخاویی کوردستانەوه دورە: زیاتر بەرھەمی نەکەدیپەکان (کە فەرمانیەوای کوردستان بوونە) لەگەڵ چۆنی شاخاوی و مرۆفی کورد زۆرتر پەک دەگەڕێتەوه.

لاری، نەکەدیپەکان
(١٩٠٠ پ.ز). لۆفەر

ھونەری نەکەدیپەکان

نەکەدیپەکان (٢٢٥ - ٢١٥٩ پ.ز)، بە سەرکردایەتی سەرگۆن پاشا، توانیان دەسلەتایی خۆیان لە کوردستانی عێراقەوه تا ئێنادۆڵ درێژ بکەنەوه، پایتەختیان بریتی بوو لە شاری (نەکەد) کە دەکەوتێتە ناوەراستی عێراقی ئێمڕۆ.

ھونەری شێوەکاری لە سەردەمی نەکەدیپەکاندا، بە چەند خاسیەتیگ دەناسرێتەوه:

١- بەکارھێنانی ھێزێ بۆ دروستکردنی پەیکەر و پارچە ھونەریەکان زیاتر و زۆرتر دەیت. ھەروەھا تەکنیک و چۆنیەتی مامەلەکردنیش لەگەڵ مێتالەکان پەرە دەستێت. نەمە جگە لە پەرەسەندنی کاری سیرامیک.

٢- نوێکاری و ڕەنگبەری و جۆزواجۆرتیی تەکنیک و گەرەستە و بابەتەکان. « ھیچ بابەتیگ نەبوو لە پەیکەکی دیگە بچیت لە رووی جوولە و دەریز و وردەکاریەکانەوه.

٣- پەیکەراتاشی و ھەلکەندن و نیگارە نەکەدیپەکان، و ینەیی خەلکیان، بە پێچەوانەی سۆمەریەکان، وەکو خۆیان و لەسەر شێوی خۆیان - دوور لە ملکەیی بۆ پاشا و دوور لە نەمی بەندەیی - ڕەسم دەکرد. ئەمە نوو دەگەینێ کە گۆیان نەداوەتە دین و دەسلەتایی پاشا.

٤- لە سەردەمی نەکەدیپەکاندا، پەیکەراتاشی و ھەلکەندن و نیگار کێشان، بە شێوەیەکی زۆر و بەرجاو لە کوردستاندا زیاد دەکات. ژمارەیهکی زۆر لە ھونەرە دیتەنیەکانی سەردەمی نەکەدیپەکان لە کوردستان دۆزراوەتەوه، بۆ ئێوە:

گلگامش، گورستانی تورگیا سدهی نهمی پ. ز

۱- له سده تاي سالي ۱۹۷۵ دا پارچه يه کي هونرمي دانستې له برژنز دوستکراو، له سر ريگي نيوان سځل و ناحيه ي العاصي سر به زاخو دوزرايهوه که به گه ويکي گرنګ دهميردريت نک تنيا به گوڼري پهرمه ندي ميژووي شيوه کاري له ميژو پوتاميا به لکو له همدو دنيا . هونرمه ندي نه کدي، نه غوڼه يي له سده تادا لسر قور دوستکرووه، پاشان به موم و قير، نجبا له دواييدا له ريگي قالب بيکوه کلنشي بو گرتوته وه و کردوويه تي به برژنز.

نم تگنيکه هونرمي پش سرده مي نغريقيه کان دهکوه ب به چندين سده. نم پارچه هونرمي له برژنز دوستکراوه بريته له پيکه ري پاشان نه که دهکوان (نهرام سين)، لسر بنکه يه کي بازده مي دانستوه و چه کيکي له نيوه راستي هر دو قاچه کاني خوي راگرتوه. نهرمژ له موزه خانه ي بغداد پاريزراوه.

ب- نه خشه هه لکه ندر اوه کاني (نانو بانيي) له نيوان گرماشان و قسري شيرين، که له سرده مي نه کدي (۲۴۷۰ - ۲۲۸۵) دوستکراون.

ج- نه خشه هه لکه ندر اوه کاني (دو به ندي گاوا) له باشوري قهره داغ، که چندين وټمن، په کتيک له وانه چنگ وهرتي ريشن که وانتيکي له دهمته و (۱۰۱) پټ بهرزه. له سرده مي نهرام سين پاشا (۲۲۹۱ - ۲۲۲۵) دوستکراوه.

د- نه خت و نه خشه زني نه کان، هه لکو لدر اوه کاني سر بهر که پرن له وټنه و خراوند و شخيات. له گوندي (گوندوک) اي سر به ناکري دوزراوه توه و ميژوويان دهگرتته وه بو ناوه راستي هزاره ي دوومي پ. ز.

هونهری نیگار له قوناعی شارستانیتهکانی دیکه له کوردستاندا

خوڤام هندی ئاشووری

وهك د. جهمال رشید له (ئیکۆلینه و ده په کی زمانه وانی له ولاتی کورد ه واری) لینی کۆلیوه ته و ده، له ماوه ی هه زار ساله کانی پش هه زه رتی مه سیع دا، جگه له سۆمه ری و نه که ده یه کان، ده یان شارستانی ه تی دیکه له کوردستاندا هه بو نه و په شدارییان کردو وه له پشکهاتی «ناسنامه ی کوره».

نیمپراتۆ به ت و ده و له ته کانی (ئاشو ری)، (بابلی)، (گوتی)، (حیتی)، (خالدی)، (حووری)، (کاسی)، (میتانی)، (مانی)، (عیلامی)، (نارامی)، (میدیایی)، (نوور اتوومی) و (نه خمینی ه کان) .. هه موویان له ماوه ی سالانی دوو هه زار پش له دایک بو نی مه سیع وه، هه ر یه که یان له سه ده مین کدا و له شویتکی جیا وازدا کوردستانیان له ژیر ده سه لاتدا بو وه : کاریگه رتی خو یان هه بو وه بۆ سه ر پشکهاتی (زمانی کوردی) و (نمۆادی کورد).

له سالی (٤٠١ پ. ز) دا نیکزه نه فۆن له نانا باز دا ده لێ: «خانوی کاردۆ خه کان: رازا وه، پم بوون له هه موو جوۆه قاپ و قاچاغیتکی له برۆنز دروست کراو. جوۆه شه رایتکی خوشی نه رتو له ناو نه و خانوا نه دا هه بوو که یۆنانییه کان بۆ پاراستن خستنه ناو چاله شه رایی چیه نه تزیه وه».

شارستانییه ته گانی
دیکه له کوردستاندا

پەروار	مێژو باکوور	مێژو باشوور	ئێران و ئەنادۆل و سووریا
٧١٧-٦٤٦ پ.ز	- بنیساتانی خوڕساباد لە لایەن ناشوورییه کانهوه - نه تحاریب پاشای ناشووری (٧٠٤-٦٨١)	- له ٦٧٥ عیلامی و بابلی یه کسان ریکه وتنامه یه ک مۆر ده گمن دژ به ناشوورییه کان	- له ٦٦٠ ناشوورییه کسان مه له بنده گانی ژێر دهستی مانیه کان داگیر ده گمن .
٦٤٦-٦٢٥ پ.ز	ناشوورییه کان له ٦٥٣ عیلامیه کان له ناو ده بن ، ههروه ها له ٦٤٦ دهسلات به سهر مه له بنده بابلییه کانددا ده گرن . له ٦٣٩ سروس ده گرن .	- سیرووسی یه کهم پاشای پێرس له . ٦٤٦	
٦٢٥ - ٥٥٠ پ.ز	<p style="text-align: center;">میدیایی و بابلییه کان</p> <p>- نېمه پراتۆریه تی ناشوری له ماوه ی ٦٢٥ - ٦٠٩ دا ده سه لاتیان کۆتایی پێ دهیت .</p> <p>- له ٦٢٥ میدیایییه کان ده سه لات پهیدا ده گمن و نه گباتان (هه موان) ده گنه پایته ختی خۆیان . یه کهم پاشای میدیا : سبیاکار .</p> <p>- له ٦٢٣ میدیایییه کان له شه رتکدا ناتوانن نه یه نو داگیر بکمن . له ٦٢٠ له شکری خۆیان به هێز ده گمن و له ٦١٥ (ناراپخا - که رک ، کی نه مرز) ده گرن .</p> <p>- له ٦١٤ : هه یه یهانی مییدیایی و بابلییه کان ، شازی (ناشووری) نزیك هه ولێر ده گرن .</p> <p>- له ٦١٢ : میدیایییه کان نه یه نو داگیرن ، ئینجا له ٦٠٩ (حه مران) و (توشاپا)ش . مه له بنده گانی ژێر دهستی ئوراتۆ ده گه و یته ژێر دهستی میدیا .</p> <p>- به لاوه یه نه وه ی دینی (زه رده شت) و کتییی (ناقیستا) .</p> <p>- پاشای دووه می نېمه پراتۆریه تی میدیا ، ئاستنیاژ (٥٨٤ - ٥٥٠)</p> <p>- سیرووسی دووه ، پاشای نه خه یه نه کان (٥٥٩ - ٥٣٠) له ٥٤٩ نه کباتانی (هه مه دانی نه مرز) ی نېمه پراتۆریه تی بابل ده گرت و کۆتایی به ده سه لات بابلییه گانی و میدیا دیتن .</p>		

که واته، کاردوخه کان هر له و سرده ده و (له وانه به له پشتر شوه) برزنیان ناسپوه و زانیوانه بژنیانی شارستانی سود له برز و به کاره تنانی میتالنه کانی دیکه وهریگر.

یان بژ نمونه: میتانیه کان که له گهل هیندونه وروپیه کان له ناوه راستی هزاره ی دوو ده د (۱۶۰۷-۱۶۰۰) هاتنه کوردستان و تیکهل به خوورپیه کان بوون، هونه و ناسه وارتکی زوریان له مهلبه نده کانی کوردستاندا جته پشتر شوه. شاری نوو زی له نریک که کرکوک گرنگترین مهلبه ندی میتانی و خوورپیه کان بووه. سیرامیکی زه غره فکه کروی پر له وینه ی لق دوزراوه توه. هروه ها نه ختامی لوله یی جژاوجژ که پتکهاته ی شپوه کاری ناموزیان هیه. نهمه جگه له نیگار و نه خشی سر زهر و بهرد و پدیکه ره کانی گوندوک له قهزای ناکری.

که واته مروقی ولاتی کورده واری (کوردستان) پیش نه و ی هشتا نه ژاده کان بهم شپوه یی نه مروی دهر به کون، به شداریه کی گه وری کردوه له هونه ی نه خشی و نیگار و نارشی تکتور و پدیکه رتاشینی نه و شارستانی تانه ی ناومان برهن.

محمد پدرام (اقدن مهاباد، طهران: ۱۹۹۶) پی وایه که نه ژادی گو تپیه کان له گهل مانناییه کان، پاش تیکهل بوونی مانناییه کان له گهل ماده کان، ده بی به یک شت دابنیت و سرچاوه که یان ده گه پته وه بژ به دلپس و ناوچه کانی مووش. کووشی یاکاسپیه کان که هه مان لژوه کانی نه مروی له کتیه سخت و چرکانی به اختیار و لژستاندا نیشته جن بوون که نریکاهه تپکی زوریان له گهل قه و مه کانی هوو ی، ماننایی و گو تتی هیه. شیوان یان سیروان شاریک بووه له دهوروپه یی باکوو ی بلوک سیمه و نیستا شوته و وار و ویرانه ی زور له ناوچه ی پشتکوه و که بیرکوه واته لای راستی رووباری سیمه ماون که زوریان له بهرد و گیتجن و هی دهوری ساسانیه کان.

بهشی کورد، واته ده سه رنگینی و کارامه یی مروقی دیرینی کورد، له بنیاتان و په ره سه نندی هونه یی ره سم لای شارستانی ته کانی میرزوتامیادا ناشکرایه، به تاییه تیش له و ناوچه و مهلبه نده ی کوردستاندا که به ره مه کانیان تیدا دوزراوه توه: لوپستان، زپو، خورسباد، تهل بهر سپ، کینه شین، که له کین، کویه، وان، قه مری شیرین، دهره ندی گاور، زهرزی، ته په سه راب، نه شکوه تی قزقه پان، کیتی حریر، ماله میر (به اختیاریه کان).

تۆژینه وه له نه خشی و نیگار و پدیکه و نارشی تکتوری ولاتی کورده واری له سرده می هه مو نه م شارستانیته و دوه له تانه دا لچک و لیتیو باسه که مان بهرد و قوولایی شوته وارانسی و میژووی دیرین دریزده کاته وه، بویه، لیره دا، به کورتی روونکی ده خینه سه ته نیا مشتیک له خهرواری نه و که نجینه دیته نیانه ی ولاته که مان که به سامانیتکی هونه یی نه توه بیسمان ده میزد رین.

بهشتیکی هونه یی نیگار کیشانی ناشووری به تاییه تی نه وانه ی له مهلبه نده کانی کوردستاندا ره سم کراون، به سامانیتکی دیرینی نه توه یی کورد ده میزد رین. نه مهش له بهر نه و ی نه م به ره مانه به دست و دل و ناوه زی مروقی کورده واری و له سه ر خاکی کوردستاندا نه نجام دراون: خهون

و غم و شهر و ژبانی نهوسای نهم ولاتیدیان دهرپروه.

نیمپراتزیه‌تی ناشورییه‌کان که له ماوه‌ی سالانی ۱۸۰۰ تا ۱۶۰۹ پ. ز دا به‌شویه‌کی پهر پهر دسه‌لاتیان به‌سهر زۆریه‌ی ولاتی کورده‌واریدا راخستبو، نیگار و شۆینه‌واره دیته‌نبیه‌کانی خۆیان له که‌لیک ناوچه‌ی کوردستاندا جێ هێشتوو. ناشورییه‌کان له باکووری عێراقی نه‌مڕۆدا له ۵۰۰ کیلۆمێتری باکووری بابل له ده‌ورووبه‌ری شاره‌کانی نه‌ربیلا (هه‌ولێر) موصل (نینوا) و کالاکلا (قلا) و ده‌ورووبه‌ری سلیمانی به‌نۆبه‌ی خۆیان شارستانیه‌تیکی که‌وره‌یان پێک هێناوه. به‌درده‌نوسی کێله‌شین به‌ زمانی ناشورییه.

گرنگترین به‌رهممه‌کانی ناشورییه‌کان له‌ کوردستاندا نه‌وانه‌ی خورساباد و کۆین:

۱- نه‌وانی خورساباد

خورساباد ده‌که‌ وێته باکووری موصل، له‌ ته‌نێشت (دور شارکین) ی به‌گێتیک له‌ پایته‌خته‌کانی ده‌وله‌تی ناشوری که‌ له‌ لایهن سه‌رگۆنی دووه‌مه‌وه دامه‌زرا له ۷۱۷ پ. ز. چهندین دیواره‌ند و شووری له‌ سه‌ر ده‌سکراو، له‌ که‌ل ۷ ده‌روازه‌ی پاشایه‌تی و چهندین ژوور و کوژشک و ته‌لار و په‌رستگای رازاوه‌ی وێنه له‌ سه‌ر گێشراو له‌م شۆینه‌واره‌دا دۆزراوه‌ته‌وه. زۆریه‌ی پارچه‌ هونه‌رییه‌کانی خورساباد نه‌مڕۆ له‌ مۆزه‌خانه‌ی لۆفره‌ له‌ پاریس و له‌ مۆزه‌خانه‌ی به‌ریتانی پاریزاون.

۲- کۆین

شۆینه‌وارناسی فه‌ره‌نسی، نێرنست بابلۆن، له‌ گێتیه‌که‌ی خۆیدا، گه‌واهی نه‌وه ده‌دات که‌ شارۆچکه‌ی کۆین ژماره‌یه‌کی زۆر له‌ په‌یکه‌ر و به‌رهممه‌ دیته‌نبیه‌کانی ناشورییه‌کانی تیدا دۆزراوه‌ته‌وه! گرنگترین :

۱- دیواره‌ندیکی ناشورپانیپال و شارنه‌که‌ی که‌ له‌ سه‌ر کورسی دانێشتوون. هه‌ر به‌که‌و په‌رداخێکیان به‌ ده‌سته‌وه‌یه شه‌راب ده‌خۆنه‌وه. له‌ مۆزه‌خانه‌ی بریتانی پاریزراوه. ژنه‌که‌ نادگارتیکی پیاوانه‌ی هه‌یه و پرچی و که‌و پرچی پیاو داهااتوو و تاجیکی له‌ سه‌ره، جل و به‌رگێکی شاهانه‌ی رازاوه‌ی له‌ به‌ره.

هونه‌رمه‌ند و که‌ له‌ زۆریه‌ی تابلۆ ناشورییه‌کاندا هه‌روایه. زیاتر بایه‌خی داوه‌ته نه‌وه‌ی « نادگارتیکی شاهانه » ره‌سم بکات، نه‌ک وێنه‌یه‌کی راسته‌قینه‌ت پێ پێشان بدات و سیماکانی جوانیی له‌ش و لاری مێینه‌ یان نێرینه دیار یخات؛ ته‌نانه‌ت هێنده‌ش بایه‌خ ناداته دهرپه‌رنی هه‌ست و سۆزه‌کانیش (غم، خوشی... هتد). نه‌رنست بابلۆن له‌باره‌ی نه‌م شێوازی نیگارکێشانه‌ی لای ناشورییه‌کان ده‌لی : « هونه‌ری نیگارکێشانی ناشوری، هه‌چ پێناکه‌ تێت : هه‌چیش ناگریت ».

ب - دیواربەندیکی ناشریانیپال لەسەر پەیتوونتیکی خۆیدا، چوار یاوهری بەدوو اووه. ژن و پیاویکیش لە پشتی وستان. لە مۆزه‌خانه‌ی لۆقه‌ر پارێزراوه.

ج - دیواربەندی شیرتیکی بریندار، که لە مۆزه‌خانه‌ی بریتانیدا پارێزراوه و لە قەسریکی ناشریانیپال دا دۆزراوه‌تووه. نەرنست بابلقن، ئەم شیرە بریندارە بەراورد دەکات بە جوانترین بەرهممی یۆنانیەکان. شیرەکه بە سق تیری راوچیان پتیکراوه و هێزی خۆی لەسەر هەر دوو قانچی پتشمه‌ویدا کوکردۆتووه.

د - پارچه‌ نەخشیکی سەر هەیانیک، که لە مۆزه‌خانه‌ی بریتانیدا پارێزراوه. وێنەی گۆل و گیا و رووه‌کی، تیکەل بە فیگه‌ری ئەندازەیی لەسەر گراوه.

ه - دیواربەندیکی گەورە و چەندین ریز کۆیلە و نەسبەر که گایەکی بالدار راوه‌کێشن، لە مۆزه‌خانه‌ی بریتانی پارێزراوه.

هه‌روه‌ها ژماره‌یه‌ک به‌رهممی دێته‌نی و دیواربەند و تابلۆی دیکه‌ش که لە مەلبەندی (ناشور)ی نزیک هه‌ولێر و لە دهره‌ندی گۆمەل (ناوچه‌ی خنس لە باکووری موسول) هه‌روه‌ها (قه‌سری سەنحاریب) و (تەل بەرسیپ) که شاندیکی فەرەنسی لە ١٩٣١ دۆزیانه‌وه (لە کوردستانی سوریا) دۆزراونه‌تووه.

تابلۆ و دیواربەند و کۆشک و تەلارەکانی تەل بەرسیپ بەشتیکی گرنگی هه‌ره‌ جوانی نیگارەکانی ناشری پتیکدێنین.

ئێدوین بڤن: (ارض النهرين، ت: انستاس الکرملي، بغداد: ١٩٦١، ص ٤٢) دەلێ:
لە سالی (٧٠١ ی. پ. ز) دا، سەنحاریب، فەرمانه‌وای هه‌ولێر، ویتوویه‌تی مەلبەندی لاکش نابێتووه‌ بەدات بۆنه‌وێ ئورشه‌لیم کۆنترۆل بکات و بتوانێت دەستی خۆی بگه‌یه‌نێته‌ میسر. بابه‌تی ئەم نابێتووه‌درانه‌ی لاکش لەلایەن سەنحاریبه‌وه، لەلایەن نیگارکێشیکی ئەوسەرده‌مه‌ی هه‌ولێر کێشراوه و نیستا لە مۆزه‌خانه‌ی بریتانیا پارێزراوه.

خاسیه‌ته‌گانی هونەری شێره‌کاری ناشری لە کوردستاندا

١- مێژوونووسه‌کان ناماژه‌ بۆ نه‌وه‌ ده‌کەن که هونەری شێره‌کاری لە سەرده‌می ئیمپراتۆریه‌تی ناشریدا، لە چاو هونەری سۆمه‌ری و نه‌که‌دی، گه‌شانه‌وه‌ و پێشکه‌وتنیکی گه‌ورە‌ی بە خۆیه‌وه‌ دیوه‌: نه‌مه‌ش بە تایبه‌تی لە بواری دیواربەند و په‌یکەر و هونەری پۆلیتیف دا. هۆی نه‌مه‌ش ده‌که‌رتیه‌وه‌ بۆ سروشتی خاک و سامانه‌ سروشتیه‌کانی ولاتی ناشرییه‌کان (کوردستان) که ولاتیکی شاخایی ده‌وله‌مه‌نده‌ و پره‌ له‌ به‌رد و ته‌لاشه‌ به‌ردی جۆراوجۆری قه‌واره‌ جیا که نه‌مه‌ش به‌ هیچ شێوه‌یه‌ک له‌ به‌ر دەستی سۆمه‌ری و نه‌که‌دییه‌کاندا نه‌بوون له‌ باشوور و ناوه‌راستی مێژۆپۆتامیادا. بۆیه‌ ده‌بینین مرۆڤی مەلبەندی کوردستانی ژێر فەرمانه‌وای شارستانیه‌تی

ناشوری، زیاتر و زۆرتەر و باشتەر پەرژاوده سەر دروستکردنی دیواره‌بند و نه‌خت و په‌یکەر، له چاو سۆمه‌ری و نه‌که‌دییەکان. لێره‌شوه، چێژی مرۆفی کوردی نەمرۆ زۆرتەر و زیاتر له پێتوانگه ناشورییه‌کانه‌وه نزیک‌تره وه‌ک له سۆمه‌ریه‌کان.

ناشورییه‌کان ته‌نانه‌ت توانیویه‌انه تاشه به‌ردی مه‌مه‌پیش (مه‌مه‌پری مووصل) به‌کاربێتن بۆ دیوار به‌ند و په‌یکه‌ری نێو کۆشک و ته‌لاره‌کانیان، بۆیه کاری برۆژن پێشه و شێوازێکی دیاری سه‌رده‌می ناشورییه‌کان بوو.

٢) سه‌رکه‌وتنه عه‌سکه‌ری و سیاسیه‌کانی ئیمپراتۆریه‌تی ناشوری له جه‌نگه‌کانیاندا، هه‌روه‌ها په‌رمه‌ندنی ئیمپراتۆریه‌ته‌که‌یان، وایکرد به‌ره‌مه هونه‌رییه‌کانیان له‌باری چه‌ندایه‌تی و هه‌م له‌باری چۆنایه‌تیه‌وه زۆرتەر به‌ره‌و پێشه‌وه بچن. زۆریه‌ی نه‌و شه‌پ و شه‌ره‌ سه‌خت و خۆتیاویانه‌ی ئیمپراتۆریه‌ته‌که‌ به‌ره‌ای کردووه، له دیواره‌بند و په‌یکه‌ر و وێنه‌کاندا ڕه‌نگیان داوه‌ته‌وه. بۆیه ده‌بینن جه‌نگ پانتاییه‌کی فراوانی نیگاری سه‌رده‌می ناشورییه‌کانی داگیر کردووه. نه‌مه جگه‌له‌وه‌ی که ژبانی پر سه‌له‌نه‌تی پاشاکیان له‌ کاتی ڕاو و شکاردا؛ هه‌ندێ له‌ دیه‌نه‌کانی ناشوریانیال له‌کاتی ڕاوکردندا به‌ شاکاری هونه‌ری ڕه‌سم له‌ جیهاندا ده‌ژمێردێن.

٣ - زێده‌ژۆیی له‌ گه‌وره‌کردنی قه‌باره.

هونه‌رمه‌ندی سه‌رده‌می ناشوری هه‌ندێ له‌ فیگه‌ره‌کانی، به‌شێویه‌کی ناتاسایی، گه‌وره‌تر له قه‌واره‌ی سروشتی خۆی وێنه ده‌کێشا؛ به‌تاییه‌تیش له‌ حاله‌تیکدا نه‌گه‌ر بپوستایه‌ واتای (هێز) و (پیرۆزی) و (ترس) و (نه‌فسانه) و (ده‌سه‌لات) به‌هه‌شتیه‌ نه‌م فیگه‌رانه. بۆ نمونه‌ (گای بالدار) و (فریشه‌ی بالدار) و (گلگامش) و پاشاکیان، که له‌چاو خه‌لکه‌ ناساییه‌کی خواوه‌وه‌ی ده‌وره‌یان داوێن زۆر زۆر دیارن.

پاشا ناشورییه‌کان، له‌وه ده‌چن، به‌رده‌وام له (مزدن) و (شکان) ترسان، بۆیه له‌سه‌ر درگای کۆشکه‌کانی خۆیان، هه‌میشه‌ شیری زه‌ه‌لاح و گای گه‌وره‌ گه‌وره‌یان ڕه‌سم کردووه که به‌ که‌له‌یه‌کی مرۆفانه‌وه، له‌سه‌ر پێ ڕاوه‌ستان و پاسه‌وانتی پاشایان کردووه. هه‌روه‌ها خواوه‌ندی سه‌رده‌می ناشوری، زۆر جاران له‌سه‌ر پشته‌ی گیانه‌وه‌ر وه‌ستان، له‌وانه: عه‌شتاری ئه‌ره‌نیلۆ، خواوه‌ندی شه‌پ، که له‌ ته‌ل به‌ر سه‌پ ده‌ژاوه‌ته‌وه، له‌سه‌ر پشته‌ی شێرێک وه‌ستاره و هه‌نگار ده‌ن. هه‌روه‌ها تیشکی خواوه‌ند (٩٠٠ پ. ز. لۆقه‌ر و سه‌له‌ب)، (سه‌رحه‌دوون پاشا ٦٦٩ پ. ز. حه‌لب).

٤) شێوازی ده‌ره‌په‌نخوازی (ته‌عبیره‌ت)

دیواره‌بند و تاهلۆی سه‌رده‌می ناشورییه‌کان، هه‌ست ده‌که‌ی به‌رده‌وام هه‌ر یه‌کتیکیان چیرۆکی ڕووداوێک، قه‌ومانییک یان کاره‌ساتیک بۆ ده‌گه‌ڕێته‌وه، خاسیه‌تێکی گه‌ترانه‌وه‌ییان هه‌یه، چه‌ندین شت له‌یه‌ک کاتدا ده‌ره‌په‌یت. هێز، تێکشکان، خۆین، تووڕه‌یی، هه‌له‌جوون، شالاوهرنی سه‌خت، جه‌نگ، ڕاو، توندی و گرژی، دیه‌نی سه‌رباز له‌کاتی هێرش بردنه‌ سه‌ر دوژمن.. هه‌موو

نه‌مانه له بزوات و جوولەى زۆر ديار و پر چۆشدا به‌رجه‌ته‌ كراون.

نەم جەمچۆڵ و شێوازە دەریخەندى لەسەر دەستی هونەرەندى سەردەمى ناخۆرىمەوه پەرهى پێن درا و بەرهو پێشمەوه چوو. تەنانت بەرى گەران بەدوای نازادەبون و نازادیدا، لەرتەگى شێره پڕىندارەكانەوه، یان لەرتەگى تازەلە زامدارەكانى دیکەوه، زۆر بەجوانى خۆى دەرخستوه. تابلۆى ناخۆرى، هەمیشە، جوولە و بزواتى تێدايە. نەمە جگە لەوهى قوولایەكى سەجولەى فەنتازى و ئەفسانەى لەودىو فیکەر و پەیکەرەکاندا هەشار دراون، کە هەندێ جار دەمانەنە ناو دنیایەكى خەیاڵى و سەحراى نەمى. بەرەى نەندى بارۆ، تاكو نیتاشى نەمە پەمزانە لێک نەدراونەتوه.

(٥) وردەبى و زەغەفە و پەرمەندى بەکارهێنانى ڕەنگ.

زەغەفە و ڕەنگ، وەک نامرازى لێکى رازاندنەوهى جەل و بەرگ و گەرسەتى بەدەنى شەخسەکان بەکارهاتوون، لە وینەکشاندن پارێکێنەگى هونەرەندانە هەستى پێن دەکریت لەووهى دەریخى ورد و درشتى سەرجەم بەرزى و نزمى و خاسەتەکانى ئەو بابەتەى ڕەسى دەکریت. هەر وهه هونەرەندى سەردەمى ناخۆرى دەیتوانى ڕەنگەکان لە سەن سەرچاوهوه دروست بکات : ڕووهک، ناژم، گانزاکان ؛ لە هەمان گاندا تێکەل بە یەکتریان بکات و ڕەنگى تازە دروست بکات. بۆیه دەبین تەنانت نەختى سەر دیوارەکانیش بێهەش نین لە ڕەنگى جۆراوجۆرى شین و سوور، هەندێ جاریش سەوز و زەرد.

هونەرەندە ناخۆریه‌كان، یەگەمین ئەو هونەرەندانەن سوودیان لە هەرف و نووسین وەرگرتوه و تێکەل بە وێنەیان کردوه بۆ رازاندنەوهى تابلۆکانیان، هەرچەندە نەم کارەیان بە مەبەستى ڕوونکردنەوهى بابەتە ڕەسمکارەوه دەکرد، بەلام بۆتە بەشێک لە جوانى و رازاندنەوهى وێنەكه. تەکنیکی دارشتنى ڕەنگ لای ناخۆریه‌كان بەوه دەناسێتەوه کە پێشتر سنوورى فیکەر و ناوتلاینەکانیان بە ڕەنگى ڕەش ڕەسم دەکرد، پاشان بە ڕەنگى شین یا سوور پڕیان دەکردوه. گەلێک جاریش سنوورەکانیان یەگەسەر بە ڕەنگى سوور ڕەسم دەکرد. نەم تەکنیکە زیاتر لە تابلۆکانى تەل بەرسێپ بەکارهاتوه. ڕەنگى زەرد و سەوزیان بە دەگمەن بەکارهێناوه.

مەن بۆ خۆم -ئەگەر مافەم هەبێ- ڕەنەرى ناخۆرىم پێن لە هونەرى هەموو گرووپیى مۆڤى دیکەى ئەو زمانە، لەلا گۆردى تەر... (لەگەڵ پڕۆژەکانى لوړستان) پێشوانگ و چێژى نەمۆزى گۆردانەى مەن، زۆر جوان دەردەهێن.

مەلەسەر، کۆنەى بەختیارى گۆردانەى تێران ٨٠٠ پ. ز

برونزه کانی لوپستان

گرنگترین قوناغه کانی بهره مهیتانی هونری لوپستان دهکوهیته سهردهمی دسه لاتنداریتی تازی ناشوورییه کان، واته سهره تازی هه زاره یی که می پ. ز. که تا کو دهر که وتی نه خمینییه کان (۵۵۰ پ. ز) دهخایه نیته. نهمره له موزه خانه یی لوقهر و تاران پاریزراون.

ناودارترین هونره دینه نیه کانی لوپستان، بریتین له (برونزه کان) که ناوبانگیتیکی هونری و میژووی فراوانیان هه به له دنیا دا. زوره شیان هه لگرتنه نین، واته مروث ده توائت له گهل خویدا هه لیانگیریت، که نهمهش له گهل سروشتی ژبانی ره وهندی و پیدایسته کانیان ده گونجیت ههروه ها له گهل قهواره یی گوره کانیشیان.

تور، شمشیر، خه نجهر، شیر، مهرکان، قه لغان، نسپ و گیانه وهرانی دیکه به شتیه به کی زه غره فی هینده سه مهره شینتران که زور جارن ناناسرته وه. هه موشیان به هایه کی سبولیان هه بووه، نهک به های به کارهیتان. له وانه شه کاتی خوی له په رستگان دانراین.

بهم هه مو چهک و دیه نی پوانه یی ره سمیان کردوه، دهرده که وی خه لکی نه وکاته یی لوپستان سوارچاک بوونه و زور حه زیان له شه و پراو و شکار بووه. زور له دیه نه کانی پراو له سهر قاپشی پشت رسم کراون (نه وانه یی لوقهر).

ویته یی بز، شیر، گا، رقی، به راز، تازی، که رویشک، په لاماری به کتر ددهن، جگه له خه نجهر و شمشیری رازاوه یی ناچور.

ههرچی گهل و پهل و چهک و گیانه وهریتیکی دروستیان کردوه، لایه نیکی ناموی خه پالی و په مزی و فه نازیان خسته تهمه سر، نهمه خاسیه تیتیکی دیاری برونزه کانی لوپستانه. هه ندی جاریش گیانه وهریان به سه ری مروه وه دروست ده کرد، یان نه ندای زیاده یان بز دروست ده کرد.

تهختیتی فیه گره کان زور دیار ده نیشان ده کرا تا راده یی زه غره ده کاری. نهمهش به شتیه به که ویته به نه رته به که، هه ندی جار، له بهر زه غره ده لاوه کییه کان، ناناسیته وه.

برونزه کانی لوپستان به په کتیک له مه زترین بهره مه ده برهنخوازه کان ده مژمژدرین له هونری شارستانیه ته کانی روزه لاند، تانیتاش گفتوگویان له سهر نه پراوته وه. نهمهش ته نیا بز چین و هیز و ره سه نایه تیان ناگه پیتسه وه، به لکو بز نه وهش که ده مانیه نه ناو جیهانیتیکی نامز و سه مهره یی شارستانیه تیک که له هیچ شارستانیه تیتیکی دیکه ناچیت. نه ندی باروی قهره نسی، بهروردی نهم هونره ده کات به هونری چینه کان.

چه که کانیان، ره وه نه سیه کانیان، خشل و سینی و که ره سته کانیان، رازاوه، سروشتیتیکی ده شته کانه یان هه به و یادگارییه کانی سهرده می کونی میژو پوتامیا ده گتر نه وه.

پرسیاری نه وهی نهم پارچه برونزه دانسه فانه سهر به کام گروهی نه تیکین، بۆچوونی جؤراو جؤر هه به. میژوونو سه کان رایان وایه که یادگاری کاسیه کانن، هه ندیتیکی دیکهش، له وانه دکتور به هه می که ری، شوتنه وارناسی ئیرانی، به دروستکراوی دهستی میدیاییه کانی ده زانیت.

هه‌ڕۆژێک بێت، نەگەرچی نەم پەرچە ڕۆژنەزانی لە ماوێ دەستەڵاتی ناڕووبەکاندا، لەماوەی ۱۲۰-۶۰ پ. ز دروستکراون، بەلام، وەک نەندری بارز دۆلێ هونەری لۆرستان بە هیچ شێوەیەک هونەریکی ناڕووبی نیە. هیچ شتیکی هونەری کیش و عیلاشێش لە نمو ناچیت.

هونەری لۆرستان، هەندێ جار، بەهەری لە هونەری ناڕووبەو وەرگرتووە و تێکەڵ بە شێوازیکی تایبەتی (دەشەکی) کراوە. جارێجار هەندێ ڕەمزی خوازراوە لە شارستانیەتی سۆمەریشەو دەبین: بۆ غۆنە لە تابلۆیەکاندا چوار پیاوی بەیەکتر بەستراوی بازەیی دەبین کە لەسەر پشێ گایەکن. وەک نەوی لە سەمانەکاندا بسۆرتەووە. نەمەش ڕەمەزێ بۆ خول خواردنەوێ بازەییانە یان یان خۆر. تەم نەفانەیش تاکو ئێستا لای کورد مازە: «دەبا لەسەر پشێ گایە». هەمان نەم بەتە لە تابلۆیەکی سۆمەریدا، لە ۲۰۰ پ. ز لە (ماری) دروستکراوە.

سەرەرای کاریگەریتی شێوازی بایلی و کاشی و ناڕووبی و حووری و عیلاشەکان، بەسەر نەواندا، هونەری لۆرستان توانیوەتی خۆی لە داب و نەرتە کۆنەکان و دراوێکیان ڕزگار بکات و شێوازیکی نوێی نەوتو دەربەسێت کە زۆر لە ڕۆحیات و شێوازی نەمۆی مەزنی شاخاوی کورد دەچیت.

تازەیی و ڕەسەناییەتی ڕۆژنەزانی لۆرستان لەو دەبایە کە وێنە مەزنی و نازەل و کەمەستەکانی بەشێوەیەکی نەندازیاری و پێکەتەیی خورانی - تەگ واتی - دروستکردووە کە لە پەرستگا و تەدارە کە دینی و تایبەتیەکاندا پێشکەش دەکرا.

بەشێکی نوێ ڕۆژنەزانی دەگەرتەووە بۆ سەدی ۷-۸ پ. ز. کە کاریگەریتی پێشکەوتنی پێشەسازی میدیاییەکانی پتووە دیارە. نەوانی دیکەش دەگەرتەووە بۆ سەدی ۱۱-۱۲ پ. ز. بەشێوەیەکی گشتی. بەک نەگەرچی پتووە پێشەسازی و هونەر لە ڕۆژنەزانی لۆرستاندا هەیە. تەم خاڵستە لە هونەری شارستانیەتەکانی دیکەدا کە بەدی دەکری. هەندێ لە ڕۆژنەزانی لۆرستان گیان و فەرمیکی بەراستی سوڕیست و فەتەزاییان هەیە.

پەرچە هونەریەکانی زێو

زێو یان زێوی شارۆچکەیەکی کوردستانی نێرانە، دروستکراوی سەردەمی میرنشینی مانییە لە سالاکی ۱۰۰۰-۶۰۰ پ. ز دا.

قەڵایەکی دێزینی نیە. نیوێ نەم قەڵایە و بەشێکی شارەکش، لە کانی لەشکەرکێشی ناڕووبەکان و سکیەکان، وێران کراون. پاشان سەر لەنوێ لە کانی هێرش نەخشییەکان (هەخامەشەکان) بۆ سەر و لانی مەد اکە داربووش بۆ خۆی لە کەتیبەیی بێستوون دا

نوسپیوه تی ولاتی مادی سرکوت کردوه) نهم قه لایه به دهستی داریوشی هه خامه نشی ویران کراوه.

له سالی ۱۹۴۷ چهند گه نجینه یه کی دهوله مهند و بهریلای هونه ری نیگار لهم شاروچکه یه دا دۆزرایه وه که میژووی دروستکردنیان دهگه پتیه وه بۆ سهرده می میدیه کان. هه ندیکش ده لێن که میژویان دهگه پتیه وه بۆ سالانی ۷۰۰-۹۰۰ پ. ز. هه رچۆنیک بیت پیتش نه خمینییه کان (۵۵۰ پ. ز) دروستکراون.

له وه دهچن پاشاکانی نهم مه لیه نده زۆر جه زیان له خشل و زیر و زیو و خۆرازانده وه بووین : تاج و ملبه مند و قردیله و تۆقه و بازن و مه چه که به مند و که مه سه ره مند هه موویان به کارهاتوون. نه نانه ت له مه لیه نده کانی دیکه شدا بۆ نمونه خامووبی، کاتی دهچوه بهینی (خواوه ندی خۆر) ملبه ندیکه ده به ست. له وه دهچن ناوی شاروچکه ی زۆی - هه ر خۆشی له وشه «زیو» هاتین: چونکه هه مو نهم ناسه وار و گه نجینه جۆراوجۆره ی له زۆی دۆزاونده وه: له زیویان له زیم دروستکراون. نه مانه ی لیره دا پێشانده راون مشتیکه خه روا رێکن. هه موویان نه مرۆ له مۆزه خانه ی تاران پارێزراون. میژویان دهگه پتیه وه بۆ سه ده ی حه ونه می پیتش له دایکبوونی مسیح.

وینه ی سه ر توحفه کان، زۆریه یان بریتین له ناژه لی نه فسانه یی. نه مه ش له یه کچوونیکه دیارمان بۆ ده ده خات له گه ل به ژۆنه کانی لوپستان. دیاره که دوو تیره ی سه ر به یه ک نه ته وه ی میدیایی دروستی کردوون.

یه کیک له و پارچه خشلانه، ملبه ندیکه گه وریه، وینه ی گیانه وه ری نامۆی له سه ره : نه سپی بالدار، گای سه ر سه رۆلین، شیری بالدار، ناژه لی کتیی، بز، که رویشک، سه گ... هه مووشیان به ده وری دره ختیکه پیروژدا کۆبوونه ته وه.

هه ره وه ها چهند پارچه یه کی هونه ری دیکه بریتین له دینه ی چهند کێلگه یه ک که گیانه وه ره له دوای یه کتر قه تاره یان به مستوه و به ره «دره ختیکه پیروژ» هه نگاو ده نین. هه ره وه ها تابلویه کی ناوداری تر که دینه ی پتکه له پێانی پیاویک و شیریک پێشان ده دا ت. به شتیکه زۆر له م تابلو و پارچه هونه ریانه له مۆزه خانه ی تاران و لۆقه ر پارێزراون.

هه ندی له خشله کان له ماده ده ی نه لکترۆم دروستکراون، بۆ نمونه نه و بازنه ی که له هه ردو سه ره وه وینه ی دوو شیریه له سه ره، ده میان له یه کتر کردۆته وه. نه وانی دیکه ش، زۆریه یان له زیو یان له زیم دروستکراون.

به بۆجوونی ناسه وارناسی فه ره نسی، گۆدار، نهم به ره مه مانه سه ر به «قوتابه خانه یه کی ناوچه یی» ن له زیر کاریگه ریتیه راسته وخۆی هونه ری ناشوردا.

به لام له لایه کی دیکه شه وه ده بینین نه و ناژه له نامۆ و فه نسا زیانه ی ره سه مکران، هیچ په یوه ندیه کیان به هونه ری ناشوری وه نه. جگه له وه ش، بۆ نمونه شه ر و شه ره کان و کوشتی شیر و پلنگه کان، هه موویان - به پتیه وانه ی هونه ری ناشوری له سه رین و به شتیه ی پیاده نه نجام دراو، بۆ نمونه له سه ر په ستون و عاره بهانه. بۆیه هه ندی میژوونوس وای بۆده چن که له زیر ته نه سیری شتیرای سکی تی یان نوو راتوویی و فینقیه وه وینه کیشرا بێن.

به‌کودتی : هونرمه‌اندانی زیتۆ له کۆبی کردن و خوگونجاندن زیاتریان کردووه : شیوازتیکی
نەوتۆیان داھێتاوه که بلیمه‌تی ئیمپراتۆریه‌تی میدیایی واتە نیشتمانیی «تایبه‌تی خوێان»
دەربەریت.

هونەری سەردەمی ساسانی و نەخمینی، فیکەرەکانی، زەبەلاح بوون و زۆرتر عەقل دروستی
کردبوون (هەمان خاسیەت له هونەری پەیکەر تاشیی یۆنانیشدا هەیە). ئەمە له‌کاتیکیدا
هونەرمەندی زیۆهیی و بەتایه‌تیش لۆرستانی (که هەردووکیان زۆر له‌په‌کتره‌وه نزیکن و ته‌عبیر له
پۆختیکی کوردانه ده‌کهن) دیدیکی حەسی و باریکیین و فەنتازییان هەبوو: بۆیه‌ش فیکەرەکانیان
ورد و فەنتازێ بوو. چاو - نەک عەقل - دەپۆختنەوه. نەگەر گیانه‌وه‌رتیکی گەوره‌شیان دروست
بکەدایه‌ ئه‌وا دیسان شیۆه‌یکی ورد و بچووک، بەلام فەنتازێ و سێحراوییان پێ دهبەخشی.
گە‌لێک له‌ میترۆونوسان گەنجینه‌کانی زیتۆ یان زیتۆه به‌ مولکی ماناییه‌کان ده‌زانن.
به‌ره‌مه‌کانی زیتۆ، نەگەر هی ماناییه‌کان یان میدیاییه‌کان یان هی هەر ئیمپراتۆریه‌تیکی
دیکه، له‌ ناوجەرگه‌ی نیشتمانی کورد دروست کراون: به‌ره‌می دید و نیشتمانی‌کای مرفۆی
سەرازای نه‌ه ولاته‌ی نیشتم.

هونەری میدیاییه‌کان

میدیاییه‌کان که بۆ په‌که‌مین جار تاویان له‌ شیۆه‌ی نامه‌دی له‌ سالی ۸۲۶ - ۸۲۸ پ. ز دا
له‌ناو نووسراوی پاشای سه‌لمان زاری سییه‌می ئاشورییه‌کاندا دەرده‌که‌وت، ده‌سه‌لاتیان له
باشووری ده‌ریایچه‌ی ورمێ به‌ولاوه‌ درێژ ده‌پۆه تاکو له‌کباتان (هه‌مه‌دان) که پایته‌ختیان بوو.
دایکۆ، په‌که‌م پاشای میدییه‌کان، هاوپه‌مانی ئیمپراتۆریه‌تی نووارتۆ، دژی ئیمپراتۆریه‌تی
ئاشوری وه‌ستا؛ تا له‌ کۆتاییدا سیاکار ده‌وله‌تی میدیای له‌ ۶۵۰ پ. ز دا دامەزراند.
ستراپۆن، می‌تونووسی گریک، باسی نه‌وه ده‌کات که سیروسی پارث، کاتی ده‌وله‌تی پارث
داده‌مه‌زرێت و ده‌وله‌تی میدیا له‌ناو ده‌بات، پایته‌ختی خۆی له‌ هه‌مان نه‌ه شاره‌دا بنیاد ده‌نێ که
میدیاییه‌کانی تیکشکەند، واته‌ شاری پازارگاد له‌ باکووری شیراز.

که‌واته، دەرده‌که‌وت، که به‌شتیکی زۆر له‌ هونەر و شوێنه‌واره‌ میهماری و به‌ره‌مه‌
دیته‌نیه‌کانی میدیاییه‌کان له‌ شاری ته‌کباتان (هه‌مه‌دان) و پازارگاد تیکه‌ڵ به‌ نه‌وانی پارث و
هه‌خامه‌نشیه‌کان به‌وین. هەر بۆیه‌ش ده‌بینین شتیکی نه‌وتۆ له‌ هونەر و شوێنه‌وار و شارستانیه‌تی
میدیا (له‌چاو بۆ نمونه‌ نەخمینی و ئاشوریه‌کان) نه‌ماوه‌ته‌وه.

که‌واته، به‌شتیکی فراوانی هونەر و شارستانیه‌ت و شوێنه‌واره‌کانی میدیا که‌وته‌ ژێر ده‌ستی
پارث و نەخمینه‌کان (هه‌خامه‌نشیه‌کان).

شوێنه‌وارناسی فەرهنسی، نیرانست بابلقن، هه‌روه‌ها د. جه‌مال رشید، به‌ به‌لگه‌ی زانستیی
فراوانه‌وه‌ نه‌م راستیه‌ ده‌سه‌لمێن: نەخمینه‌یه‌کان ته‌نانه‌ت نووسینی بزماریشیان له‌ میدیاکانه‌وه
وه‌رگرتبوو، جگه‌ له‌ زاراوه‌ دینی و سیاسیه‌کانیان. به‌هه‌مان شیۆه‌ دینی مه‌زداییش، که‌ دیانه‌تی

میدییه‌کان هور، نهمیینه‌کان و دریانگرتوود. نهمه جگه له‌وهی، وهک میژوونوسه یۆنانه‌کان (هتیردۆت و گه‌زنه‌فۆن) باسی ده‌کهن پارث و هه‌خامنه‌شی و ساسانیه‌کان هه‌مان ده‌ستوری پۆشاک و شینازی له‌هرکردنی جلوه‌هرگی میدیه‌کانیان به‌کار هتیاوه.

هتیردۆت، میژوونوسی گریک، له‌فەسلێ ۹۸ ی کتیبی یه‌که‌می میژووه‌که‌یدا، به‌فراوانی باسی که‌شخه‌یی میعمار و هونه‌ری په‌سکرکردنی کۆشک و ته‌لاره‌کانی میدیا‌یه‌که‌مان له‌هه‌مه‌دان بۆ ده‌کات : «شوره‌کانی پایته‌خته‌که‌یان نه‌ستور و زه‌به‌لاح، به‌شیره‌یه‌کی بازنه‌یی، یه‌ک به‌ناو به‌کتردا به‌رز ده‌نبه‌وه. بریتی بوون له‌جه‌وت بازنه، نه‌وه‌ی بورجه‌کانیشی سه‌ی بوون. بورجه‌کانی شوره‌ی دووه‌م : په‌ش، نه‌وانی سه‌یه‌م : سوور، نه‌وانی چواره‌م : شین، نه‌وانی پینجه‌میش : پرته‌قالی بوون. هه‌مووشیان به‌زێم نه‌خش کرا‌بوون. دوو شوره‌که‌ی ناوه‌ش به‌زێم و زیو ره‌نگه‌شت کرا‌بوون.»

بۆلبیۆسمی میژوونوسی یۆنانی، جه‌ختی له‌سه‌ر هه‌مان راستی ده‌کاته‌وه.

محمد پهرام (مقدن مه‌باباد، طهران: ۱۹۹۴) پیتی وایه که نیمه‌پراتۆری ماننا له‌نزیك گوندی هه‌سه‌نلۆو له‌پۆژئاوای ده‌ریاچه‌ی ورمێدا بووه، که له ۴۵ کیلۆمێتره‌ی باکووری پۆژئاوای شاری مه‌هاباده (هاوکات له‌گه‌ڵ دانه‌وه‌ی دووجینی چواره‌م و پینجه‌می گوردی هه‌سه‌نلۆو قاپه به‌ناویانگه‌که‌ دۆزرا‌یه‌وه) هه‌روه‌ها به‌م زوانه‌ شۆینه‌واری قه‌لایچی له‌نزیك بۆکان دۆزرا‌وه‌ته‌وه که ده‌رده‌خا ناوه‌ندی نهم نیمه‌پراتۆره‌ بووه. له ۸۲۸ پ.ز دا سالمانه‌سر نیمه‌پراتۆری به‌هیزی ناشووری چه‌ند جار بۆ سه‌ر نهم ناوچه‌ ناسرا‌وانه‌ی نه‌و کاتی جیهان له‌شکرکێشی کرد‌وه و فه‌رمانی هه‌رش داوه بۆ سه‌ر ولاتی ماننا و ناوه‌ندی نهم ولاته‌ قه‌لایچی ئیستا.

به‌سه‌رنج دان به‌چۆنییه‌تی تاشینی به‌ردی نه‌و دوو شۆینه‌واره‌ و شۆینه‌واری دیکه‌ی له‌م چه‌شنه‌ش، وه‌ک فه‌ره‌اداتاش و لاچین، هه‌روه‌ها به‌سه‌رنج دان له‌به‌لگه‌ میژووه‌یه‌که‌کان واده‌رده‌که‌وێ که نه‌و شۆینه‌واره‌ نه‌ زیاتر له‌هی ده‌وه‌ی ماده‌که‌کان نه‌زیکن تا‌کو مانایی (نه‌که‌ر نه‌و دوو شارستانییه‌ته‌ به‌جیا دا‌هێنن). نه‌که‌ر پیمان وایه که شارستانییه‌تی ماد تیکه‌لاه‌یه‌که‌ له‌ شارستانییه‌تی ماننا و شارستانییه‌ته‌ به‌جۆکه‌کانی دیکه‌ی ناوچه‌که‌ن، ده‌هێن پشمان وایه که شێوه‌ی هونه‌ری داتاشینی به‌رده‌یی ماده‌کانیش له‌ماننا‌یه‌که‌کان وه‌رگیراوه.

نه‌شکه‌وته‌که‌کانی (دوکان داوه) و (کورد) و (قز قه‌هان) له‌نزیك گوندی شرناخ له‌ کوردستانی عێراقدا هه‌ندیک له‌به‌ره‌می هونه‌ری و شۆینه‌واری میدیه‌که‌کانی تیدا دۆزرا‌وه‌ته‌وه که بریتین له‌ وینه و نه‌جشی هه‌لکه‌نده‌راوی سه‌ر دیوار و چه‌ند په‌یکه‌ریک. له‌مۆزه‌خانه‌ی بریتانیادا له‌لنده‌ن، نیسطورانه‌یه‌ک پارێزرا‌وه که نووسینیکی میدیه‌که‌کانی له‌سه‌ره : نه‌سپ سواریک، تاجیک له‌سه‌ر، به‌رمیکی درێژ‌ه‌وه به‌گۆشێرێکه‌دا چووه.

گرنگه‌ترین سیرامیک و میعمار و نه‌خش و نیگاری میدیه‌که‌کان، که تا ئیستا دۆزرا‌نبه‌ته‌وه، بریتین له‌و شۆینه‌واره‌نه‌ی که که‌وتونه‌ته‌ دیوی کوردستانی ئێران‌ه‌وه : ته‌به‌ نووشی گیان، ته‌به‌ی بابا گیان، گۆدین ته‌به، هه‌سه‌نلۆو، ته‌به‌ سیالیک. شۆینه‌واره‌ناسی فه‌ره‌نسی، پییر نامییت، له‌ کتێبه‌که‌ی خۆیدا که له‌سالی ۱۹۷۷ له‌پاریس چاپکرا‌وه، به‌فراوانی، له‌فه‌سلێکی تایبه‌تیدا

لێ کۆلیونه نهوه.

هندێ له مێژوونووسهكان رایان وابه كه بهشێك له گهنجینه هونهرییه دۆزراوهكانی (زێڤه) و برتێك له پرۆژهكانی لۆرێستان دروستكراوی دهستی میدیهیهكان. جگه له مهش، وهك مامۆستایان عومه فارووقی و نوسره توللا موعتمه مه دیش باس دهكهن، سهرحه هونهر و شۆینه واری مانناییهكانیش (مانیهكان) به مولکی میدیهیهكان دهژمێردرێن: نه مهش چونكه مانیهكان پهكێك بوونه له تیرهكانی ماد و شكلی حكومهت لای مادهكان به شۆهێ فیدرالی یا كۆنفیدراسیۆن بووه و حكومهتی ماد له ۳۰ مهلهبهندی سهرحه خۆ دروستكراووه كه مانناكان گهورهترین و زانترینی نهوان بوون. قهلاێ زێه پایتهختی نهوان بووه.

سهردهمی نهخمینییهكان

مێژووتامبا، نێران، نهناڤل

- ۵۵۰ پ. ز نهخمینییهكان (ههخامه نشیههكان) نیمپراتۆریهتی میدیا لهناو دهبن و دهسلات بهسهر كوردستان و مهلهبندهكانی دیکهێ نێرانی نهمرۆڤا دهگرنه دهست.

- دهسلاتی داریوشی پهكهم ۴۸۶-۵۲۲

- داریوشی دووه ۴۲۳-۴۰۱

- داریوشی سیهم ۳۳۵-۳۳۰

- تیتیههرونی دههزار سواره یۆنانیهكه، به سهركردایهتی گهزنهفۆن به كوردستاندا: دهركهوتنی ناوی كاردۆخ.

- جهنگی نهریللا: له ههولیر له ناوچهی گۆگامیل له سالی (۳۳۱ پ. ز) نهسكهندهری مهقدۆنی داریوشی سیهم تیکدهشكێتی و كۆتایی به دهسلاتی ههخامه نشی دیتی له كوردستاندا. ههموو مهلهبندهكانی كوردستان بۆ ماوهی نزیکه ۵۵۷ سال، تا سالی ۲۲۶ ی زایی، واته تا هاته سهركهوكمی ساسانیهكان، لهژێر دهستی یۆنانیهكاندا دهمیتهتهوه.

- بهلگهنامه و نووسراوهكانی (ههرومان) به زمانێ یۆنانی كه نیشانهی بلابوونهوهی دهسلات و كۆلتۆری یۆنانیه له كوردستاندا.

- جهنگی بهردهوام له نیوان پاشاوهكانی نیمپراتۆریهتی نهخمینی و لهشكری نهسكهندهری مهقدۆنی بهتاییهتی له باشووری نێراندا.

- لهكاتی له دایكبوونی ههزرتی مهسیح و دهسپێكردنی سهدهی زاینیدا، كوردستان بهتهواوهتی لهژێر دهسلات و كۆلتۆری هیلینی (یۆنانی) دایه، تا ۲۲۶ سالی دیکهێ دوای له دایكبوونی ههزرتی مهسیحیش.

نیگاری کوردی له سهرده می نه خمینییه کاند

نهمینییه کان (هه خامه نشیه کان ۵۵۰ - ۳۲۳) که دمه لاتیان تاکو فلهستین و میسریش درێژ بێوه، له سهر تارووی میدیاییه کان نیمپراتۆریه ته که ی خویان بنیاد نا؛ واته هاتنه سهر حازره کی. بۆیهش ده بنین نا هورامه زدای خواوهندی زهرده شتی پانتایی و دهوێکی فراوانی له ژبانی پاشایه تی و رۆلیتفه کانی هه خامه نشیدا داگیر کردوه. نووسین و دین و جلوه رگ و هونه ری میدییه کان، ههروه ها به شکی کولتوری باهلی و میسری و یونانییه کان، هه مووی، که و تنه ژێر دهستی خویان.

نهم تیکه لا و بونه یان به شارستانیه تی دراوستکانیان وایکرد هونه رکه یان جزا و جزو و دهوله مند و «ناوێته یی» بێت. بۆ نمونه کاردۆخه کان، که تیره یه کی کورد بونه و به نه ژادی کورد دهوێر دیتن، لهو سهرده مه دا دیاره به شدارییه کی تهواویان هه بووه له بونیادی کولتوری و مییماری و هونه ردا، ئیگزه نه فون له ئانا بازدا باسی چهک و نامیره کانیان دهکات و پاشان دهلن: «خانوی کاردۆخه کان: رازاوه، پرپون له هه موو قاپ و قاچاغیکی له برۆنز دروستکراو».

نارشیته کتور و شوینه واره مه زنه کانی نهمینییه کان ده که و نه سێ مه له بیهندی سهره کییه وه؛ به کهم: شوشان یان سووسه، نهو شوینه ی که داربووشی به کهم و دووه و سێ بهم کۆشک و ته لاره کانی خویان له سهر بنیاد نا و جاران پایته ختی عیلامیه کان بوو و ناشر و بانپالی ناشری وێرانی کردبوو. دووه: پرسپۆلیس که ته ختی جهمشید و نه قشی رۆسته می لێیه و ده که و پته باشری شوشان. سێ بهم: شاری بازارگاد که ده که و پته نیوان شاری نه سفه هان - شیرازه وه، (ته ختی ماده ر سلیمان) و (مه شه مورقه ب) ی لێیه. له م مه له بیهندان ه دا، ده یان نه حتی سهر دیوار و شور و پتپیلکه کانی، له که ل چه ندین په یکه ر و نه خش و نیگاری ناو کۆشک و ته لاره کانی نه مری پاشا و کاره کانیان ده گێر نه وه. هه نه ده سه و جوانیی ته لاره کانیان، به پله ی به کهم پشت به کۆله که و عاموود ده به ستن.

هونه ری نهمینییه کان، به پتچه واته ی هونه ری ناشر و بیه کان، و پته ی کوشتار و سامناکی و خویته جهنگه کاتان پیشان نادات، به لکو زیاتر نهو شتانه ی که له جهنگی سهر که و ته و دا ماونه ته وه. نهمینییه کان له بواری دروستکردنی خشل و به ره مه جوانه کاتزاییه کانی شه دا کارامه یه کی سهر سوڕمینیان پیشان داوه. سهر یازه کانی له شکر ی نه مسکه نه ده ی مه قذو نی زۆر له م نه حت و به ره مه مانه یان خا یوور کرد، به لام نهو فه خفوری و بازن و ملوانکه و گولدان و قاپ و کووپه له زوینانه ی ماونه ته وه، ده سه لیتن که مال و کۆزی مر دووه کانیان هیچ که موکو رتیه کیان له ژبانی دنیایی و رابواردندا نه بووه.

دوای نهو ی نیمپراتۆریه تی هه خامه نشی (نهمینی) له سالی ۵۵۰ پ. ز دا نیمپراتۆریه تی میدیای شکاند و خۆی دامه زراند، داریوش پاشای به کهم له سالی ۵۲۲ دا جله وی حوکی گرت

دهست؛ دوای نهمه نیتر ژماره یک پاپه رین و شوش له لایه ن میدایی و نورارتوویی و بابلی و عیلامیه کانه ده دژی داریوش سری هلد. به لام داریوش توانایی هه موویان سه رکوت پکات؛ نجا هات نهم سه رکوته میژوویی خوی له سر که له کی شاخی بیستون دا له نژیک کرماشان توژمار کرد. نهمش له سر دیوار یکی ۶ متر درژی و ۳ متر بلندی. (۱۳) زه لام له نه خشه که دا دیارن. (۱۴) وه ستاون، په کتیکش له سر پشت، له ژیر قاچی داریوش ده پارتیه وه. هه مو نو زه لامانه ی که بهرامبر داریوش وستاون؛ ۹ کسن، سه رکوی نو گرووپانه که شوشیان دژی داریوش هه لگیرساندهو، نیستاش وه که له تابلو که دا ده بین؛ ده سته ستراو، به دیل گیراون. له سه ره وه ی هه مووشیاندا خواوه ندی زه دهشتیان (ناهورامزدا) دیاره.

پینج ستونی نویسی سر تابلو که نهم تابلو میژوویی پروون ده کاته وه. هر ستونیک برتیه له چهل دین بهش، هه مووشیان بهم شتیه به دست پیده که ن: «داریوش پاشا ده لی...». له نویسانه دا داریوش پاشا ده لی که «ناهورامزدا پاشایه تی داوه به نو...» بویه نه گهر دژاپه تیم بکه ن ناوها دیلتان ده که م و ناهورامزداش نه فره تان لی ده کات... داخوایش له و که سانه ده کات که دوای خوی دین نهم نویسانه ده خو نیتیه وه و نهم نیگاران ته ماشا ده کان، خراپان نه که ن و بیانپارتن، نه گینا ناهورامزدا به ده کات له ژیانان ده پرت.

که واته، له دوو ریزه ی دواییدا ده ده که وی که بویه که مین جار له میژووی کوردستاندا نیگار و نویسن سیفه تیکی پیروزی پت به خشر او. نهم پیروزیه ش راسته وخو به خواوه ندوه به نده: نه هورامزدا نیگار و نویسی خوش ده وی، به هه مان شتیه وه پاشا. نیگار لای هه خامه نشیه کان ده کاته ناستی دین له روی بایه خ و پیروزی دا.

هونه رمه ند و نیگارکیش هر چی که سیک بو بیت، نهوا پاشا «به پیتی نو ده ملاته ی که خواوه ند پتی داوه» وینه و نیگار و نویسی پیروز کردوه. نهمش، هه چی لیکدانه وه یکی بویه بکرت، نه وه رت ناکاته وه که پرتان و جاویدان کردنی هونه ر بویه له و سه ده مه دیرینه وه؛ داریوش پاشا، له که له کی شاخی بیستون له ستونی چوارم، له دیری ۷۲-۷۶ دا ده لی: «نه گهر تو نهم نویسن و نه خش و نیگاران ی نیره خه راپ نه که بیت و بیانپارتیت، ناهورامزدا له پشت ده وه ستیت و خیر و به ده کات ده خاته ژبانته وه...»؛ به پتیچه وان ی نه مه شه وه، داریوش ده لی که نه گهر خه راپان بکه بیت نهوا ناهورامزدا ژبان و بهخت ویران ده کات.

نهمه، گرتدانی هونه ره به به بهخت و چاره نویسی ناده میزاده وه. که واته، لیره وه به که بایه خی به پیام و ژلی هونه ر، هه روه ها به کومه لایه تی کردنی هونه ر ده ست پیده کات. جاران، راسته، هونه ر هه بویه، به لام لای هه خامه نشیه کان، رۆشنیری له باری هونه ر و مه عریفه ی هونه ر و نه له سه فه ی هونه ریش سه ره لده دات.

هونەری نیگاری کوردی له سەردەمی ساسانیەکان

له ٣٣١ پ. ز بەملاوه، واته له وکاتەوی ئەسکەندەری
مەقدونی له شەری ئەنقلا له هەولێر داڕوش پاشای ئەخمینی
دەشکەتی تا ئەوکاتە ساسانیەکان له سالی ٢٢٦ ی زاینیدا حوکم
دەگرنەوه دەست و یۆنانیەکان دەردەکەن، کوردستان لەژێر دەسلاتی
یۆنانیەکاندا له کۆلتوری یۆنانی ئار دەخواتەوه. کەواته بۆ ماوهی
٥٥٧ سالتیک زمان و کۆلتور و تەنانەت فیزیکی و هونەریشمان
دەکەونه بەر زەهیری زمان و دین و فیزیکی و کۆلتوری
یۆنانیەکانیەوه.

یادگارێههکی
شارستانی
یۆنانیەکان له
کوردستان، نه
کتۆی ئەمروود.
سپنەسەف
پاشای ئەسکی
له سالی ٥٠١
پ. ز ئەمۆکە
له گەل هێرکەش
اهم قەڵای
یۆنی دهگات

له سالی ٣٣١ پ. ز واته له گەل داگیرکرانی کوردستان له لایەن ئەسکەندەری مەقدونیەوه
تا کو ٢٢٦ ز (هاتنه سەر حوکمی ساسانیەکان) واته نزیکەی پێنج سەد سالتیک، کوردستان له
ژێر دەسلات و کاریگەریتی کۆلتوری یۆنانیەکاندا بوو. پەیکەر و شوتنەوارەکانی نو
کاریگەرێهه چپای غوروود جوانترین یادگارێههکانی ئەم تەسیرێهه بەسەر هونەری پەیکەرناشی له
کوردستاندا. دوای دەسلاتی یۆنانی له کوردستاندا، سالی ٢٢٦ ی زاینی ساسانیەکان دین
فەرمانەوابەتیی کوردستان و بەشتیک له رۆژەهلانی ناوەراست دەگرنەوه: دینی خەلک لهو
سەردەمی ساسانیەکاندا زردەشتی و مەسیحی و مانایی و جۆلهکە بوو.
هەندێ ئەشکاری سەر بەرد له نێرانی سەردەمی ساسانیادا گەشتە لوژیکە. گرنگترینیان

سەردەمی ساسانیەکان

بەرۆار	مێژووئامیا، نێران	ئێسلام
ز ۲۲۶	- نەردەشتیری یەكەم پاشای ساسانی. بووژنەودی دینی مانایی.	-
ز ۳۱۰	شاپوری دوو. پاشای ساسانی باودش بو مەسیحیەت ددکاتەوه لە ولاتدا.	-
ز ۳۵۱	دیاریکەر لە یۆنانیەکان دەسەنداریتەوه	-
ز ۳۷۹	کۆچی دوایی شاپوری دوو، هاتنە سەر جوگمێ نەردەشتیری دوو.	-
ز ۵۵۰	مشیحای زینا بە زمانی سیرانی (مێژووی نەریلیلا) دهنووسیتەوه. هەولێر مەلیەندیکی مەسیحی بوو.	-
ز ۵۷۰	دیی زەردەشتی و مەسیحی و پەهرودی لە کوردستاندا هەر باوه.	لە: یکیوونی پێنجەمەری ئێسلام (د. خ.)
ز ۵۹۰	خوسرووی دوو: حەکایەتی عەشقی شیرین و نەرهاذ	-
ز ۶۲۲	هێجرتی پێنجەمەر (د. خ.)	-
ز ۶۳۲	لە سەردەمی جوار خەلیفەکە ی ئێسلام دا، کوردستان ورده ورده ددکەوتنە بەر هێرش و فەرمانڕەواپەتیی ئێسلام: نەهرو بەکر (۶۳۲)، عوسمان (۶۳۴)، عوسمان (۶۴۴)، عەلی (۶۵۶).	-
ز ۶۳۷	لە سەردەمی یەزگوردی سێهەمدا، سەعد بن ابی وقاص لە شەری قادسیه دا باشووری عێراق لە دەست ساسانیەکان دەر ددینی و دەیک تە ئێسلام.	-
ز ۶۴۱	مروسل ددکەوتنە ژێر دەستی ئێسلام.	-
ز ۶۴۲	لە شەری نەهاوند: ناخرین پاشای ساسانیەکان ددکوژری.	-
ز ۶۵۱	کۆتایی دەسلاتی ساسانیەکان و بلاو بوو نەودی دەسلاتی ئێسلام لە کوردستاندا: بەشێکی رۆژ نە کورد واز لە زەردەشتی و مەسیحیەت و جوولەکەیی دین و دەبنە ئێسلام.	-

بریتین له نه‌خشه‌کانی تاقوه‌سان به‌قده پالی شاخی بیتستونه‌وه له کرماشان که له‌لاین فهرادی کۆکن به فهرمانی خوسره‌وی په‌رویز، له پیتاو خۆشه‌ویستی شیرین دا هه‌لکه‌ندراون.

درووه‌شانه‌وی ناوی دوو په‌یکه‌رتاشی ده‌سه‌نگینی نه‌و سه‌رده‌مه : (شاپور) و (فه‌ره‌اد) نیشانه‌ی په‌رسه‌ندنێ نه‌م هونه‌رن له کوردستاندا. نه‌خش و نیگار و په‌یکه‌ره هه‌لکۆلدراره‌وه‌کانی سه‌ر شاخی بیتستون به‌ناشکرا کاریگه‌رتی هونه‌ری گریک - بیزه‌نتی و رۆمانییان به‌سه‌روه‌وه دیاره. جگه له ناسه‌واره‌کانی مه‌لبه‌نده‌کانی قه‌سری شیرین و به‌ختیاری و تاقی کیسرا هه‌روه‌ها په‌یکولی (له سلیمانی)، که له سه‌رده‌می خوسره‌وی دووه‌مه‌دا دروستکراون، کۆمه‌له‌ یادگاریکی دیاری دیکه‌ی سه‌رده‌می ساسانیه‌کانن. (تاقی کیسرای دروستکراوی خوسره‌وی دووه‌م له سالی ۶۳۷ به‌ولاوه له‌لاین ده‌سه‌لانی ئیسلامه‌وه کرایه‌ مزگوت).

ساسانیه‌کان نه‌گه‌ر چی به‌ردیشیان بۆ داتاشین و په‌یکه‌رتاشی و رهم به‌کار ده‌هینا، به‌لام زباتر پایه‌خیان ده‌دایه به‌کاره‌هینانی گه‌ج، که دواتر نه‌مه‌وی و عه‌بباسیه‌کان سوودیان له‌م شتواز و ته‌کنیکه‌یان وه‌رگرت بۆ بنیادنانی کۆشک و مزگوته‌کانیان.

سه‌رده‌می ساسانیه‌کان (۲۲۶ - ۶۵۱)، که سه‌رده‌می ژانی مانی ی نیگارکیشه (۲۱۵ - ۲۷۴ ز) به‌وه ده‌ناسه‌رتنه‌وه که بۆ په‌که‌مین جار له کوردستاندا مرۆفی کورد له‌سه‌ر که‌ره‌سته‌ی دیکه‌ی غه‌یری دار و به‌رد و دیوار رهم ده‌کات، واته هه‌ولده‌دات تابلۆی سه‌ره‌خۆ رهم به‌کات. له‌م باره‌وه حسێن حوزنی موکریانی ده‌لێ : « له عه‌سری پێش ئیسلامدا کورده‌کان خانویه‌کی تاریکیان دروست ده‌کرد و کونیکێ چکۆله‌یان تێدا ده‌هێشته‌وه، پیاویکی عه‌کسیان وه‌رگرتایه، له‌به‌ر نه‌و کونه‌یان دوور راده‌گرت. ره‌سام له‌ رۆژی نه‌و خانوه‌دا رهمی ده‌خسته سه‌ر چتیکێ مه‌طلوب و به‌ قه‌له‌م خه‌ریکی ده‌بوو ».

به‌هۆی هاتنی ئیمبراتۆریه‌تی ئیسلامه‌وه (۶۵۱ ز) میژووی داهینانی په‌یکه‌رتاشی له کوردستانی دێریندا کۆتایی پێ دێ؛ ئیسلام په‌یکه‌ر و وینه به‌ «بت» ده‌زانیت و چه‌رامی ده‌کات. میژوونووسه‌ موسلمانه‌کانی سه‌ده‌ی ۹ - ۱۲م پاسی نه‌وه ده‌که‌ن که هونه‌رمه‌نده‌کان ده‌سنووسه‌کانیان به‌ نه‌خش و نیگار ده‌رازانه‌وه و له په‌رستگا زه‌رده‌شتیه‌کاندا ده‌یانشاردرنه‌وه.

قوناغی پێش بلاوه‌بونه‌وی دینی ئیسلام، واته له سه‌رده‌می ئیمبراتۆریه‌یه‌کانی هه‌بدا و ساسانی و ناشورویه‌کاندا، قوناغیکێ پرشنگداری هونه‌ری شێوه‌کاری و په‌یکه‌رتاشی ده‌نوتن له شارستانیه‌تی کوردستاندا: په‌یکه‌ر و نه‌خش و نیگارگه‌ره‌کانی لورستان، نه‌مروود، دیاره‌که‌ر، هه‌مه‌دان، مه‌ه‌باد، تاقی بیتستون، خه‌ری گه‌لالی، کیشه‌کانی قه‌ندیل، قه‌لای دیاره‌که‌ر و هه‌ولێر.. یادگاری نه‌و سه‌رده‌مه‌نه‌ی پێش بلاوه‌بونه‌وی دینی ئیسلامن.

ئیمبراتۆریه‌تی ساسانی له کوردستاندا دوو‌امیێن ئیمبراتۆریه‌تی غه‌یره موسلمانه له کوردستان و رۆژه‌لاتدا. به‌م شێوه‌یه، کوردستان له ۶۵۱ به‌ملاوه ده‌که‌وینه ژێر زه‌بری کولتوری ئیسلامه‌وه و قوناغیکێ دیکه له به‌ستنتی شێوه‌کاری، که شێوه‌کاری نه‌به‌ستراکت و میناتۆز و خه‌ته ده‌ست پێده‌کات.

زۆریه‌ی میژوونووسه‌کان له‌وه‌دا یه‌ک ده‌گه‌رنه‌وه که له سه‌رده‌می ساسانیه‌کاندا، بۆ په‌که‌مین جار تابلۆ (نیگاری سه‌ره‌خۆ) به‌تایبه‌تی مینیاتۆزی ناو ده‌ستووس و کتێبان، سه‌ر هه‌لده‌دات.

هونەری شیوەکاریی کورد له سەردەمی ئیسلامدا ٦٣٢ ز له میناقۆرمو بۆ تابلۆ

میناقۆرمو کوردی سووریا له ساڵی ١٢٢٩ هه‌یستکراوه

له سیه‌کانی ساڵانی ٦٠٠ی. ز به‌ولاوه، کوردستان ورده ورده ده‌که‌وپه‌ ژێر ده‌سلاتی عەرەب: نۆرسینی عەرەبی و زمانی عەرەبی و کۆلتوری ئیسلام و هونەری ئیسلام و هونەری ئیسلامی - عەرەبی له‌ناو کورداندا به‌لاوه‌په‌سته‌وه، به‌همان شیوه‌ دینی ئیسلامیش کاریگه‌ریه‌تی خۆی به‌سەر داب و نه‌ریت و ژبانی پو‌حیی کورد جێ ده‌هێلن.

بەم شیوه‌یه، له‌ هاتنی دینی ئیسلام به‌ولاوه‌ بۆ ناو و کوردان، هونەری په‌یکه‌رتاشی، که‌ دیارترین و گرنگترین هونەری شیوه‌کاری بوو له‌ سەرتاسەری کوردستاندا، (به‌ بۆچوونی ئه‌وه‌ی که‌ برتییه‌ له‌ بته‌هرستی!) قه‌ده‌غه‌ ده‌گریت و کۆتایی پێ ده‌یت. حاالی هونەرەکانی دیکه‌ی نیگاریش ده‌که‌وپه‌ ژێر سانسۆره‌وه‌ یان به‌رتەنگ و سنووردار ده‌بنه‌وه. هه‌ر بۆیه‌ش ده‌یه‌نین هونەری نیگار له‌ سەردەمی ئیسلامدا پو‌وده‌کانه‌ خه‌ت و زه‌غره‌قه‌کاری و پازاندنه‌وه‌ و نه‌به‌ستراکت. ئه‌مه‌ جگه‌له‌وه‌ی باهه‌تی وینه‌ و نیگاره‌کان ده‌بنه‌ باهه‌تی دینی.

به‌شیوه‌یه‌کی گشتیش، نیگار له‌ سەردەمی ئیسلام به‌ملاوه‌ ده‌که‌وپه‌ ژێر فه‌رمان و

فهرمانه و ایه تیی خلیفه و دهسه لاتداره کان. نهو تا ده بیین هرچی مزگهوت و میعمار و کوشک و تالار و قوتابخانه همن به ناوی نهوانه و ناو دهترین. هونر له میللت و ژبان دور دهکوتیه. نیتر نه ده بیته نه رتیک و سیاسیهکانی سه دهی بیسته میس به هونر مه ندان فترده بن که هونره که بیان بنه نه ژنر «نهر و نیعازی» خویناوه.

هر چوتنیک بیت، له ۶۳۲ به ملاره تا کوتایی سه دهی نوزدهم، هونری نیگاری کورد، له لایهک له ژنر کولتوری نیسلامدا، له لایهکی دیکه شهوه له ژنر کاریگه رتیی کولتوری مینا تورد ا ده بیته وه.

هونری کورد، وهک چۆن پتشر له ناو کولتوری نیمه پرتور به تهکانی ناشوری و هه خامه نشی و ساسانیدا توابوه، نه جار هشیان دیسان له ناو کولتوری نیسلامدا - به تابهتی عهره ب - دهوتیه وه: هرچی کار و هونریکی کورد دهیکات، له پتتاو نالای پیروزی نیسلام، بۆ عهره ب حساب دهکرت و ده بیته مولکی نه موی و عه بیاسی و نه بیورییه کان و نهوانی تر.

کورد له سه رده می نه موی (۶۶۱ - ۶۷۰) و عه بیاسیهکاندا (۷۵۰ - ۱۲۵۸) سه دان کوشک و تالار و بیا و مزگهوت و مناره و تاسه واری جوان له ناوه وه و له ده ره وهی کوردستاندا (له میسر و دیمشق و به غداد حصص و عفرین و حلب) دروست دهکن. نیگار کتیه کوردهکان سه دان مینا توری جوان جوان دروست دهکن و ده بنه سامانی عهره ب. جوانترین نهو کوشکانه لهوانه به (حصن الکراک) بیت که حکومه تی به عسی سووریا ناوه کی به (قلعه الحصن) گۆروه؛ عبدالرکیب یوسف له تۆینه وه که له ژماره (۱۱۵) و (۱۱۷) ی سالی ۱۹۸۷ و ۱۹۸۸ ی گۆفاری (پۆشنیری نو) دا بلاقوته وه، له باره ی وه دهلی:

دوو نیگار کتشی کورد، یه که میان به ناوی (میهران کوری مه نصوری کوری میهران) و دووه میهشیان زانای فیزیایی و نه دازیاری میکانیکی به ناوی (پدیع الزمان کوری نیسماعیلی جزیری) که به (ابن الرزاز الجزری) ناسراوه، له سه دهی دوازه دی زاین واته له سالانی ۱۱۰۰ له ناوچهی دیاره کمر ژبان، به ره می شیوه کارییان ژۆر هه بووه و مامۆستای مینا تۆر بوونه له کوردستاندا. (ابن الرزاز نیتریکی دوو سالتیک له سه دهی حه و ته میشتا ژماوه). نه مه جگه له وینهکانی نیتو کتیی ستیرناسیی (صوره الکواکب الشمانیه و الاربعین) ئ (ابو الحسن عبدالرحمن بن عمر الصوفی الرازی) که له شاری (ماردین) کیشراون؛ له گه وینهکانی (انجیل طفوله یسوع) که له (فلۆرنسه) یه و له سه دهی سیازده یه مدا پزشکیکی خه لکی ماردین کیشاونی.

عبدالرکیب یوسف له (۱۰۲-۱۰۳) ی کتیی (بانگه وازیک...) دا باسی نه م دوو هونر مه نده ناوبراوهی سه ره وهی (میهران و ابن الرزاز) ی کردووه و ناماژهی بۆ محمه دهی کوری یوسفی کوری عوسمانی حسه نکتیی (حصکی) کردووه که وینهکانی دانهی دهستووسی (طوب قایی) ی غره (۳۴۷۲) ی کتیی (الجامع بین العلم والعمل فی صناعه الحیل) ی (ابن الرزاز الجزری) ی کیشاون. نه مه یس وینهکی نه وه که میژوونوسانی هونری نیسلامی هه مان

کات به هونری (ابن الرزاز)ی له قه له م ددهن، چونکه محهمه دى کورى يوسف ته واو لاسايي وینه کانی نهوى کردووه ته وه و قوتابیي نهویشه. ههروهها ناماژدى بۆ (مظفر)ى کورى حسینی ههسه نکتیی کردووه که موسیقاژدن و هونه رهنه ندىکی نیگارکتیش بووه.

میتروونوسانی هونهری نیسلامی ده لیتن: له باکورى مووسل - واته کوردستان - له سه ده کانی ناوه راستدا قوتابخانه یه کی هونهری هه بووه. وینه کانی میهران و ابن الرزاز و هونه رهنه ندانی دیکى نهو ناوچه یه ی کوردستان روخسار و بنه ماى هونهرىکی تایه تیان تیتدا دده و زرتنه وه و هه مان کات کارى هونهرى هیلینستیى بیزه نته یان پتوه دپاره. دکتور حسن الباشا به شتوازی دپاره کر (اسلوب دپارېکر) ناودتړی کردوون.

عبدالقیب یوسف له (پانگه وازتک...، ل ۱۱۵) دا په نجه ی بۆ نه وه راکتياوه که زۆر په گه زی هونهرى قوتابخانه ی وینه کتیشى دپاره کر (مدرسه دپارېکر للتصویر) له لایهن قوتابخانه ی وینه کتیشى به غدا (مدرسه بغداد للتصویر) وه وه رگیراون. بگره کاره هونهرى کانی میهران و (ابن الرزاز) یش کراونه بناخه ی نه م قوتابخانه یه ی دواپی یان، له کاتیکدا سه رله بهر موژکی قوتابخانه یه کی هونهرى سه ره خوۆ تایه ت به کوردیان هه یه و په وایه چیدی له نیتو قوتابخانه ی وینه کتیشى به غدادا بتوتندر تته وه و شوتنه ون بکرت.

جا له بهر نه وه که قوتابخانه ی وینه کتیشى به غدا له سه ر بنچینه ی هونهرى هه رتیمى (الجزیره) دامه زراوه که له دپاره کره وه تا مووسل ده گرتنه وه و په پله ی یه که م هونهرى میهران و ابن الرزازى کردووه ته بنه ماى خوۆ، هیتدیک که س به م قوتابخانه یه یان گوتروه قوتابخانه ی وینه کتیشى جزیره (مدرسه الجزیره للتصویر) و په ناوی به غداوه ناویان نه ناوه، وهک دکتور زه کی محهمه د هه سه ن له گوژارى (سۆمه ر، بهرگی ۱۱، بهشى ۱) دا گوتویه.

ههروهها وینه کانی دانه ی ده ستنوسى (معرفنامه) ی نبیراهیم حه قى نه رز زۆمى پتوستانی به لیکۆلینه وه هه یه و یه کتیکه له کتیبه ده ستنوسه وینه کراوه کانی کوردستان. دانه ی جامیعی به کر نه فه ندى له مووسل بریتى به له کۆمه له وینه یه کی وهک وینه ی جیهانی لاهووت و عه رش و کورسى و جیهانی نه رواح و به هه شت و دۆزه خ و خوژگیران و مانگ گیران و هیى دیکه.

هونهرى نیسلامى، به بۆجوونى ژۆرژ مارسن، به درتیاپی سه ده کانی رابردوودا، له خزمه ت و به رزه وه ندى خه لیفه و والى و ده سه لاتداره کان بووه : بۆیه ده بینن بینا و مزگه وت و ته لار و قوتابخانه و کتیبه کان په ناوی نه وان ناوتراون. هونه رهنه نده کان به پیتی ناستى چیتژ و رۆشنیبرى نه وان کاریان کردووه.

له لایه کی دیکه شه وه، چونکه ده یان نه ته وه و نه ژادى جوژاو جوژ له چین و هندستانه وه تا کو نیسپانیا به شدار بیان له م کردووه، بۆته خاوه ن چه ندىن خاسیه ت و ریتاز و سیما و په وشى جوژاو جوژ : نه مه وى، عه بیاسى، مه غریبی، میسرى، هندى، سوورى، توژکی، بیزه نته ی، نیرانى، نه وروپی. له پال ته مانه شدا کاریگه رتتى شارستانیه ته کانی دراوسن: نیرانى، رۆمانى، یۆنانى...

به‌دژتایی سده‌کان کم نه‌بووه به‌سەر هونەری نیسلەدا، بۆ غۆنە مزگەوتە نەمەویەکی (الولید بن عبد الملک) لە دمشق، پێشتر کەنێسی یوحنا بووه و کراوەتە مزگەوت.

هەر بۆیەش هەندێ لە مێژوونووسەکان وای دەبینن کە هونەری نیسلەم لەسەر بنچینەی لاسایی کردنەوه و وەرگرتن لە میلله‌تانی دیکەوه دروست بووه و گەشی سەندووه.

هەرچۆنێک بێت هونەری نیسلەم لەوێر کارێگەریتی راستەوخۆی باوەری نیسلەمتیەوه لەدایک بووه. قورئان و دینی نیسلەم، بە فەرموودەکانی پێغەمبەریشەوه، بوونەتە سەرچاوەی یەکەمی نەشوغای هونەری نیسلەم: دوورکەوتنەوه لە رابواردن و دانانی «باشە» لە جێگەی «خراپە» هەروەها وێنە نەکیشانی ژبانه‌بەران و خۆ بە‌دوور راگرتن لە بەرجەستەکردن (تجسیم)، لەجیاتی نەمە دەرپێنی و پێژدانی و لایەنە پۆحانیەکان: لە ئەنجامی نەمەشدا زەخرفە بە توخمەکانی رووهک و گیانلەبەر و ئەندازیاری (کە نەم زەخرفانە ماددەی جەستەیان هەڵدەمری و دابەشیان دەکردە سەر چەندین بەشی وردی زەخرفەکاری، هەروەها جەستەکیان خەت و خۆش‌نۆسی بە‌شێویەکی فراوان و دیار پەرهی سەند.

زاراوەی (نەرەبیسک) دەگەرێتەوه بۆ نەم جۆره هونەرە زەخرفەکارییەکی کە مەرۆڤ و گیانلەبەری تێدا نابێت.

مێژوونووسی عەرەب، ابوصالح الالفی دەلێ: (وێنە کێشان لای ئێترانی و هیندی و عوسمانیەکان، لە سەده رابردووەکانی نیسلەدا لەگەڵ دینی نیسلەم دژ و ناکۆک نایەتەوه، نەگەر وێنە مەرۆڤ و گیانلەبەریشیان کێشایێت ئەوا بە‌شێوازێکی تاییەتی نەوتۆ بووه کە لەگەڵ نیسلەمتی بگۆجێت). لە هەمان کاتدا، ناوبراو، زۆری قوتابخانەکانی هونەری میناتۆز لە پۆزەهلەت بە هونەرێکی نیسلەمی لە قەلەم دەدات: قوتابخانەی بەغدایی و مەغۆلی و ئەمیری و سەفەوی و هیندی..

دینی نیسلەم، سەبارەت بە قەدەغەکردنی بت و بتپەرستی، پەیکەر و پەیکەرتاشی و نیگار و هەلکۆلێنیشی قەدەغە کرد، دەنا - نەگەر و نەه‌وایە - پەیکەرتاشی و شێرەکاری کورد لەوانە بوو خۆی پدا لە قەردی هونەری شێرەکاری و پەیکەرتاشیی ئەورووپا.

لە سەدهی حەوتەم بە‌ه‌ل‌اوه، کاتێ دینی نیسلەم لە کوردستاندا رەگوریشی خۆی داگوتا، ورده ورده گەلی کوردیش، سەبارەت بە قەدەغەبوونی پەیکەر و نیگار، لە پەیکەرتاشی و وێنەکێشان دوور کەوتەوه.

نەم قوتانغە سەرەتای بە‌ل‌ا‌و‌بوونەوهی نیسلەم لە کوردستاندا تا سەده‌کانی ناوه‌راست، بە‌وه دەناسرێتەوه کە کورد لە پەیکەر و پەیکەرتاشی دوور دەکەوتەوه، زیاتر خەت و خۆش‌نۆسی و نەخشانەنی مافوور و نیگاری سەر دیوار و تاق و پەنجەرە و دەسنووسەکانی بۆ دە‌میتێتەوه. ئارشی‌تیکتووری جۆراوجۆری نیسلەمی و پاشانیش هونەری میناتۆز ورده ورده سەر‌ه‌ل‌دە‌دەن و پەره دەستێن. بەم شێویە هونەری نیگارکێشانی نە‌ت‌ه‌و‌ییمان دە‌ک‌ه‌وێتە ژێر کارێگەریتی

عمره به کان و میلله تانی موسلمانن دیکه ی دراوسن.

لهو سرده مه شدا، دیسان، هونه رصه نده کلمان بریتین له نه ققار و بهرد تاش و دار تاش و ناسنگه ره کان. نهخش و نیگاری سر مزگه و ته کان، کوژک و تهلار و خانوو و بهره و تاق و په نجه ره کان، پرد و قه نته ره کان، ههروه ها نهخشی سر جلوه بهرگ و کهلوه له کانی ناوماال (سنوق و قاسه و لانک)، چهک و جلوه بهرگی شهر و تامرازه کانی شهر، پویشینی گیانله بهران، زین، فخرش، ده سنو سه کان. نه مانه هه صوو، به بناغه بهکی گرنگی کولتوری نیگاری نه ته وه بیسان دژمیردرین.

هونه ری نیگار کیشانی فولکلوری کوردی، لهو سرده مه دا، خاسیه ته نه ته وه بیه کانی خوی، له رنگی کهله بهروره میلله به که به وه، باش پاراستوه؛ بهرگه بالیف، بهرگه تاق، سه کهله ی ولاغ، تاسکلاو، چارۆگه، سوخمه ی قۆلدار، شه ده، سر بهرده، دامینی کهوای ژن، نهخشی سر خه نجهر، چینی فه قبانیه ی ژنان، بهرگه رادیق، قه نه وچه، سه رزین، سه رسه لته، گولنگی جامانه، هه وری، نهخشی سر دۆلاب و سنوق، چوارچینه ی ناوینه و ره سه، نهخشی سر بهره و مافوور، کوهله ی چارپا به، سه رگۆره یی... سه دان نهخش و نیگاری فولکلوری دیکه؛ نیشانه ی بایه خدانی تایبه تی گهلی کوردن به رنگ و هیل و نیگار و جوانیه ی شیره و شینه کاری، که خه لته و سحای نه ته وه یی کورد بیان تا نه مرۆش پتیه دباره.

مه لای مه زه بوره
مینا قۆزکی عوسمانی له شاری مهرش دۆزرا ده تهره
دیار نه گن و ته ی کتیاره

سەردەھمی ئىسلام

ژىانى سىياسى

۶۲۲ - ۶۶۱ زائىنى

لە ماوەی سەردەھمی چوار خەلیفە کەمى ئىسلامدا،
واتە لە ماوەی سى سالتىکدا، دوای ھىرش و
بەردەنگارى و شەرق و شەرقىي ژۆر، بەشىكى فراوان
لە خەلىكى كوردستان (كە ژۆرەيان زەردەشتى و
مەسىحى، بەشىكىشيان جوولەكە و ھەندىكىش
مانايى بوون) شەھادە دەھىتن و دەھن بە موسلمان.

۶۶۱ - ۷۵۰

خەلافەتى موسلمانى ئەمەوىيەكان دەسلەت
بەسەر سووریا و ولاتى عىراق و ئىترانى ئەمىرۆدا
دەگرن.

۷۵۰ - ۱۲۵۸

خەلافەتى عەبباسىيەكان، پايتەختيان بەغدا،
دەسلەت لە ئەمەوىيەكان و بەردەگرن؛ كوردستان و
بەشىكى فراوانى رۆژھەلاتى ناوەرەست دەخەنە ژۆر
ركىشى خۆيانەو.

۹۲۹ - ۱۲۵۰

لە كوردستان چەندىن مەزنشىنى كوردى حوكمى
سەرەخۆيان ھەيە - جەمەدانىيەكان (۹۲۹ -
۱۰۰۴) لە جەزىرە : شەدادپەكان (۹۵۱ - ۱۱۷۴)
(لە گەنجەي رۆژئاوای ھاكۆورى كوردستان :
مەروندىيەكان (۹۹۰ - ۱۰۹۶) لە ديار بەكر :
مەزنشىنى ئەمەوىيەكان (۱۱۶۹ - ۱۲۵۰) لە
میسر و شام.

۹۹۵

تورکە سەلجۇقىيەكان رۆژھەلاتى ئىتران دەگرن ،
ئىنجا لە ۱۰۲۹ مەرغە. لە ۱۰۵۶ موسول . لە
۱۰۷۷ ئەنادۆل دەگرن.

۱۰۴۰ - ۱۲۲۰

لە ئىتران سامانىيەكان ، ئىنجا غەزەنىيەكان
دەسلەت دەگرنە دەست.

ژىانى پۆشنىرى

۷۰۶ - ۷۴۳ زائىنى

ژيان و چەلاکەكانى چەند مۆسیقاژىنىكى كورد:
ابراهيم الموصلى و زەرباب و اسحاق ابراهيم
الموصلى.

۸۷۷ - ۹۲۹

ئەستىرەناسى كورد: ابو عبدالله محمد
چارمۇنجەي مەرانى

۸۷۸ - ۹۶۲

نىگارکىشى كوردى خەلىكى سەندى: ابوبكر محمد
كۆرى داود

۹۳۵ - ۱۰۱۰

ژيان و بەرھەمەكانى شاعىرى كورد بابا تاهىرى
ھەمەدانى لەھجەي لۆرى .

۹۷۷

ابن حوقل لە كىتەبى (صورة الارض) دا
دەسنیشانى شۆنىى حوگرافىيى كورد دەكات:
(مەشائى الاكراد و مەسافىھم) . بۆ يەكەم چار ناوى
(الاكراد) لەتاو كىتەبى زانا موسلمانەكان
دەردەگەوت.

۱۰۰۰ - ۱۱۰۰

- شاعىرى كورد: عەلى تەرەماخى
- دوو نىگارکىشى ناوەرەست و مامۇستەي مەنازۆر
لە مەلەبەندى جەزىرە و ديار بەكر: مەھران مەنسۇر
كۆرى مەھران: بەدىع الزمان اسماعيل (ابن الروزاز).
- لە ۱۰۷۶ محمود الكاشغرى لە كىتەبى (ديوان
لغات التتحرک) دەسنیشانى ولاتى كورد (ارض
الاكراد) دەكات لەسەر نەخشەي جیھاندا .

۱۰۷۳ - ۱۱۶۳

شىخ نادى مەزھەبى يەزىدى لە كوردستاندا
بلاودەكەتەو . گویمز و پەرستگار مەزگەوتەكان و
لالش ېردەكەت لە نەخش و رۆلینفى پەيگەرتاشى .

۱۱۵۰

سولتان سنجاری سه لچووقی (نوستانی
کوردستان) ئیقلمی جیبال بو کوردستان جیا
دهکاتهرد و پایتختیان ددکاته شاری (بههار) .

۱۱۶۹

له دایکبونی ابن المسترفی .

۱۱۸۷

کۆنترین میناتۆری کوردی که تا ئیستا دهسمان
کهوتیبت که بریشیه له فرمانتیکى صلاح الدین
الایوبی و تیندا نازلادی و ناسایشی نهرمه نهکان
مسزگهر دهکاته له چوارچینوی نیمه پراتۆریه ته که ی
خویدا .

۱۲۵۸ / ۲ / ۲۰

هۆلاکۆی نهوێ جهنگیزخانی مهنگۆل بهغدا
دهرووختن و کۆتایی به عهباسیهکان دیت .

۱۱۹۷ - ۱۸۶۶ : میرنشینی نهردهلان

۱۳۵۶ - ۱۴۲۱

مهلا پهرتشان

۱۲۹۷ : پایتختی نوستانی کوردستان له
بههارهوه دهچینه سولتان ناها

۱۳۰۰ - ۱۳۲۶

بنیادنانی دهولهتی عوسمانی له نهسته میوێ

۱۵۳۰ - ۱۶۰۰ : علی ههریری

۱۵۶۷ - ۱۶۶۰ : مهلا ی جزیری

۱۳۶۰ - ۱۶۰۲ : تهیمورلنگ و تهیمورییهکان

۱۵۹۵ : شهرفخانی بهتلیسی : شهرفنامه و
بیست میناتۆره که ی .

۱۵۰۲ - ۱۷۲۲ : شانیسماعیل :
نیمه پراتۆریه ته سهفهوی له نیران .

۱۶۰۰ - ۱۷۰۰ : ژیانیتیکى کولتۆوری له
کوردستانی نیران له ناوچهی نهردهلان : بیسارانی و
خانای قوبادی .

۱۵۱۴ : شهری چالدران له نیوان سهفهوی و
عشانهکاندا و دابهشکردنی کوردستان لهناو
خویندا .

۱۶۵۰ - ۱۸۵۰ : میرنشینی باهان

۱۶۵۰ - ۱۷۰۷ : نهحمه دی خانی

۱۷۳۶ - ۱۷۴۷ : نادرشا له نیران

۱۷۴۷ - ۱۷۷۰ : کهریم خانی زهد ، پایتخت :
شیراز

۱۶۵۴ - ۱۶۵۵ : سوتاندن و تالانکردنی تابلۆ
و بهرهمه هونهری و نهدهیهکانی عهبدلل خانی
کۆری ضیا ئۆددینی کۆری شهرفخان له لایهن مهلیک
نهحمه پاشای درندهی والیی (وان) .

۱۷۷۹ : دهولهتی بهمهالهی قاجارییهکان له
نیران .

۱۷۷۹ - ۱۸۲۷ : مولانا خالیدی نهفشیهندی

۱۸۱۱ - ۱۸۹۷ : شاعیری نامیهونالیزمی کورد ،

حاجی قادری کۆزی

۱۸۲۱ - ۱۸۴۷ : میرنشینی بهدرخان پاشا

۱۸۵۳ - ۱۸۵۵ : راپهرینی یهزدان شیر دژ به
خهلافهتی عوسمانی له پیتناو سه رهخۆیی کوردستان
۱۸۸۰ - ۱۸۸۲ : راپهرینی شیخ عبیداللهی
نههری دژ به خهلافهتی عوسمانی له پیتناو
سه رهخۆیی کوردستان .

هونصری میناتور

بعضی جنگی نرینلا لستوان نسکندری مقلدنی و
دلیوروش پاشای صفامنشی ۳۳۱ پ. ز. له ۱۸۲۵ پروستکراوه

وښی میناتور په پنځینه نیټالیه، واته نامه‌یه‌کی سوور به وینه‌یه‌کی بچوکه‌وه چه‌سپاښته سر ده‌ستروستیک، یان وینه‌یه‌کی زور بچوکه‌لی وردیږن که رووداوی ناو دمنوستیک روون بکاته‌وه. روژناني «En miniature» واته به بچوکرکراوه‌یی.

میناتور نو نیگارانه ده‌گړتیه‌وه که سرتاپای لاپه‌ریه‌کی نو کښپانه‌یان پرکردوته‌وه که له سه‌ده‌کانی ناوهر استه‌وه (۴۷۶ - ۱۴۵۳) ده‌ده‌که‌ون، نه‌م‌ش له پال نووسراوه نه‌خښتراوه‌کاندا. میژوونووسانی عه‌روپ هم جوړه وینه‌وه ده‌لین (منمنیات)، هندی جارش وښی (شکل) و (لوچه - لوح) بزهر گژه‌له وینه‌یه‌کی تاپه‌ت به‌کار دین.

رښی نم هونه‌ره ده‌گړتیه‌وه بز میسری کون، یان یوتان، به‌شینویه‌کی راسته‌وخوتیش بز پیژهنه‌کان. میناتور له‌وی، له سرده‌می روژانو به سرده‌میکی زیریندا تپده‌په‌ری. له سه‌ده‌کانی ۹ - ۱۲ شدا سوودی له شپوه‌کاری روژانی وهرده‌گرت، پاشان، سهاره‌ت بهو په‌یوه‌نډیه‌ که‌نیه‌یی و دینه‌ه جترواوجوژاندی له نیوان ولاتانی نه‌روویادا هه‌وو، جوړه په‌گرتتیک له شینواژدا له ولاته‌کانی نه‌لمانیا و نیگلستان و نیټالیا و نژماندی (له

سەردەمی سوارچاکیدا (ھاتە نازا، نەمەش لەسەر بەرگ و لە ناوھەدی لاپەرەکاندا، بەتایبەتیش لەناو ئینجیلەکاندا، لە ناکامیشدا بوو ھۆی و پێنەکێشانی نازۆل و گیانەوەر و فیکەری سەمەرە و چەند توخمێکی فەنتازی. لە سەرەتای قوناعی گۆتیکەو (سەدەی ۱۲) میناتۆز لە قەدەسا پیشکەوتتییکی گەورە بە خۆیوە بینی کە تاکو سەرھەلدانی چاپخانە (ناوھەستی سالانی ۱۴۰۰) ڕانەووستا. لە سەدەکانی ۱۲ - ۱۴ بەکارھێنانی میناتۆز لە چوارچێوەی دین و ئینجیل دەرچوو، بۆ بەرھەمھێنانی بەستراپۆز بە ژبانی شارستانی و پیشکەوتنی خەلکەو. پاریس لە سەدەی ۱۳مدا بۆھەڵبەندیکی دروستکردنی میناتۆز.

زیرکفت کردن و چوارچیتوی نهرشیتکتسوری، له سدهی ۱۴مدا، جیگهی رهنک و دیهنه سروشیه کانی گرتوه. چندین میناتوزکاری گهوره له فهرنسا ناوبانگیان دهرکرد. له نیپالپاش : سیمۆن، مارتینی، تادیژ کریشیللی له سدهی ۱۵مدا. نییدی، له گهل نشوغای چاپخانه له ناوهراست و کۆتایی سدهی ۱۵مدا، میناتوز چیدیکه له ناو دهسنووه کاندایه کارنهات، بدلکو دهک هونه رتکی سه ریه خو، له شیوهی تابلۆ و پۆرتریت دایه پهری پی درا و له شیوه کاری هاوچهرخ زیریک بیوه.

به‌لام له رژه‌ه‌لات، سه‌باردت به‌ودی که چاپخانه دره‌نگ ده‌گاته ولاتانی نی‌سلام، ده‌بینی هونه‌ری میناتۆر و رازاندنه‌ودی ده‌سنوسی و کتیب به‌هونه‌ره‌کانی میناتۆر تا سه‌ده‌ی ۱۹ م هه‌ر به‌رده‌وامه. نه‌مه‌ش بزۆو نوک‌ردنه‌ودی بی‌ر و بزۆو و ده‌گاهه‌ت و به‌سه‌ره‌اته‌کانی له‌ناو ده‌سنوس و کتیبه‌کاندا باسکراون.

بەم شێوەیە، میناتۆز، لە ئەوروپاش و لە رۆژهەڵاتیشتا، لە پێتیاو پروونکردنەوی ناوەرۆکی دسنوس و کتێبەکاندا ھاوتە ئارا و پەڕی سەندووە نەمەش واتای ئەوە دەگەیەنێ کە ھونەری شێوەکاری لە قزناغی میناتۆزدا جاری ھێشتا ھەریە یونەیدیارە بە نووسین، تێگەشتنی سەرەتایی مۆڤی تازە شاریستان و جیھانبینی ساکاری مۆڤ بەرجەستە دەکات. بە ھای زۆرەیی زانیانی مێژووی شێوەکاریی رۆژهەلات، نیگارکێشی نێرانی، مانی (۲۱۵-۲۷۶ ز) بە یەکێک لە یەکەمین نیگارکێشە میناتۆزیستە ناوادرەکانی رۆژهەلات دۆمێتریت. لەم بارە یەو مێژوونوسی ئینگلیز، دۆڤلارۆ دەلی :

« تیتە هیچ بەلگەنامە یەکی نووسراومان نیه باسی تەکنیکی میناتۆردکانی سەردەمی مانیه‌کان بکات. تەنیا هێندە دەزانی که له سەره‌تادا تابلۆکه‌ چه‌رورکراوه‌، رەنگه‌ به‌کار هاتوه‌و کانیشیان بریتی بووه‌ له‌ سووری توخ‌ و‌زه‌ر، سه‌وز که‌مه‌تر به‌کارهاتوه‌ ». له‌ وانه‌یه‌ هه‌ر تابلۆکانی هه‌مان نهم‌ هونه‌رمه‌نده‌ش بیت‌ وای له‌ میژوونووسه‌ تیرانه‌یه‌کان کردوه‌ که‌ وای تیبه‌گه‌ن «میژووی سەره‌لدانی میناتۆر ده‌گه‌رتته‌وه‌ بۆ سەردەمی ساسانیه‌کان ۲۲۶-۶۵۱ ز. ». شۆزه‌تی مانی و تابلۆکانی، له‌ کوردستاندا، هێنده‌ له‌ بڕه‌دا بووه‌ که‌ په‌شتاوپه‌شت گه‌یشتوته‌وه‌ رۆشنیرانی سەده‌ی نۆزه‌ده‌می کوردستان. شاعیر کورد، کوردی، به‌م شێوه‌یه‌ باسی مانی ده‌کا:

که مانی هاته سهر کیشانی نه برۆی تۆ له پاش چاوت
له مهستی دهستی وا له غزی که کهج هات خهتی په رگاری

یان صافی دهلی:

کستی بهم عصره نهیدیوه به شهر وهک تۆ به شیرینی
ته دهیور ما له ته صورت نه گهر نه ققاشی نه گهر مانی

مانی، که سه بهارت به دینه کی خۆی، به هاندانی ریه ره زه دهشتی و مه سیحیه کانه وه
له لایه نه به هرام پاشاوه نه هدام کرا، نیگار کیشیکه کارامه به وه ؛ خۆی کتیب و ده سنو سه کانی
خۆی به وینه و نیگار ده پازانده وه.

بۆ به کهم جار چهند ئارکیۆلۆگ و زانایه کی رووسی و ئه لمان و ژاپۆنی و فه ره نسی، چهند
نه خشی و نیگار تیکیان دۆزیوه که له سه ر دیواری گومبه زاندا یان له ناو کتیباندا (ده سنو سه)
ره سم کرابوون و میژوویان ده گه رایوه به سه ده ی ۸ - ۹ ز. وینه ی ناو کتیه کان زیاتر نه وانی
سه رده می مانیه کانن، ریه ره دینی و موسیقاره نه دینه کان پیشان ده دن. ده م وچاوه
مه رۆشایه تیه کان له ناو نه و تابلۆ یانه دا به وه ده ناسرتنه وه که به ته واره تی خه و باز نه بین
(مه نگۆلین)، که په و کورت. شیوازی تاییه تی جلوه مرگ و سه رو قژه ده تانیان له نه وانی ناو
میناتۆزی سه جلوه قیه کانی خۆراسان و تورکستان و نه نادۆل نزیکه. میژوونو سی تورک، ی.
به کتین، ده لی:

« به نه چی تورکه کان، که له سالی ۷۴۴ ز دا ده وله تیکیان به ناوی نوویگور دامه زرانده وه، له
سالی ۶۷۲ دا چونه ته سه ر دینی مانی و بوونه ته ماننایی »، « که واته، له وانه یه نیگار
کیشه کان تورکی ماننایی به وین ». نه م تورکه ماننایانه ش. واته نوویگوره کان به به یچوونی
ولفرام ئیبه رهار که میژوونو سه و ماموستای میژووی چینه له زانکۆی کالیفۆرنیا، کاریگه ریه کی
زۆریان هه به وه به سه ر هونه ری نیگار کیشانی چینی به تاییه تی له سه رده می ئیسه راتۆریه تی چینی
ی تانگ له سه ده کانی ۷ - ۹ ز دا. به م شیه وه ی. به کتین، که هونه رناس و میژوونو سینکی
تورکه، سه ره له دانی میناتۆزی رۆژه لاتی ده گه رتینته وه به نه و تورکانه ی که له سالی ۶۷۲ دا
چونه ته سه ر دینی ماننایی (نوویگوره کان). به به یچوونی نه و، هه ر نه وایش په ره به م هونه ره
ده دن و به رۆژه لاند دا به لای ده که نه وه، به تاییه تیش له گه ل دامه زرانده ی ده وله تی تورکه
سه جلوه قیه کان. ته مه ش مه رج نه به راست بێت و گفتوگۆی له سه ره.

تورکه سه جلوه قیه کان له ۹۹۵ دا رۆژه لاتی تیران پاشانیش له ۱۰۲۹ مه راغه و کوردستانی
تیران، ئنجا له ۱۰۵۶ مووسل دوواتریش له ۱۰۷۷ نه نادۆل ده گرن. نیتر کاریگه ریه ی کولتووری
خۆبان به لاده که نه وه.

ناو دا تر تیرین میناتۆز سازی ئیترانی، که مه له ددین، ناسراو به به هزاد (۱۴۵۰ - ۵۳۵) له
سه رده می کۆتایی ده سه لاته داریتی ته یوورییه کان و له سه رده ی ده سه لاته داریتی سه فه ویه کانه دا، له

نیران، له شاری هورات و تهوریزدا ژباوه. شائیسماعیلی سهفهوی بههزادی نیگارکیش لهگهل
خویدا راپتچ دهکات بههروه پایتهخت.

بههزاد دامه‌زینی هونه‌ری میناتوز نیبه له نیران، پتیش نمو (مانی) هاتووه بهردی بناغهی نم
هونه‌ری له رۆژه‌لاتدا (له نیران) دامه‌زراندووه.

له سه‌رده‌می سه‌لجوقیه‌کاندا، به‌تایه‌تی له سه‌ده‌ی (۱۲ و ۱۳) یه‌مدا، نم هونه‌ره نازداره،
به‌تایه‌تی له (خۆزاسان و نمادۆل) دا و له‌لای ئیلخانیه‌یه‌کان، به‌ته‌واوه‌تی به‌وژایه‌وه.
میناتۆزەکانی ناو ده‌سنوسی (مقامات الحیرری) که له سالانی (۱۱۸۰ - ۱۲۳۷) دا ره‌سم
کراون و نه‌مۆ له کتیبخانه‌ی نیشیمانی فه‌ره‌نسا له پاریس پارێزراون، ده‌چنه‌وه سه‌ر خاسیه‌تی
میناتۆزەکانی سه‌رده‌می سه‌لجوقی که (یحی ابن محمود الواسطی) به‌ شیتۆزی (قوتابخانه‌ی
به‌غدا‌یی) ره‌سی کردوون.

(کمال الدین به‌هزاد) یه‌که‌مین نیگارکیشی نیرانی و موسلمانه که تابلۆی سه‌ربه‌خۆی (له
ده‌ره‌وی ده‌سنوس و کتیب‌دا) ره‌سم کردیت: چونکه پتیش نمو، نیگارکیش‌ه‌کان هه‌میشه
میناتۆزیان ته‌نیا له‌سه‌ر لاپه‌ره‌ی کتیب و له‌ناو ده‌سنوسه‌کاندا ره‌سم ده‌کرد و تابلۆ ته‌نیا بۆ
روونکردنه‌وه‌ی ناوه‌رۆکی کتیب‌ه‌کان بوو؛ سه‌ربه‌خۆ ره‌سم نه‌ده‌کرا. له هه‌مان کاتدا، به‌هزاد، له‌گهل
سامۆستاکه‌ی خۆی (روح الله) نه‌وه‌یان کرده نه‌رستیک که له‌مه‌ودا ئیمزای خۆیان له‌سه‌ر تابلۆ
دابێنن: چونکه پتیش نمو، زۆر به‌ده‌گه‌من نیگارکیش ئیمزای خۆی له‌سه‌ر تابلۆ به‌جێ ده‌هێشت.
ناوبراو یه‌که‌مین نیگارکیشی نیرانی و موسلمان بووه که پۆرتیت (وێنه‌ی شه‌خسی) کێش‌اوه.
چهندین قوتابخانه‌ی میناتۆزسازی هه‌ن. لێره‌دا به‌بێ باسکردنی خاسیه‌ته‌کانی هه‌ر یه‌کیکیان و
به‌راوردکردنیان، دیارترینان ناو ده‌به‌ین:

۱- قوتابخانه‌ی به‌غدا‌یی

زانای موسلمان ابن ندیم (۹۳۶ - ۹۹۸) له کتیبی (فهرست) دا ده‌لێ: (له سه‌رده‌می
خه‌لیفه‌ المعطی دا ۹۴۶ - ۹۶۷، سێ سه‌ده ۳۰۰ نیگارکیشی مانی له شاری به‌غدا کاریان
کردووه و کاریگه‌رییان به‌سه‌ر ژبانی شێوه‌کاری به‌غداوه هه‌بووه.

وا پێده‌چێت هه‌ر له‌ژێر نم کاریگه‌رییه‌شدا «قوتابخانه‌ی به‌غدا‌یی» له به‌ستینی میناتۆزسازیدا
دره‌نگتر سه‌ری هه‌لداده. نمو قوتابخانه‌ به‌غدا‌یه‌ی، که به‌ پای دکتۆز زه‌کی محمه‌ده‌ حسه‌ن له
گۆفاری (سۆمه‌ر، به‌رگی ۱۱، به‌شی ۱): له‌سه‌ر بنچینه‌ی هونه‌ری هه‌ریقی (الجزیره‌)ی کووردستان
دامه‌زراوه که له دیاره‌که‌روه نا موسۆل ده‌گه‌رتسه‌وه و به‌پله‌ی یه‌که‌م هونه‌ری دوو هونه‌ره‌ندێ
میناتۆزسازی کوودی کردۆته بناغهی خۆی (میه‌ران و ابن الرزازی).

میناتۆزەکانی ناو ده‌سنوسی (مقامات الحیرری) که له سالانی (۱۱۸۰ - ۱۲۳۷) وا ته
سه‌رده‌می سه‌لجوقیدا (یحی ابن محمود الواسطی) ره‌سی کردوون، هه‌ندێ له په‌خه‌کران
ده‌بیه‌نه‌وه سه‌ر (قوتابخانه‌ی به‌غدا‌یی). هه‌روه‌ها عبدالله بن الفضل له ۱۲۲۲ سێ میناتۆزی بۆ

(خواص العقاقیر) کیشاوه.

۲- قوتابخانه‌ی مەنگۆلی

مەغۆل ۱۲۵۷ بەغدايان گرت. نيتر پەيوەندىيە كولتورىيەكانى ئىسلام و چىن پرووى لە گەشەسەندن كرد. بۆيەش كارىگەرئىتىي كولتورى چىن و خاسىيەتەكانى نىگارى چىنى بەسەر قوتابخانه‌ی مەنگۆلىي میناتورسازى، لە سەدەكانى ۱۳- ۱۴م، ئاشكرا ديارە.

۳- قوتابخانه‌ی تەيمورى

تەيمورى لەنگە که لە ۱۳۹۳ بەغداي گرت، ئىمپىراتۆريەتەكەي تا ۱۵۰۰ لەوى مايمووە. ئەم ماوېش درەوشاوەترين قوتاغى میناتور بوو. سەيد ئەحمەدى تەويرىزى و عەلى مېرگ نەقاش ناودارترین دوو میناتورسازى ئەم قوتابخانەيە بوون. هەر لەو سەردەمەشدا میناتورسازى داھىن، بەھزاد، کە شاگردى ئەوان بوو، لە شارى هورات پەيدا دەبەت.

۴- قوتابخانه‌ی سەفەوى

هونەرى میناتور لە سەردەمى سەفەوييەکاندا لەسەر دەستى بەھزادى نىگارکیش گەيشە ئەو پەرى پيشکەوتنى خۆي، بەتاييەتیش لەشارى تەويرىز. ئەمەش چونکە دەيان نىگارکیش و قوتابىي رسم لەلای ئەو فێرى رەسم و میناتور بوون و لەگەڵ ئەو لە دەربارى شا و لە کتیبخانەي پاشايەتیی سەفەويە کاريان دەکرد، لەواتە: سولتان محەممەد و مظفەر عەلى و ميرزا عەلى و سەيد عەلى. لە ئەلجامدا، رىيازىکى تاييەتى میناتور ھاتە ئارا بەناوى رىيازى سەفەوى لە هونەرى میناتۆردا کە بەردەوامبوونی قوتابخانەي تەيمورى بوو. ناودارترین میناتورسازى سەردەمى سەفەوى رضا عباس بوو کە لە کوتايى سالانى ۱۶۰۰ ژباوە.

شایانى باسە، هونەرى میناتور و نىگار لە کوتايى سەردەمى سەفەوييەکان بەملاو، وردە وردە دەخزیتە ژێر کارىگەرئىتىي هونەرى شێوەکارى رۆژئاواییيەو.

ئنجە ھەندىک پىيان وایە کە سەلجوقیەکانیش قوتابخانەيەكى تاييەتيان ھەيە و میناتۆرەكانى (کتاب سەمک عىبار) نووسراوى ابى قاسم شیرازى (کە ئىستە لە کتیبخانەي بۆدلیان لە ئۆکسفۆرد پارێزراو) دەچنەو سەر ئەم قوتابخانە هونەرييە. شەھاب الدین یاقاش و عین الدولە کە بىست پۆترئىتى بۆ شیعەرەكانى جلال الدین الرومى کیشاوە، ناودارترین میناتورسازەكانى سەلجوقین.

شێوەکارىي میناتورسازىي تورک لەگەڵ گرتنى ئەستەمبۆل لە ۱۴۵۳ دەست پێدەكات لەلایەن سولتان محمدى دووم (فاتح) کە «نقاشخانەي رۆم» و «نقاشخانەي عەجم» دادەمەزریتى بۆ هونەرەندان کە ھەندىکیانی لە تەويرزەو ھىتابو بۆ کارکردن. ئنجە دوواتر سولتان سەليسى بەکەم چەندین نىگارکیشى دیکەي لە تەويرزەو ھىتابو: شىخ کمال، شاھ محەممەد، عەلى بگ، ميرزا بگ، مير اغا. مێژوونووسە رۆژئاواییيەکان ئەمانە بە فارس لە قەلەم دەدەن، بۆيە بەراستیش پىرستە میناتۆرى ئەو سەردەمانەي عوسمانى بە ئىترانى بزمىدردت: چونکە ھەمويان ئىترانى

بوون. میناتۆری عوسمانی له سەدهی ۱۵مدا دوو بەرھەمی سەرھەکی تێداوە. یەکەم: جراحییە
ایلخانی یە، نووسراوی شرف الدین صابونچی اوغلو، نیگارکێش دیار نیە کتیبه. (۲۰۵)
لایەڕەو (۱۴۰) میناتۆری تێداوە له ۱۴۶۶ پێشکەشی سولتان محمد فاتحی کردووە.
دووهمیشیان: پۆرتڕیتی سولتانی ناوبراوە گولیککی سووری بەدەستهوێه، شان بەگی میناتۆرساز
دروستی کردووە.

له سەدهی ۱۶م بەملاوە، له سەرھەمی فەرمانرەواوەتی سولتان موزادی سییەمدا ۱۵۷۴-
۱۵۹۵ میناتۆری عوسمانی دەگاتە چلەپۆتە و چەندین شاکار بەرھەم دێت: بەتایبەتیش له
سەرھەمی فەرمانرەواوەتی سولتان سولەیمانە قۆز بەملاوە. زێدە التوارێخ و ھزنامە و سلسلەنامە
و عجائب المخلوقات لەم سەدەیدا پراژەندراوئەتەو بە میناتۆر. نقاش باشی یەکان عادیەتەن لەناو
دەرباری سولتان پارەوی چاکیان دەدرایە.

له سەدهی ۱۶مدا سێ نیگارکێش شۆرت پەیدا دەکەن: ناصح المطرقی که ۳۲ میناتۆری بۆ
سلیماننامە و دە میناتۆریشی بۆ تاریخی سولتان بایەزیدی دووهم کردووە، بۆ مەزلنامەیش له
۱۵۳۷ میناتۆری دروست کردووە. چەندین میناتۆری شارەکانی کوردستانیشی وێنەکێشاوە.
ھەرۆھا رئیس حیدر نگاری (۱۴۹۲، ۱۵۷۲) که میناتۆری بۆ زۆرەبی سولتانەکان کێشاوە.
ننجا نقاش عثمان که ئەویش پۆرتڕیتی بۆ زۆرەبی سولتانەکان کێشاوە.

له بەراوردی میناتۆری ئێرانی و تورکیدا دەلێت: ئێرانی ھەزبان له بابەتی رۆمانسی و
پرواداوەکانی دین و دنیا بوو، بەلام تورک زۆرتر ھەزبان له پۆرتڕیتی سولتانەکان و ژبانی دەربار
و جەنگەکانیان و پراوەکانیان بوو. ئێرانی لیریکە، تورک جیددی و توفیسیال بوو.

له سەدهی ۱۷مدا میناتۆری عوسمانی جۆراوجۆرتیی تێدەکەوت، بەلام له سەدهی ۱۸مدا
پێشکەوتنێکی دیار پرووودا: عبدالجلیل لەونی پەیدا دەبێت و کاریگەرێتی رۆژناوای بۆ ناو
میناتۆری عوسمانی دەگواژتەو. ھەر لەم سەدەیدا سیماکانی نافرەت و ژناپەتی لەناو میناتۆردا
روونتر و زیاتر ھەردەکەون، جگە له رەنگدانەوی واقیع و ژبان لەناو تابلۆکاندا.

شایانی باسە، زۆرەبی میناتۆرەکانی عوسمانی ئیمزا و ناوی ھونەرمنەندەکیان بەسەرھووە
نەبوو. ناپاناسینەو. ئەلبوومی سورەققا له کتێبخانەی تۆقاپەیسەرای زیاتر له دە ھەزار
میناتۆری بێ ئیمزا و بێ ناوی نقاشی تێداوە: کەس ناتوانێ بزانی نقاش کت و کێندەری بوو؟
ئێسە نەگەر بەرھەمی ھونەری عەبدال خانی کورێ ضیاووددینی کورێ شەرەفخانی
مێژوونووسمان دەست بەکووتبایە، ئەوا گەنجینەیکێ دیکە ھونەری وێنەکێشی کوردیان زیندوو
دەکردووە. عەبدال خانی میری کورد بە وێنەکێشێکی کورد دۆمێردیت، چونکە دەستیکی بالاوی
لەو ھونەرەدا ھەبوو.

نەولیا چەلەبی که ۱۴ رۆژ بەمیوانی لای عەبدال خان مازوئەتووە و لەنێزیکەرە بەھرە
بەرھەمی دیون، دەلێت:

عبدال خان وینه کیش و خوشنوس (خطاط) و نه خشکار (نقاش) یشه. بینگومان (نهولیا چهلمی) ای دوستی کورد وینه و تابلو دستکرده کانیی بینسن. بهادخوه نو کارانه و (۷۶) کتیبی داتراوی عبدال خان خوی له گهل (۱۰۵) نامه ی گرنگیدا نیستا هه مو بزرن و، دور نیه له نیتویش چوبن. نویش پاش نو که مه لیک نه محمد پاشای درنده ی والیی (وان) سامان و که نجینه و نامه خانی عبدال خانی له سالی (۱۶۵۴-۱۶۵۵ ی زاین) دا تالان کرد که هه زاران کتیبی بایه خداری له نیتودا بووه.

نهولیا چهلمی، له سیاحه تنامه که بدا (و: سه عید ناکام، له بلا و کراوه کانی ک. ز. ک.، به غدا: ۱۹۷۹، ل ۲۷۸-۳۰۰) له باره ی بارودوخی نیگار کیشان له سده ی ۱۶ ی کوردستاندا ده لئ: سه روهری گه وهرمان، جه نابی عبدال خان پیاوکی شاعیر و قسه رهوان و نووسر و زانا، له هه مو هه نوهریکدا وه ستایه. سامانی عبدال خان که ههراج کران: له شهرفنامه و شانامه و گولستانی شیرازییه و بهرگه تا ده گاته هه فتا بهرگ ته فیسیری قورنان. هه زار بهرگ ده سه خه تی جزو او جزو. باری هه وت حوشر کتیبی باییدار. له گهل هه فتا و شمش بهرگ کتیبی فارسی و عهریبی و تورکی له دانانی عبدال خان، له گهل سه د و پینج نامیلکه ی جور به جزو که زوره یانی به فارسی نووسیوو. چه ند نه خشی ره نگاورهنگی دنیای کۆن و نوئ که سه ری ته ماشاکه ریان ده سوواند. دوو سه دانه وینه و نیگاری سه رسوهرینه به قه له می عه جه م و فه رهنگ کیشراون. یهک له وانه شه ری نیتوان دوو دهسته که شتی شه رکهر بوو. ههروه ها تابلوی ده سکردی هه نه رکاره به ناوبانگه کانی جیهانی هه رک شاقولی، وه لن جان، شه مسی خان، مالیک، نه ره ننگ، ناغا رهزا، محمه ده رهزا، به هه زادیان تیدابوو که چاوی ته ماشاکه ریان نه بله ق ده کرد. نه سپیک و فیلیکی جادویی کیشراوو که به راستی جادوو یان کردبوو. وینه ی بین هاوتای سه ر قوماش له ده سکرده کانی ناغا جان و ته قیه دینی به لخی یان له ناودا بوو، قه له مکاری ریزوان به گی میریش که یه که می زه مانه به. به لن هه زاران به ره می هه نه رکاره به ره زه کانی دنیا لیته ده خرابوونه ههراجوه. نهو کورده هه مه رهنگه جره وانه وهرانه و نهو خه لکه ی هینی خوی و گتیزه ر لیک ناکه نه وه. نه م ویتانه یان ده ستاو ده ست ده گتیرا و له م خیه ته وه ده یانبرده خیه ته یکی دیکه و بین قه ده ر نه مدیه و دیویان ده کردن تا وای لن ده هات به شوژاکاوی ده درایده دهستی ده لاله که».

نه م گرین و فروشتنی شتومه کانه چوا رۆژی خایاندووه. هه زار کهس له پیاوه کانی خانی تازه و سن هه زار عه سکه کراپون به پاسه وانی کرین و فروشتنی نهو شتومه کانه.

نیمه که نه م دیرانه ی نهولیا چهلمی ده خوتینه وه، بۆمان ده رده که وی که له سده ی ۱۶ مده له کوردستان، بایه خدانیککی به رفراوان هه به وه به نیگار و هه نه ری وینه کیشان، به تاییه تیش له چوارچێوه میرنشینی به تلیددا.

ههروه ها له ریزی نهو نیگار کیشانه ی که چهلمی ناویان ده هینی، له وانه یه به شیک ی زۆریان کورد بوون. نه م ههش به به لگه ی نه وه ی، بۆ غه و نه: پیره میترد له شانۆنامه ی مه م و زینه که یدا،

چاپی دوه می سلیمانی، سالی ۱۹۶۸، لاپره ۴، باسی نیگارکیشیک دهکا به ناوی نهژونگ، که وینه کیشیک دیرینی کورد بووه و له سه ددی ۱۶مدا وینه میم و زین ده کیشی. نه رهنگی برهان قاطع، چاپ پیروز، طهران: ۱۳۳۶، ص ۷۳ باسی کردووه. نم نیگارکیشه هه مان نهو نیگارکیشه که نهولیا چه له بی باسی کردووه له لاپره ۲۸۴ی ترجمه کوردیه کهدا.

میناتوره کانی شهره فغانی به تلپسی ۱۵۹۵

۲۰ میناتوره له نیتو ده سترو سه که ی کتیبی شهره فغانمه دا هه که میر شهره فغانی به تلپسی له سالی ۱۵۹۵دا وینه ی کیشاون بو پازاندنه وه ی کتیبه که ی خوی و ده پیرینی پروو داوه کان به شتویه کی هونه ری.

نوریناله کانی نم تابلویانه له ژیر کۆدی (۳۱۲) له نامه خانی (بودلیان) ی زانکۆی نۆکسفرزد له له ندهن پارێزاون، قهواره ی تابلوکان به قهدهر قهواره ی لاپره کانی شهره فغانم که (۲۹ X ۱۶۵سم). بو یه که مین جار ماموستای میژوونوس عبدالرقيب یوسف نم تابلویانه ی دۆزیه وه و پیدیای گردن و تۆزینه وه ی له سه ره نه جاج دان و هه ره خۆشی له (تابلوکانی شهره فغانمه، بلاو کراوه ی وه زا ره تی رۆشنییری، چاپی دووهم، هه ولیر - ۱۹۹۸) سه لماندویه تی که نم تابلویانه میر شهره فغانی به تلپسی خوی دروستی کردوون.

هونه ره مند، شهره فغانی کوپی شه مسه دین خانی به تلپسی له ۲۵ی شویاتی ۱۵۴۳ی زا دا له (که ره هروود) ی ناوچه ی (قوم) ی نیران له دایک بووه. له ته مهنی نۆ سالی دا چو ده قوتابخانه ی شاهه هه ماسی کوپی شا نیسماعیلی سه فه وی که تایهت بووه به کوپانی گه وره پیاوان. له پال نه وه ی میری به تلپس بووه، نیگارکیش و میژوونوسی کی کارامهش بووه. شهره فغان نووسیویه نه وره مه ی له قوتابخانه ی شا بووه، شا ته هه ماس کاتی سه ردا نیان گو تویه جاروبار ناگاتان له سه عاتی (نه قاشی) واته هونه ری وینه کیشی هه. نه مه نامه زیه بو نه وه ی که له و سه سه لاله دا ده رسی وینه کیشی خو ئنده وه. شاهه هه ماس خۆشی نه قاش بووه و باوکی ناردویه بو قوتابخانه ی نه قاشی له شاری هه رات تا له لای گه وره نه قاشانی قوتابخانه ی نه قاشی ته میووری فیری نه قاشی بهی.

شهره فغان له کو تایی به که م به رگی شهره فغانمه دا (ل ۵۸۶ له چاپی قاهره) نامه زیه کی زۆر به هتیری هیناوه ته وه بو نه وه ی که له هونه ری وینه کیشیدا گه یشتووه ته په لی هونه ره مندی گه وره (الواسطی) به وه ی قه له مه که ی خۆی چواندووه به قه له می ده میژ و به له نه جیه ولاری (الواسطی). شهره فغان له قوتابخانه ی شادا فیری رۆ شو ئنی وینه کیشی بووه.

بایهخی تابلوکان و

په بازی هونه ری وینه کیشانی شهره فغان

میناتوره کانی شهره فغانمه له هه مه و روویه کی نه تنزگرافی و نه ده بی و شتیه کاری و کو مه لناسی و دینی و نیستانیکا و میژوویه وه بایهخی خویان هه یه. ماموستای شاره زای نم به راه، عبدالرقيب

یوسف له (تابلوگانی شهره‌فنامه، بلاوگراوی وه‌زاره‌تی رۆشنییری، چاپی دووهم، هه‌ولتیر - ۱۹۹۸) لێم باره‌وه ده‌لی:

تابلوگان سه‌رجه‌م به‌ شێوه‌یه‌کی هونه‌ری به‌رز و به‌ ده‌ستی هونه‌رمه‌ندیه‌کی به‌ده‌سه‌لاتی کورد وینه‌کێشان که‌ شه‌ره‌فخانه. به‌لگه‌نامه‌یه‌کی به‌نرخن بۆ به‌شیک له‌ ژبانی کۆمه‌لایه‌تی چوارسه‌د ساڵ له‌مه‌وه‌ری کوردستان. لێم تابلوگانه‌دا ده‌یان نامیتری مۆسیقای و نامرازێ شه‌ره‌دیه‌نین. جگه‌ له‌ که‌له‌وله‌ی نینوماڵیش. هه‌روا نه‌خشی بیناسازی (الریازه‌ المعماریه‌)ی وه‌ک نه‌خشی نه‌ندازه‌یی و گیایی سه‌ره‌گا و قه‌راغ و رووکاری خانو له‌گه‌ڵ نه‌خشیکی (فوسه‌بفسا).

تابلوگانی شه‌ره‌فنامه‌ بایه‌خیه‌کی پشیران به‌ جل و به‌رگی کوردیی نو‌سا داوه‌ و جلی تو‌رکی عوسمانی و نه‌وروپایی و فارس‌یشان پێشان داوه‌. وینه‌کێشی تابلوگان (شه‌ره‌فخان) جل و به‌رگی کوردیی به‌ شێوه‌یه‌کی جیاوازه‌ له‌ هه‌ی تو‌رک و فارس و نه‌وروپاییه‌کانیش وینه‌ کێش‌اوه‌. تابلوگان هه‌ریه‌که‌ له‌ سه‌ره‌ لاپه‌ره‌ یا په‌ره‌یه‌کی تابه‌تو جیاوازه‌ له‌ ده‌قی نو‌وسراوی کتێبه‌که‌ کران، یه‌کێکیان نه‌ین که‌ که‌میک نو‌وسینی له‌گه‌ڵداوه‌ و خراوه‌ته‌ نێو چوارچێوه‌یش. تابلوگان خراوه‌ته‌ نێو چوارچێوه‌، به‌لام جاری واهه‌یه‌ به‌شیک وینه‌یه‌ک له‌ چوارچێوه‌که‌ ده‌رجووه‌. خۆ به‌ چوارچێوه‌ نه‌به‌ستنی خه‌سه‌له‌تیه‌کی قوتابه‌خانه‌ی ته‌یمووری بووه‌.

که‌سانی نێو تابلۆ هه‌میشه‌ به‌ رو‌خسار و سه‌روه‌کو‌ت و جل و به‌رگ و رێک‌پێکی‌یان و به‌ با‌ری ده‌روونی و جو‌ولانه‌وه‌ی نه‌وگاته‌یانه‌دا ده‌ناس‌رتنه‌وه‌، بۆ ئه‌وه‌ سولتان سه‌لیم له‌ تابلۆی (شه‌ری چالده‌یران)دا به‌وه‌ ده‌ناس‌رتنه‌وه‌ که‌ ئه‌سه‌که‌ی زله‌و گولنگه‌ له‌مه‌لداوه‌، چونکه‌ هه‌چ نه‌سه‌پێکی دیکه‌ به‌ری عوسمانی له‌و تابلۆیه‌دا واهه‌ و گولنگه‌ له‌مه‌ل نه‌کراوه‌. هه‌روه‌ها دوو که‌شیش له‌ پێشه‌وه‌یدان، هه‌ریه‌که‌یان (ته‌به‌رزین)یان به‌ده‌سته‌وه‌یه‌، ته‌به‌رزین له‌ شو‌تی وادا نیشانه‌یه‌کی شایانه‌یه‌.

هه‌ندێک تابلۆی شه‌ره‌فنامه‌ پر له‌ وینه‌ن، چونکه‌ بابه‌ته‌که‌ وای پێوست کردووه‌، وه‌ک تابلۆی شه‌ری چالده‌یران و شه‌ری نه‌درنه‌ و شه‌ری بدلیس. هونه‌رمه‌ند یه‌ک دوورایی (به‌دای بۆ وینه‌کان داناوه‌ و ووتنه‌ختن، واته‌ دووری و نیش‌پێکی‌یانی وه‌ک یه‌ک وینه‌ کردووه‌ و تو‌لی (العسق) - دوورایی سییه‌م (البعد الثالث - المنظور) - ی پێ نه‌داون و به‌دوو دوورایی درێژی و پانی وینه‌ی کێشان، به‌واتایه‌کی دیکه‌، نه‌یکردووه‌ وینه‌ی نیش‌پێک گه‌وره‌و هه‌ی دووریش به‌جو‌وک به‌کێشان. نه‌مه‌ رێزایی ژۆریه‌ی هونه‌رمه‌ندانی زه‌مانی ئیسلامی بووه‌، وه‌ک (ابن الرزازی) جزیری (الواسطی - یحیی ملا محمود بن یحیی بن ابی الحسن بن کوربه‌ا الواسطی). قوتابه‌خانه‌ی هونه‌ری کاتی مه‌عۆل (نیش‌خانی) که‌ له‌ سه‌ره‌تاگانی سه‌ده‌ی چواره‌هه‌مدا په‌یدا بوو، دوورایی سییه‌می تێدا به‌کارده‌هات، به‌لام قوتابه‌خانه‌ی هونه‌ری ته‌یمووری (که‌میکی سه‌ده‌ی چواره‌هه‌م و سه‌ده‌ی یازده‌هه‌م) دوورایی سییه‌می تێدا به‌کار نه‌هاتووه‌.

وینه‌کێشی شه‌ره‌فنامه‌ پانتایی دره‌خت و گیایانی ژۆر به‌ته‌نکی و کالی رهنگان‌دووه‌ و یه‌که‌جار

چروپر نین. ههروهه وینه‌کانی به‌شێوه‌یه‌کی واقعیانه کردوون، نه‌گه‌رجی په‌نجهره‌ گه‌وره‌که‌ی نێو تابلۆی پێنجهم که له‌باره‌ی شاری جزیره‌یه‌وه ره‌مزی‌یه‌و نیشانه‌ی خانویه‌کی گه‌وره‌یه. هه‌روا دره‌ختی نێو تابلۆکانیش گولدار بن یان بن گولێ واقعی و راست نین، به‌لکه له سروشت لایانداه (محورة عن الطبیعه). نهم جۆره دره‌خته ناسکه له سروشت لاده‌رانه له وینه‌کانی قوتابخانه‌ی مه‌غۆلی و ته‌یمووری و سه‌فه‌ویشدا هه‌ن و هه‌نهری عوسمانی و هه‌ریگرتووه. هه‌نهرمه‌ندان وینه‌ی نهم دره‌ختانه‌یان له‌یه‌کدی ودرگرتووه. به‌لام دره‌خته‌کانی نێو تابلۆکانی (الواسطی)ش که سالی ۶۳۶ی کۆچی (۱۲۳۷ی ز) له ده‌سنوسی امقامات الحسری‌دا کۆدوونی لهم چه‌شنه دره‌خته نین و به‌شی هه‌ره زۆریان گه‌وره‌ن و هیندیکیان نه‌بن -وه‌ک دارخوهرما- نه‌وانی دیکه هه‌موو له سروشت لایانداه.

هیندیك له گیاکانی تابلۆکانی شه‌رفنامه که زۆریه‌یان گیا سوتنه‌ن واقعی و نه تابلۆی پازده‌همه‌دا به گولکه‌به‌دا باش ده‌ناسرتووه. گیاکانی دیکه زۆریه‌ی زۆریان واقعی نین و له ته‌ختی تابلۆکاندا راخراون و وه‌ک هه‌ی قوتابخانه‌کانی ده‌وری نی‌سلامه‌تی له سروشت لایانداه. شاخه به‌ردینه‌کان زۆر به جوانی وینه کیشراون و له‌گه‌ڵ نه‌و دره‌خته ناسکانه‌دا که له به‌رده وشکه‌کاندا سه‌وز بوون شێوه‌ی نه‌خش (زه‌خره‌فه) ده‌دن. به‌رده‌کانیش به‌ چه‌ند ره‌نگه‌تکی کراوه‌ی ناسک رازێندراونه‌وه هه‌ر زۆر هاوجووتی شاخه به‌ردینه‌کانی کۆردستان.

عبدالقیب یوسف له هه‌مان سه‌رچاوه‌ی پێشوو‌دا ده‌لی:

وینه‌ی ده‌سه‌رچاوی ژن خه‌ر و قه‌له‌و و چاره‌باده‌میی ته‌سک و لارن، نه‌و ده‌سه‌رچاوانه له ره‌گه‌زی تو‌زانین و به‌هۆی هه‌نهری نێرانی‌یه‌وه له عی‌راق و میسر و ولاتی شامدا به‌لاو به‌ونه‌ته‌وه. نه‌وه له‌زۆر وینه‌ی (الواسطی)شدا ده‌بیریت. هه‌رجی وینه‌کێشی شه‌رفنامه‌یه‌ چاوی باده‌میی ته‌سکی لارو ده‌سه‌رچاوی خه‌ری بۆ ناهه‌تانه‌ک به‌کار نه‌هیناوه، به‌لکه‌و چاوی ناسایی کوردیی وینه‌کیشاوه. له‌به‌ر نه‌وه ده‌سه‌رچاوی ناهه‌تانه‌کان شێوه‌ی مه‌غۆلی یا به‌لێن ره‌گه‌زی تو‌رکی وهرنه‌گرتووه. له‌ گه‌لێک جێگا‌دا خالی له‌سه‌ر ڕوومه‌تی ژن داناوه ملیشی باریک کردووه. نه‌گه‌ر نهم دوو سیفه‌ته له هیندیك شوتندا نه‌بووبایه ژن له پیاو جوێ نه‌ده‌کرایه‌وه، چونکه زۆرجار سه‌روکلای ژن له‌هه‌ی پیاو جوێ ناکرێته‌وه و هه‌کو به‌کن. هه‌نهرمه‌ند وینه‌ی ناهه‌تی به‌بن خشل کیشاوه ته‌نیا گواردی به‌جۆرک نه‌بن وه‌ک نه‌وه‌ی له‌ گه‌تجه‌کی پیاوه‌کاندا ده‌بیریت و نه‌مه‌یش پێبازی زۆریه‌ی هه‌نهرمه‌ندانی سه‌ده‌ ناوه‌نجیه‌کان به‌وه‌ وه‌ک هه‌ی کاتی مه‌غۆلی و سه‌فه‌وی عوسمانی تا سه‌رده‌می (شه‌ره‌فخان)یش هه‌به‌وه. وینه‌ی ژن به‌خشله‌وه زۆر که‌مه.

هه‌نهرمه‌ند په‌نجه‌ی ده‌ستی مرۆفی درێژو باریک وینه‌کیشاون به‌زیاده‌وه وینه‌ی زۆریه‌ی لاهه‌کانی بن ڕدین و بن سمیل و هه‌ی زۆریه‌ی به‌سالدا چوانیشی به‌سمیله‌وه کیشاوه بن ڕدین و ڕدینداریشیان تێدا به، وه‌کوو زۆریه‌ی میرانی کورد که ڕدین و سمیلیان هه‌ن. هیندیکیان ڕدینیان نه‌کو هیندیکیشیان پهر، وه‌ک ڕدینه‌ گه‌وره‌که‌ی نه‌سه‌ده‌دینی هه‌کاری. هه‌شیانه ڕدینگی

که می لمسر چه ناگهی هیشتوه ته وه، وهک نهو نسپ سواروی تابلوی ژماره (۱۲) که له بارهی میرنشین ههکاری یه وهیه. جوره ردینتیک دیکه یه وه وهک هیی پتیشو لمسر چه ناگه یه تی، بهلام به خه تیتیک باریک تا لای کوتچکه ی چوه. شایانی باسه له کاتی (بهزادی ماموستای گوره ی هونه ری سه فیه ویدا - یانی له سهرده می شایسماعیلدا - نه خسرکرتنی جل و بهرگ له وینه دا باو بووه. بهلام له سهرده می شایسماعیلدا نه وه باو نه بهرگ نه خسرکرتنی بکرابان به خال خال بووه.

عبدالرعیب یوسف له ههمان سهرچاوه ی پتیشودا، له بارهی سوود وهرگرتنی شهره فخان له هیندیک سهرچاوه ی هونه ری وه، دهلی:

نه گهرچی وینه کانی شهره فنامه دهچنه وه سهر قوتابخانه ی هونه ری سه فیه یی به که م، بهلام وینه کیش سوودی له تابلوی به که می دستنوسی (منافع الحیوان) وهرگرتوه که وینه کانی سهر به قوتابخانه ی هونه ری نیتخانی (مهغولی) ن، چونکه تهختی سولتان عوسمان له تابلوی ژماره (۱۷) دا له سهر شیره ی تهختی سولتان (مهحمود غازان) (۱۲۹۵-۱۳۰۴ ی زای کوری نه رغون کوری ئاباقای کوری هولاکو و شیره ی دانیشتنی ههردوو سولتانیشی وهک بهک وینه کیشاوه. تهختی سولتان عوسمان سن لای به تهخته گیراون له پتیشه وه که می کراوه یه به که سهر له سهر سه کویه ک دانراوه. ته نانهت ههردوو تهختی ته نیشه کانی پتیشه ویهان (۱۰۰٪) وهگوو بهکنو، ته نیا جیاوازی نیاوانیان نه وهیه هینه که می سولتان عوسمان بن قاچوه تهخته یه کی مه یله و باریک له دمه که یدا دانراوه که پهنگه پاش دانیشتنی سولتان نه مجا خرابیته بهرده می. دانیشه ته که یشی وهک هیی مهحمود غازانه، بهلام نه دمسته چه پی به لای سنگیه وه بهرز کردوه ته وه مهحمود غازانیش دهسته راستو دهسته چه پی وان له سهر رانی. گومانم له وه نی به که شهره فخان نه وینه یی سولتان مهحمودی دیوه که وا له دستنوسی (منافع الحیوان) ی (عبدالله ابن بختیشوع) ی نوشدار (طیب) ی دهوله تی دوستکی کورددا به. دانه که نامه خانه ی مؤرگان له نیوژکو نه دم دانه ییش له نامه خانه ی (شهره فخان) دا بووه، چونکه له نیوه ی به که می سه ده ی پازده مه دا یا که می ک پتیشتر که وتوه ته نیو نامه خانه ی (شمس الدین بن ضیا - الروشکی) ی له باپیرانی شهره فخان که له میره ههره گهوره کانی بدلیس بووه و سه کی لیداده. نه دم دهسته وشیه له نیو نه خشتیکی جوانی سهر پشتی دستنوسه که هیه و مؤزی (شمس الدین) یشی له سهره که نیمزایه کی باده می یه و ناوی (شمس الدین) به شیره ی (طغراء) له نیمزاکه دا نووسراوه. ههره ها ههمان نیمزای (شمس الدین) له سهر دستنوسی کتیبی (ابن الرزاز) دا هیه که دانه کی و له نامه خانه ی (طوب قباپی) و نیشانه ی نه وهیه که نه مییش له دستنوسه وینه کراوه کانی نامه خانه ی میرانی بدلیس بووه. ده بن نه دم دوو دستنوسه ی جزیری وهک (منافع الحیوان) له نیو تالانسی نامه خانه ی عبدال خانی نه وه ی شهره فخاندا بووین. لیکچوونی نه دم دوو وینه یه به لگه یه بز نه مه و، تا راده یه کیش به لگه ی نه وهیه که نه م تابلوانه ی

نیر شهره‌فنامه ده‌ستکردی (شهره‌فخان) و به‌لگه‌یشه که شهره‌فخان له تابلوکانی خۆیدا سوودی له وینه‌کانی نهم ده‌ستنوسه‌ی (منافع الحیوان) وه‌رگرتووه.

جینی باسه وینه‌کیشی شهره‌فنامه له کیشانی وینه‌ی نه‌سپدا لاسایی وینه‌ی نه‌سپی نیر ده‌ستنوسه‌ی (منافع الحیوان) ی نه‌کردووه‌ته‌وه و جیاوازی له‌نیتوان وینه‌ی هه‌ردوو ده‌ستنوسه‌که‌دا هه‌یه. ته‌ناوته‌ی نه‌وانه‌ی شهره‌فنامه وینه‌ی نه‌سپبان زۆر به‌ جوانی و باریکی شوشی تیدا کیشراوه، وه‌ک بلیتی وینه‌کیش عاشقی نه‌سپ بووبه‌ن و شهره‌فخانیش سوارچاک بووه له‌چهندین شه‌ردا به‌هیزی ژیر فه‌رمانده‌یی خۆیه‌وه به‌شداری کردووه وه‌ک شه‌ری (ره‌وان) و گورجستان له‌ ۹۹۱ ی (۱۵۸۴ ی ز) دا.

عبدالرقيب يوسف له (تابلوکانی شهره‌فنامه، بلا‌و‌کراوه‌ی وه‌زاره‌تی رۆشنییری، چاپی دووه‌م، هه‌ولیر - ۱۹۹۸) له‌باره‌ی رهنه‌که به‌کارهاتووه‌کانی ناو نهم تابلویانه‌ی شهره‌فخان، درێژه به‌ ته‌سه‌کانی ده‌دات و ده‌لی:

شهره‌فخان له تابلوکانی شهره‌فنامه‌دا جوژه‌ها رهنه‌کی وه‌ک سپی و سوور و زه‌ردو که‌سکو شین و ره‌شو و په‌م‌یی و پرته‌قالی و ژێری و زه‌یتونی به‌کار هێتاون. هێندیک له‌و رهنه‌گانه‌ تو‌خ‌ن و هێندیکیش کال و کراوه. بۆ ئاسانی‌ش خۆی به‌ یه‌ک‌ه‌که‌وه نه‌به‌ستووه‌ته‌وه، جاری وایه‌ رهنه‌کی شین (پروانه: تابلوی ژماره ۳ و ۷ و ۸ و ۱۰ و ۱۶) و جاری وایش هه‌یه‌ رهنه‌کی ژێری (وه‌ک تابلوی ژماره ۵ و ۶ و ۱۱ و ۱۲) به‌کار هێناوه، نه‌مه‌یش لای هونه‌رمه‌ندان کۆن پێه‌وی کراوه. له تابلوی ژماره (۱) دا رهنه‌کی له‌نیر زه‌رداو له تابلوی ژماره (۱۵ و ۹) ی‌شدا رهنه‌کی سو‌ری به‌کارهێناوه. نه‌خشی پێچاو‌پێچ (لولی) ی‌شی له وینه‌ی ئاساندا بۆ په‌له‌ هه‌ور ته‌رخان کردووه. هونه‌رمه‌ند له رهنه‌که‌کانیدا زۆر سه‌رکه‌وتوو بووه و زۆر رهنه‌گه‌ پله‌کانی رهنه‌کیانی (تۆن) هه‌کان- به‌پیتی نه‌وکاته به‌کار هێناوه. بۆ غۆونه له تابلوی شه‌ری چال‌دێران‌دا زیاتر له‌ سه‌ه‌فتا (۷۰) رهنه‌گه‌ پله‌کانی رهنه‌کی به‌کارهێناوه که به‌لگه‌ی توانایی و بالادستی نه‌وه. هه‌روه‌ها له‌ دا‌به‌ش‌کردنی رهنه‌که‌کانی‌دا له‌سه‌ر رووی تابلۆج له رهنه‌که‌ گه‌رم و چ رهنه‌که‌ ساره‌که‌کان و له‌ریکی (انسجام) یاندا سه‌رکه‌وتوو بووه.

هونه‌رمه‌ند به‌پیتی مانای گشتی تابلۆ رهنه‌که‌کانی به‌کارهێناوه. بۆ غۆونه له تابلوی سێزده‌مدا که له‌باره‌ی نه‌خوشی ده‌مارگیری (اعصاب) هه‌یه، رهنه‌کی نه‌رخه‌وانی (وه‌نه‌وشی) ی زۆری تیدا به‌کارهێناوه که مانای هێمنی ده‌به‌خ‌ش، چونکه نه‌خوشی ده‌مارگیری په‌ت‌ب‌ستی به‌ که‌ش‌ت‌ک‌یه‌ه‌ه‌من (هادی) هه‌یه. هه‌روه‌ها تابلۆ ج‌ش‌ات (مجلس) ی شهره‌فخان که زۆرتر رهنه‌که‌کانی تێکه‌لا‌ن له‌ مۆزو نه‌رخه‌وانی. له تابلوی شه‌ری چال‌دێران‌دا رهنه‌که‌کانی گه‌رم و ساردی تێکه‌لا‌و کردووه له‌گه‌ل زۆر‌کردنی هێله‌ چه‌ماره‌که‌کان (خطوط منحنیه - مقوسات) تا مانای جۆش و خرو‌ش به‌خ‌ش که رێکه له‌گه‌ل نه‌و شه‌ره‌ گه‌وره‌یه‌دا.

سده‌های ۱۸ و ۱۹ بهرهمی میلی و هونرمصده نمناسراوه‌کان

نیگاری دور دسکه خنجرهای کوردی نقر
 هنری پندهر وقتی گزیده له کزایی سده ۱۹م

له‌بهر نه‌بوونی ده‌وله‌تیک‌ی کوردی که نه‌رشیف‌خانه و موزه‌خانه‌یه‌کی نه‌توده‌یی
 کوردستانی دروست بکات و تیتیدا مانیرپاله کولتوریه‌یه نه‌توده‌یه‌کاغان بیارتیزیت،
 ده‌بین نه‌مرز زور به‌ده‌گمن تابلوی یان به‌رهمه هونرمیه‌کانی سده‌کانی رابردومان
 ده‌ست ده‌کویت. نه‌و تابلو و میناتورانی له سده‌کانی ۱۸ و ۱۹ ده‌ستان که‌ونون زور
 ده‌گمن. ناوی هیچ هونرمه‌ندی‌کی نیگاریکشی کوردی ناوداریش له سده‌کانی ۱۸ و
 ۱۹مدا پیدا نه‌. به‌لام له‌که‌ل نه‌مش، توانیومانه چند غوونه‌یه‌ک له کار و به‌رهمی
 هندی له هونرمه‌ندی نیگاریکشی کورد (که نازنین ناویان چیه و کتی بوونه) پیش چاو
 بخه‌ین. که‌واته هاوزه‌مانی شه‌رفخانی به‌تلیسی و به‌دیزایی سده‌کانی ۱۸ و ۱۹،
 هونرمی نیگاریکشان، جگه له شتوازی میناتور، لای کورد به‌رده‌وام هه‌بووه. نه‌مش له‌م
 سق شتویه‌دا:

یه‌که‌م: نیگاری میلی، واته نه‌و نه‌خش و نیگاران‌یه‌کی له‌سه‌ر مافورور و فهرش و
 به‌ره، یان نه‌وان‌یه‌کی له‌سه‌ر سندووق و که‌لویه‌که‌کاندا دروستیان ده‌کردن. نه‌مش بیکومان

به‌های‌کی هونه‌ری سهره‌خوی نه‌بووه و به‌شیک بووه له به‌های ماتیرپاله‌که خوی - نه‌ک
وده‌ک به‌ره‌هم‌میتکی سهره‌خوی هونه‌ری خوی پیش‌کش بکات.

هونه‌رمه‌نده نیگار‌کیش‌ه‌کان بریتین له نه‌ق‌قار و به‌رد‌تاش و دار‌تاش و ناسنگه‌ره‌کان!
جگه له و که‌ره‌سته هونه‌ری‌انه‌ی با‌سمان‌کردن، که‌ره‌سته‌کانی نه‌تۆ‌گرافیا و نار‌شیت‌کتور
بیناسازی) مه‌یدانیکی گرنکی نیگار‌کیش‌تین له کوردستاندا. به‌شه‌کانی نار‌شیت‌کتوری
نه‌و سهره‌ده‌مه بریتی بوونه له: په‌رست‌گا‌کان، کۆشک و ته‌لار و خانوو و به‌ره و تاق و
په‌نج‌ه‌ره‌کان، پرد و قه‌نته‌ره‌کان. مه‌یدانه‌کانی نه‌تۆ‌گرافیا، بریتی بوونه له: جلوه‌رگ،
که‌ره‌سته‌کانی نا‌ومال، سنوق و قاسه و لائک، چه‌ک و جلوه‌رگی شهر، نا‌مرازه‌کانی شهر،
پۆشینی گیانه‌به‌ران، زین، فهرش.

دووه‌م: میناتۆز و نیگاری نیتو‌کتیب و ده‌سنووسه‌کان. نه‌م جۆزه تاب‌لۆ‌یانه، به‌ها
هونه‌ری‌ه‌کانیان له‌وانه‌ی په‌که‌م زیاتره: چونکه هه‌میشه ده‌ک به‌ره‌هم‌میتکی سهره‌خۆ خۆیان
پیش‌کش کردووه. نه‌گه‌رچی له به‌نه‌رتدا به‌مه‌به‌ستی پازاندنه‌وه‌ی کتیبه‌که و به‌نیازی
پروون‌کردنه‌وه‌ی به‌شیک له مه‌به‌ستی ده‌سنووسه‌که په‌سم‌کراون. جگه له‌مه‌ش ده‌زانین که
نیگار له هه‌ر سهره‌ده‌م‌یکدا سروشتی خۆی و جه‌ماوه‌ری خۆی و شۆینی پیشاندانی خۆی و
نرخ‌ی جی‌اوازی خۆی و تایبه‌قه‌ندیتی خۆی هه‌بووه: له‌و سهره‌ده‌مانه‌دا نیگار به‌و شتویه
بووه!

گه‌په‌ده‌یه‌کی عوسمانی، ناسح مه‌تره‌قچی، له ۱۵۳۴ - ۱۵۳۶ دا له کوردستاندا
گه‌راوه و سه‌فه‌نامه‌یه‌کی نووسیه‌ و با‌سی کوردستانی کردووه: ئالتون کۆپری، دیاربه‌کر،
که‌رکوک. سه‌فه‌نامه‌که‌ی به‌ناوی سوله‌یمان‌نامه بووه که له ۱۵۴۵ دا له‌گه‌ل کۆمه‌ل‌تیک
میناتۆزدا بلا‌وکراوه‌ته‌وه. ته‌رجه‌مه‌ی فه‌ره‌نسی و ئینگلیزی کراوه. به‌شیک له‌م میناتۆزانه
کوردین و په‌یوه‌ندی‌یان به‌کوردووه هه‌یه.

را‌زاندنه‌وه‌ی به‌رگی کتیب و ده‌سنووسه‌کان: نیگار‌کیشانی چه‌رۆکه دل‌ه‌داریه‌کانی ده‌ک
خورشید و خا‌و‌د و له‌یلا و مه‌جنون، هه‌روه‌ها وینه‌کیشانی نه‌فسانه و رو‌وداوه
میتۆ‌و‌ویه‌کان له‌نیتو‌ده‌سنووس و که‌شکۆله‌کۆنه‌کاندا. هه‌ندیک له‌م ده‌سنووسانه له
کتیب‌خانه‌نیشیمانییه‌کانی فه‌ره‌نسا و ئینگلت‌ه‌ره و ئه‌لمانیا و روسیا پار‌تێ‌راون. له
سلیمانی کتیب‌خانه‌ی کتیفرۆشی مه‌لا عه‌لی صه‌حاف له‌لای‌مه‌لا برایی قوله‌په‌شییه‌وه
به‌پتیه‌ ده‌چوو: کتیب فرۆشتن و به‌رگ تیگرتن و چاک‌کردن و نووسینه‌وه‌ بوو. گه‌په‌ده
بیناییه‌کانیش رو‌ویان تیده‌کرد. کتیبه‌کان به‌نه‌خش و نیگاری جوان ده‌پازاندرا‌نه‌وه.

سه‌ته‌م: تاب‌لۆی دروست‌کراوی ده‌ست هونه‌رمه‌نده نیگار‌کیش‌ه‌کان، که نه‌مه‌یان زۆ‌تر له
هونه‌ری شتیه‌کاریی مۆ‌دێ‌رنه‌وه نزیکه و زیاتر له‌کۆتایی سه‌ده‌ی نۆ‌زه‌هه‌م و سه‌ره‌تای
سه‌ده‌ی بیسته‌مه‌وه ده‌یان‌بینین.

ھۈنەرىي شىۋەكارىيى مۆدىرن

قوتايخانەنى پۈتتۈرۈشكە سالان ۱۹۲۰
كە چەتەل رەسۇل ناھىيە (ئەلە ئىستەجەپ سىدارىيى ئەسەرە)
ئەمەلىي خەلقئورە چەلگىيى قوتايخانەكان رۇلىكىنى ئىرۇلۇتقان خەلقئورە
بەشەشەشەمەردەنى ئاستى خەلقئورە شىۋەكارىيى و رەسىم ئە گۈرەمەتەندە

ئەمۇ بارودۆڭخە شارستانى و مېتروۋىيەى ھونەرى
سېۋەكارى كوردى خۆى تېدا نوئ كرده

کتی بوو له مسره تادا نه و پرسپازانه ی په یوه نندیان به «نوی» و «نوبگر تسی» یوه هه بوو له لای خندا کړدنیه که لکه له و پتور بز داهیتان؟

فەیلەسوفەکانی سەردەمی روشنگەری L'age des Lumières لە ئەورووپای سەددی ١٨مدا بە ناوایەکی دیکە کەوتنە تۆزینەوێ پێزانگە ئیستاتیکییەکان؛ فەلسەفەیەکە وایان داوەشت کە نۆتیاروێن بێتە بەلگەیک بۆ داھاتن؛ نۆتگەری بێتە پێتەرێک لە ھونەر و ئەدەبیاتدا.

له سالی ۱۷۸۹ شۆڤی فەرەنسا و دامەزراندنی سیستمی پەرلەمانتاری، لەناکامی ئەمەشدا بۆلەبۆلەوی جارانامەی گەردوونی مافی مەرۆڤ و دەرک کردن بە بەها و نازادپێکانی تاکەکەس، ھاوژەمانی ئەمانەش شۆڤی پێشەسازی و شۆڤەکانی ئەنگلستان (۱۸۲۶- ۱۸۵۶)، ھەروەھا دەرنگتر ئەو بۆژاڤە فیکرییەی کە بە «سەردەمی ڕۆژنگەری» ناسراوە لە نەورووای سەددی ھەژدەدا کاریگەرییەکی زۆریان ھەبوو بەسەر سەرھەڵدانی بیری تازەگەری

Modernisme

سه‌ده‌گانی کلاسیزم دنیای دهره‌وه‌یان پشان ددها، مرۆڤ پتوره‌ریک نه‌بوو بۆ شته‌گان. تنه‌یا سروشتیکی جاویدان و عه‌قلینکی نه‌گۆزبان هه‌بوو؛ ده‌ستورێکی گشتی سه‌قامی گرتبوو و نه‌ده‌بووایه هونه‌رمه‌ندان لێی لابدن. به‌لام له‌ نیوه‌ی یه‌که‌می سه‌ده‌ی ۱۸ به‌م‌لاره (له‌ سه‌رده‌می رۆژنشه‌ریدا) نه‌ورووپایه‌کان ده‌ریکان به‌وه کرد که ژبان و جیهان زۆر له‌وه فراوانتره که کلاسیکه‌کان تێی که‌شتمون. نووسه‌ر و هونه‌رمه‌ندان چیر پتووستی و منه‌تیان به‌وه نه‌ما گوێ له‌ «نامۆ‌گاریه‌کانی» کلاسیکه‌کان رابگر نه‌باری نه‌وه‌ی که داهینانی نه‌ده‌بی به‌سه‌رت‌ته‌وه به‌ جه‌ند ده‌ستورێکی نه‌گۆر و له‌ قالب دراو.

بەم شێوەیە نەسلی تازە لە شینوازی بێرکردنەوی کلاسیکەکان بەتەواوەتی جودا بۆ. هونەرماندانی نەوی تازە ئامادە نەبۆن چێتر بچنە ژێر رکێفی قەبۆلکردنی بێرکردنەوی کلاسیکەکان، دەیانویست گفتوگۆ لەسەر مەسەلە جۆراوجۆرەکانی ژبانی خۆیان بکەن. دیکارت یەکێک بوو لە یەکەمەین ئەو رەخنەگرانی کە تۆوی مۆدێرنیزی لە خۆیدا هەلگرێتوو. لە ساڵی ١٦٣٧دا نووسی: «من ئەمانەت نامەوێ ئەوەش بزانم ناخۆ پیش من کەسی دیكە هەبێوە یان نا! ئەم بۆجۆنە دیکارت، ئەک ئەنیا بۆ رۆمانسی و نوێخوازەکانی ئەوەمانە، بەلکو ئەمانەت بۆ دادایستەکانیش لە ساڵی ١٩١٦دا ئەفسەفەیکە «مۆدێرن» بوو و کردیان بە دروشمی خۆیان.

ژان ژاک پوسز ۱۷۱۲-۱۷۷۸، فیله‌سوفی رۆشن‌گه‌ری فهره‌نسی، جه‌ختییی کرده‌سه‌ر پتووستییی خوتازادکردن لهدوست نیلی دابونه‌ریته‌کائی کۆمه‌ل و ره‌فزکردنه‌وی یاساکائی کۆمه‌لگه‌. فیله‌سوفی نه‌لمانی، نیمانۆئیل کانت ۱۷۲۴-۱۸۴۰ چتریی جوانیناسیی به‌ستایه‌وه به‌سه‌رنجه‌رده‌ نه‌ک به‌په‌ته‌که‌وه. کانت پیتی وابوو جوانی لئاو خودی شته‌که‌دا نیه، به‌لکو

لهو ټيگه‌یشته‌دایه که لای پښه بز جوانی هه‌یه. به‌مه‌ش سیفه‌تیکی ریژه‌بیانه‌ی به‌خشییه «جوانی»: کاری کرده سه‌ر نه‌وی که چیت‌ر تاکه‌کس گوت‌رایه‌لی چت‌ری باوی که‌له‌کوتی نه‌میتیت‌ه‌وه.

ناوه‌ړوک، به ټيگه‌یشتنی کانت، شت‌ویه نه‌ک واتا. له تابل‌ویه‌ک یان له په‌یکه‌ریکه‌د تهنانت له هه‌موو هونه‌ری پلاستیکی و نارشی‌تیت‌کت‌سووریدا، ناه‌ړوک ته‌نیا نیگاره‌کانه. نه‌وی سه‌نج‌ر اکتشه واتا نیه به‌لکو شت‌وه‌که‌یه‌تی، که‌هاله‌ته‌ه‌نجینه‌یه‌که بز چیت‌وه‌رگرتن خوش ده‌کات. نه‌و ره‌نگانه‌ی وینه‌کانیان پښ کت‌شراوه هتند سیح‌راوین که ده‌توان هه‌ر باه‌تیک بز واتا دروست‌کردنی خویان بد‌وزنه‌وه.

به‌م شت‌ویه، له‌ریگه‌ی بلا‌وه‌ونه‌وی بیري کانت‌ه‌وه، جوانی، چیت‌ر وه‌ک باوه‌ړتیکی باوی کلاسیک نه‌مایه‌وه: له باه‌تیه‌وه گوت‌را بز ریژه‌یی و خوی. رومل‌نسی و په‌رناس و سمبولیست و تهنانت فزومالیسته‌کانیش سوودیان لټ وهر‌گرت.

هه‌ر له‌و سه‌روبه‌نده‌دا، ریازی رومان‌سیزم ډټ بیري تاکه‌کسی و فرمان‌په‌واپه‌تبی من Ma Mol له هونه‌ردا ده‌جسپت‌نی و تاک‌ه‌وتی له‌جیاتی که‌مه‌له‌وی داده‌ن. ویلیام وُردس وُرت ۱۷۷۰-۱۸۵۰ W. Wordsworth له پت‌شه‌کیی نه‌و دیوانه شیع‌ره هاو‌به‌شه‌دا که له‌گه‌ل کول‌ریډج پت‌که‌وه له ۱۸۰۰دا بلا‌ویان کرده‌وه، نووسی: «تام‌نجی سه‌ره‌کیمان له‌م هه‌له‌ب‌ه‌ستانه نه‌ویه که رووداو و هه‌لو‌ت‌سته‌کان له ژبانی عادی‌ه‌وه هه‌ل‌ج‌ترین و چه‌ندی پتمان بک‌ری به زمانیک و‌سفیان بکه‌پن که زمانی خه‌لک بیت».

له‌سه‌سوفی فدر‌سا، بر‌جس‌ون ۱۸۵۹-۱۹۴۱ دو‌وی نه‌وان، چه‌مکی خوی بز نو‌ت‌خوازی لیک ده‌داته‌وه و ده‌لی که هونه‌رم‌ه‌ند شت‌یک به‌دی ناه‌ت‌نی له‌مه‌وپ‌ش موم‌کین بو‌وب‌یت و نه‌و ک‌ر‌د‌ب‌یتی به واقعی. کاری هونه‌ری شت‌یکی ته‌واو تازه‌یه و بریتی نیه له پت‌که‌خسته‌وه‌ی نه‌و شتانه‌ی له‌مه‌وپ‌ش بو‌وب‌یان هه‌بو‌وه.

به‌شت‌ویه‌کی گشت‌ش، سه‌ده‌ی ۱۹م سه‌رده‌م‌ت‌کی ره‌خنه‌گرانه‌یه، سه‌رده‌می ده‌سه‌لات په‌یدا‌کردنی بیري زان‌ستیه. فری‌دریک نی‌ت‌شه ۱۸۴۴-۱۹۰۰ نه‌و سه‌رده‌می خوی ناونا‌وه «سه‌رده‌می نه‌را‌ده‌ی پښ سنو‌ری که‌یشتن به‌هوشیاری». ناو‌بر‌او بو‌وه سروش‌په‌ده‌ری سن ریازی مؤ‌د‌یر‌نی زور یاخی و تازه‌که‌ره‌وه، ریالیست و سمبولیست و تعبی‌ری‌یه‌کان: ره‌خنه‌گرتن له‌دین، به‌سو‌ک سه‌یر‌کردنی ناسی‌ونالیزم، تیک‌دانی باه‌خه‌کونه‌کان و نه‌و له‌سه‌فانه‌ی پ‌و‌خی مو‌ش‌امه‌ریان نه‌ما‌بو.

ننجا له سالی ۱۸۸۶ به‌یان‌نامه‌ی سمبولیسته‌کان هه‌رایه‌کی زوری دروست‌کرد و بیري نو‌یگه‌ری‌ت‌بی زیات‌ر به‌ره‌و پت‌شه‌وه برد. بو‌دل‌یر، ستی‌فان مالارم، فیل‌رین، رام‌بو، نو‌س‌کار وایلد ۱۸۵۶-۱۹۰۰، په‌ریان به‌بیری مؤ‌د‌یر‌نیزم دا. شارل بو‌دل‌یر ۱۸۲۱-۱۸۶۷ ده‌یگوت: «جوانی پت‌ویسته هه‌میشه نام‌و و سه‌روس‌م‌ت‌ن بیت».

به‌م شت‌ویه، چه‌مکی «نو‌ن» و بیري «نو‌یگه‌ری» و «تازه‌کردنه‌وه» له سه‌ره‌تادا رو‌ونا‌ک‌بیرانی نه‌ورو‌پایی سه‌ده‌ی پ‌و‌ش‌گه‌ری و سه‌ده‌ی نو‌زده‌هم دروست‌یان کرد: له‌سه‌ره‌ده‌ستی

۲- دروستیوونی ده‌یان ریکخراوی سیاسی و پیشه‌یی، دامه‌زاندنی ده‌یان کۆمه‌له‌ی رۆشنییری و کۆمه‌له‌یه‌تی له‌ ناوه‌ی کوردستان و له‌ ده‌ره‌یدا: له‌ نه‌سته‌مبۆل، قاهیره، ژنیف، به‌غدا، دیاره‌کر، سلیمانی، هه‌ولێر. نه‌مه‌ش هه‌ر له‌ سالێ ۱۸۰۰ به‌ملاوه.

زۆریه‌ی دامه‌زرتن و نه‌ندامانی نهم کۆمه‌له و ریکخراوه‌ نووسه‌ر و هه‌نهرمه‌ند و رووناکییری که‌نج بوون، له‌ سه‌ره‌تادا ناواری نه‌سته‌مبۆل و پایته‌خته‌کانی نه‌وروو، پاشانیش که‌رانه‌و به‌ کوردستان. نهم کۆمه‌له و ناوه‌نده‌ جزواو جزوانه و بلاوکراوه‌کانیان به‌کارده‌هێنا به‌ زه‌رینی نوێگه‌رای و تازه‌کردنه‌وی ئکولتوری. له‌ناو باخچه و هوێ و ژووره‌کانی نه‌و یانه و کۆمه‌له و ریکخراوه‌دا به‌و که‌ شیعر ده‌خوێترانه‌وه و سیمینار پیشکه‌ش ده‌کران و کۆر و کۆبوونه‌وه نه‌ده‌یه‌یه‌کان سازده‌کران. هه‌ر یه‌کتیکیش له‌و کۆمه‌له و ریکخراوه‌ بلاوکراوه‌ی خۆیان هه‌بووه‌ که‌ به‌ره‌می مۆدێرنی بلاوکردۆته‌وه.

نه‌و هه‌نهرمه‌نده‌ که‌نجه‌ کوردانه‌ که‌ له‌ناو ریکخراوه‌ پیشه‌یی و سیاسی و کولتورییه‌کاندا کاریان ده‌کرد - به‌پنجه‌وه‌انی شیخ و مه‌لا و میره‌ کورده‌کانی کۆتایی سه‌ده‌ی نۆزده‌م - به‌زۆتته‌وه نه‌ته‌وه‌خوازییه‌که‌ی نه‌وسه‌رده‌مه‌ی کوردستانی، له‌ ناستی سه‌رزازه‌کییه‌وه، له‌ ناستی کاره‌سات و راهه‌رینه‌ چه‌کداری و رۆژانه‌کانه‌وه‌ که‌يانده‌ ناستی نووسین و هوشیاری و نا‌یدیه‌لوژیا و به‌ره‌می هه‌نهری.

۳- هاتنی رۆژه‌لاتاس و کوردناسه‌ رۆژئاواییه‌کان له‌ ناوه‌راستی سه‌ده‌ی نۆزده‌هه‌مه‌وه به‌شێوه‌یه‌کی فراوانتر و زیاتر به‌ کوردستان، واته‌ کارکردنیان له‌ به‌واری زمان و کولتوری کورده‌واریدا زه‌مینه‌یه‌کی پته‌وی سازکرد به‌ نه‌و رێنسانسه‌ کولتورییه‌ کوردیه‌. وایان له‌ رووناکییر و هه‌نهرمه‌نده‌ کورده‌کان کرد که‌ به‌های نهم کولتوره‌ نه‌ته‌وه‌یه‌ی خۆیان بزائن و کاری به‌کن.

دوای نه‌مه‌ش داگیرکراکی کوردستانی عیراق له‌لایه‌ن ئینگلیزه‌کانه‌وه و به‌وینی ئینگلیزه‌کان له‌ کوردستانی چاره‌گی یه‌که‌می سه‌ده‌ی بیسته‌مه‌دا، هه‌روه‌ها له‌ کوردستانی سووریاشدا به‌وینی فه‌ره‌نسیه‌کان و ریکه‌دان به‌ کورد که‌ به‌توانن به‌ زمانی خۆیان بنوسن هه‌روه‌ها دامه‌زاندنی چاپخانه و کۆتاخانه و به‌لاوکردنه‌وی چه‌ندین گۆڤار و رۆژنامه‌ی وه‌گ پیشکه‌وتن (سلیمانی: ۱۹۲۰ - ۱۹۲۲) و تیگه‌یشتی راستی (به‌غدا: ۱۹۱۸)، گۆڤاری هاوار له‌ ده‌مشق ۱۹۳۲.

نهم چاپه‌مه‌نی و کتێب و گۆڤار و رۆژنامه و بلاوکراوه‌ له‌رووی ته‌صمیم و نه‌خشه‌سازی و رازاندنه‌وی لاپه‌ره و به‌رگ وایانکرد هه‌نهری گرافیک سه‌ره‌له‌بدات و ناستی شێوه‌کاری و نیگار و وێنه‌سازی به‌ره‌وپێشمه‌وتنه‌ هه‌نگاو بنیته‌.

هاتنه‌نارای چاپخانه‌ سیسته‌می رۆشنییری له‌ ده‌سنه‌سه‌وه‌ گواسته‌وه‌ به‌ سیسته‌می کتێب و گۆڤار و رۆژنامه‌که‌ری. چاپخانه‌ له‌ ئاکامدا جه‌ماوه‌ریکی خوێنده‌وار و خوێنه‌ری فراوانتری (هه‌زارانی) دروست کرد. چاپخانه‌ نه‌ده‌بیاتی له‌ چوارچێوه‌ی مه‌لا و شیخ و فه‌ق و مه‌ولاناکانه‌وه‌ گواسته‌وه‌ به‌ چوارچێوه‌ی فراوانی هه‌موو رۆله‌یه‌کی نه‌ته‌وه‌. به‌گورته‌یه‌که‌ی: چاپخانه‌ کولتوری

له دهست مهلا و ههريژاردی «کۆمهلهگی موسلمان» سهندهوه و دایه دهست ههمو و فهردیکی کۆمهله.

۴- له ناکامی بزووتنه وه رټکخواړه یی و راپه رینه نیشتمانیه کاند، چنډ پتداړستی و دپارده یوکی تازه ی شارستانی ها تنه ناروډ: دامه زړاندنی په که مین قوتا پخانه کوردیه کان و بهر بزونه و دی ناستی تکه له لوی و روضنییری و خوتنده واری له ناو گه لدا؛ پاشانیس له رټگی سره هلدانی روضتانه گورییوه: بزافي وه رگتیر ان.

له سەردەمی عوسمانییەکاندا، له ١٨٩٢ تا ١٩٠٧ له نەستەمبۆل قوتابخانەیەکی گشتی بە ناوی (عمشیرەت مەکتەبی) ھەبوو کە مەندالانی کوردیش دەیان توانای زمانی عوسمانی و عەرەبی فێر بین. ھەر وەھا له سلیمانی، له ١٨٩٣ بە مەلاو قوتابخانەی رووشیدی عەسکەری کراپەو کە دەرچووەکانی دەتێردرانە بەغدا و نەستەمبۆل بە مەبەستی تەواوکردنی زانستەکانی عەسکەری. نەمێن زەکی بەگ و نەسماعیل ھەقی شاوھیس و مەعرووف جیاوک و نەمێن رواندزی و دەیانێ دیکە.. دەرچووانی ئەم قوتابخانەین.

ورده ورده دديان قوتابخانه‌ی ديكه له كوردستاندا سريان هه‌لدا وله كوتاييدا قوتابخانه بۆ كچانيش ده‌رگاكانيان كه‌وته سه‌ر پشت. چالاكويه‌كانى نهم قوتابخانه و كومه‌له و ريك‌خراوانه، رۆلكنى دياريان هه‌بوو به‌سه‌ر به‌وژاندنه‌وه‌ى رۆشنپيرى و نشووناي جموجولى نه‌هه‌ى و هونه‌رى و شپوه‌كارى. قوتابخانه‌كان، به‌تايبه‌تى چالاكويه‌ شانتوى و كولتوريه‌كانيان و پيشانگاکاني نيگارکيشان، رۆليان هه‌بوو له‌ بلاوگرده‌وه‌ى چه‌مكه‌ كولتوريه‌ تازه‌كان و نو‌تكرده‌وه‌ى چيژى نستانكيكى خه‌لك. له‌ رۆژنامه‌ى ژيان، له‌ ژماره ١٩، له ٥٥ ى ٨ى ١٩٢٩دا نووسراوه:

وه‌زاره‌تى مه‌عاريف نهم سال بيست طه‌له‌به نه‌تيژى بۆ دارالفنونه‌كانى ئينگله‌ترة، نامريكا، به‌هرووت، هيسر. ئه‌مانه له‌ فه‌ننى ته‌ريه و ته‌عليم، هه‌نده‌سه، ئه‌لكترىك و زراعه‌تا ته‌حصيل نه‌كهن.

بیتگومان ناردنی قوتاییانی کردد بۆ دهردهوی ولات بۆ خوتندن و گههانهویان بۆ ولات، زهمینه خوش دهکاته که له داهانودا رۆڵهکانی کردد فیزی زمانی تازه و کولتوری رۆژنایی بێ، سهوود له ههمنه جوانهکانی نهو ولاتانه وهرگر و له ولاتی خویاندا بهرهمهیان بیتنهوه.

5- دوستوبونی په پوهنډیپه کی کولتوری به هېڅ، بۆ یه که مین جار له میژوی کورددا، له نیتوان کولتوری کورد و کولتوری رۆژناوا، واته له نیتوان هونه رمه ندانی کورد و کولتوری ئه وروو پیدای. له کۆتایی سه دهی نوژده م به علاوه، به شتیکی ژۆری رونا کبییرانی کورد «گه نجه کورده کان»، له هه ر چوار پارچه کانی کوردستانه وه روویان کرد بوه نه سه مېۆل و نه وروویا. ئه و نوو سه ر و روونا کبییره کورده نه به شی هه ره ژۆریان به خواستی خۆیان په رته وازه ی شاری نه سه مېۆل و پسته خته کانی نه وروویا بېوون. له وئ- له لایه که وه له ژیر کاریگه رتیی کولتوری ناسیۆنالیستی تووک و نه رمه ندا، له لایه کی دیکه شه وه له ژیر کاریگه رتیی راسته وخۆی کولتوری نه ورووی، به تاییه تی فهره نسید- ده یانویست دووره ولاتوبونی خۆیان بکه نه تربیونیک

بۆ بوژاندنەوی جموجۆلی ناسیونالیستی کورد و تازەکردنەوی کولتوری کوردی.
 لە سەدی ١٨ مدا پیشکەوتنکی دیار، بۆ غوونە لە هونەری شێوەکاری عوسمانیدا روودەدا؛
 عبدالجلیل لەونی پەیدا دەبێت و کاریگەرتیی رۆژناو بۆ ناو میناتۆری عوسمانی دەگواژێتەوه.
 هەر لەم سەدەیەدا سیماکانی ئافەرە و ژنایەتی لەناو میناتۆردا پرووتەر و زیاتر دەرەدکەون، جگە
 لە ڕەنگدانەوی واقع و ژیان لەناو تابلۆکاندا.

هەر لەم چەرخەدا پەڕەندییەکی کولتووری و هونەری بەهێز بۆ یەکەمین جار لەنیوان
 نیمپراتۆریەتی عوسمانی و رۆژناو سەرھەلەدات و دەیان نیگارکێشی نوێروویی دێنە
 نەستەمبۆل و لەوێ دەژین. دەرەنگترش دەیان نیگارکێشی تورک لەوانە محمد علی پاشا و
 عثمان حمەدی بگ و سعید بگ حسی یوسف بگ کە نیگارکێشی ناوداری عوسمانین، بۆ
 خۆبەندنی نیگار دەچنە پایتەختەکانی نوێرووپا و لەلای ناودراترین نیگارکێشە نوێرووپایەکانی
 نوێی کاردەکەن و پاشان کاریگەرییە نێستاتیکی مۆدێرنەکان دەرەنگتر دەگواژنەوه بۆ ناو هونەری
 عوسمانی. ئەمە جگە لە کردنەوی چەندین پەیمانگە هونەرە جوانەکانی وەک مەندەخانە
 برەیی هەمایون و دارالبەدایع العثمانی لە سەرەتای سەدی ١٩ مدا کە بنەماکانی شێوەکاری
 رۆژناویی تێدا دەخوێنرا؛ تا لە سالی ١٨٨٣ مکتب صنایعی نفیسە لە نەستەمبۆل بۆ
 ئافەرەتانیشت دەکێتەوه.

بەم شێوەیە هونەری شێوەکاری مۆدێرنی عوسمانی لە ناوەراستی سەدی ١٩ م بەملاوه
 دەگەشتەوه و لە سەرەتای سەدی بیستەمدا پەناو میللەتانی کوردیش پلاو دەبێتەوه.
 بە هەمان شێوە لە ئێرانی نیمپراتۆریەتی قاجاری و پەهلەویشدا، واتە لە سەدی ١٨ و
 ١٩ مدا، چەندین پەیمانگە شێوەکاری و نیگاری وەک دارالفنون دەکێنەوه کە قوتابییانی
 بەهەرەمەندی وەک کمال الملک تێیدا دەخوێن هەروەها چەندین قوتابیش دەنێردن بۆ نوێرووپا بۆ
 خۆبەندنی هونەرێ شێوەکاری مۆدێرن و کاتێ دەگەڕێنەوه بنچینەکانی شێوەکاری نوێرووپا بە
 ئێراندا پلاو دەکەنەوه. بێگومان هەموو نەمانە کاریگەرییان بەسەر کوردیشەوه هەبووه.

جگە لەمانە، دوورەولاتیی خواستەندانی (گەنجە کوردەکان) لە نەستەمبۆل و نوێرووپا بە
 هەنگاوێکی باش لە قەلەم دەدرێت لە مێژووی دوورەولاتیی کورددا کە وەک دەستاوەر دێت
 بەشێوەیەکێ نەخشە بۆ کێشراو بەکاری بەتێن لەپێناو تازەکردنەوی ژبانی کولتوری کورد.
 ئەو رووناکبیر و نوێسەرانی لە ١٩٢٣ بەملاوه، دوای قەدەغەکردنی زمان و کولتوری کوردی
 و راوێدوونانی رووناکبیرە کوردەکان لەلایەن رژێمی تورکیاوه، پەیتا پەیتا، گەڕانەوه بۆ کوردستان
 (پەتایەتی بۆ کوردستانی عێراق). لەوێش نێتەر مالتیکی کولتووری هێندە رەسەن و بەرپشتیان
 دروستکرد کە تا ئێمە ژۆش نیشە لە سای بەرھەم و سینیەری ئەواندا دەژین.

دروستبوونی ئەم پەڕەندییە کولتوورییە بەهێزە بە نوقتەگۆزان و وەرچەرخیکی کولتوری
 دەمێردرێت بەرو تازەبوونەوه.

کورۇنۇلۇڭزىيالى ھونىرى شىۋەكارىيى مۇدىرن لە كوردستاندا

۱۹۵۸ - ۱۹۰۰

رۇشنىر و خوتىندەۋارە كوردەكانى سەردەمى كۆن پەيۋەندىيەكى باشيان لەگەل ھونەرى رەسم و نەققاشىدا ھەبۇدە: رىز و خۆشەويىستىيەكى زۆريان لە ھەمبەر نەم ھونەردا تۈاندۈۋە. شاعىرانى كلاسكى كورد ھونەرى شىۋەكارىيان لە كۆنەۋە ناسىۋە و زانىۋىانە كە ھونەرى نىگارچ پەيۋەندىيەكى توتە و تۆلى بە ھونەرى شىعەرەۋە ھەيە. دەركىان بەۋە كوردۈۋە كە نىستانىيەكى نەم دوو ھونەرە (شىعەر و نىگار) ستراتىيەن، نامانچىيان، ۋەك مازى عاشقە و ماشقە، چەند پەكانگىر و ھاۋنەۋايە. لە سەددى ۱۷مدا، نەجمەدى خانى (۱۶۵۰ - ۱۷۰۷) وشەى عەكس و نەقش و نەققاشى بەكارھىتاۋە:

گەلجىنەنى جەۋھەرى بىت فاش ثابت بىتەن ۋ نەقىشى نەققاش
ناۋبانگى مانى نىگارگىش رەنگى داۋەتەۋە لە شىعەرى كۆنى كوردىدا: ناۋى نەۋ ھونەرمەندە
لەسەر دەمى زۆربەى شاعىرانى كورد بوۋە، بەتايىبەتى لە سەددى ۱۹م بەملاۋە، بۆلگۈنە لاي نالى:

نۈۈكى خامەى من كە پىترو مەعنا نارابى كىمال
خەط بە خەط نىضھارى نەقىشى صۈۋرەتى مانى دەكا
يان دەلتى:

ھوقۇقىكى زەرى صافى لەسەر بانى نارابى
نەختىكى بە صەدەنەتەتى مانى قەلشابىن
ھەروەھا كوردى دەلتى:

كە مانى ھاتە سەركىشئانى نەبۇرى تۆلەپاش چاۋات
لە مەستى دەستى ۋا لەغزى كە كەچ ھات خەتى پەرگارى
يان صافى:

كەستى بەم عەسەرە نەيدىرە بەشەر ۋەك تۆبە شىرىنى
تەھەپپۈر ما لە تەمسۈرەت نەگەر نەققاش نەگەر مانى

ناگادارىي شاعىرانمان لە ھونەرى رەسم و نەققاشى لاي مىللەتانى تىرى ۋەكوچىن و فارس دياردەپەكى پەرچاۋ بوۋە. ديارە نەم نەتەۋە پىگانە و دراۋىستانەش تابۇلۇ و بەرھەمەكانى خۇيان

که یاندۆته کوردستان. سالم دهلت:

به نیگاری عهجمی شتیوهی تو نایه ته زهبط
تازه ناموخته مشتاقی دهکا خهطی نه میر

کوردی دهلت:

نهملی چین نه ققاشی چاکن غۆ، به لان ته صوری تو
نه قشی خامه ی کردگاره کاری وستیای چین نیه

به کارهیتانی پیری نیگارکشی و وینه کرانه له شیوازی دهرپینی کلامیکه کاتماندا دیسان باو
بووه. سالم دهلت:

دهکشی خوتنی سالم صووره تی تو
وهگو مه نصور نه گهر به برتته سه ر دار

یان کوردی:

سروشکم نه خشی ناوی تو دهکشی
جیتگای سیتداره که ی مه نصوره نه مشه و

بهم غومنه و به لنگانه وه هه موی دهسلتی: رهسم لای کورد دیارده به کی نامۆ نه بووه. نه خش
کیشان، خه تی په رگار، نه خش، ته سویر، نه ققاش، نیگار، شتیه، خه ط، نه قشی خامه، نیگاری
عهجمه می... هتد. هه موی نه م زاراو وه و شانه و ده یانی دیکه له سه ر زاری شاعیرانی کورد
دوو پات بوونه ته وه. نه م دیارده به ش نه وه دهگه به نیت که زمانیکی دهرپینی هونه ری بۆ باس و
خواسی هونه ری رهسه له کوردستاندا و له ناو شاعیر و رۆشنبیر و خوتنده وارانێ کورددا هه بووه.
هونه ری شتیه کاریی مۆدێرن له کوردستاندا، سه رچاوه کانی خۆی له پێنج که ناله وه
هه لێنجانده وه:

۱- هونه ری په یکه راتشی دهرین و ئارشی تیکتوری نه ته موی کوردستانی دهرین.

نه مه به ریتیه له به ره هه می په یکه راتاش و نه ققاش و به ردتاش و دارتاش و تاسنگه ره کان؛ که
به شیکیان به ریتن له په یکه ره کان، به رده نو سه کان، په رستگاکان، کۆشک و ته لار و خانوو و به ره
و تاق و په نجه ره کان، پرد و قه نته ره کان.

۲- هونه ری میلی و که له پوری نیتنۆگرافی.

هه ره له کۆنه وه، گه لی کورد سه رچاوه ی چێژ و بێینی خۆی له رهنگی به ره به یان و شتیا وه و
سروسته جوانه که به وه هه لێنجانده وه. فۆلکلۆز و که له پوره ماددیه که ی نو قه ساری زه ربای رهنگ
و شه به نگ بووه، به په لکه زێنه ی ژبانی ناو شاخ و شار رهنگرێژ بووه.

هونه ری نیگارکیشانی فۆلکلۆری کوردی، له و سه رده مه دا، خاسیه ته نه ته وه به یه کانی خۆی، له
رتگی که له پوره میلییه که به وه، باش پاراستوه: به رگه بالیف، به رگه تاق، سه که له ی ولاغ،

تاسکالار، چارۆگه، سوخمه قۆلدار، شهده، سه ره ره ده، دامپنی که وای ژن، نه خشی سه ره
خه نجه ره، چینی فقیانه ی ژنان، بهرگ رادیۆ، فنه و بچه، سه ر زین، سه ر سه لته، گولنگی جامانه،
هه وری، نه خشی سه ر دۆلاب و سنوق، چوارچیتوی ناوینه و رسم، نه خشی سه ر به ره و مافوور،
کسولله ی چاربايه، سه رگۆره وئ... سه ده ان نه خش و نیگاری قۆلکلۆزی دیکه؛ نیشانه ی
باهه خدانی تایبه تی گه لی کوردن به ره نگ و هیل و نیگار و جوانی و شیره کاری، که خه سه لته و
سیمای نه ته وه یی کوردییان تا نه مرۆش پیوه دیاره.

۳- میناتۆره کان.

ئه و میناتۆره ی که هه نه ره مه نه د و دانه ره کانیان کورد بوون و به ناوی تورک و فارس و عه ره به وه
چو نه ته ناو مینۆره وه، هه ره وه ناوه ی شه ره فخانه ی به تلیسی، جگه له و هه مسو میناتۆره
کوردییانه ی که یه نیمزا له مۆزه خانه گاندا پارێزران.

۴- نیگاری هه نه ره مه نه ده نه ناسرا وه کان.

ده یان هه نه ره مه نه دی نیگارکیشی کورد له کۆتایی سه ده ی ۱۹ و سه ره تای سه ده ی بیسته مه دا
تابلۆیان دروست کړه وه و به ره مه مه کانیان کۆنه کراوه ته وه؛ یان به نیگاره کانیان کتیبی نو سه ران
و شاعیرانیان رازاندۆته وه.

۵- هه نه ره ی شیره کاری رۆژناوا که له سه ره تادا، له چاره گی یه که مه ی سه ده ی بیسته مه وه،
له رتبه گی مېله تانی دراوستیوه پێمان ناشنا بوون؛ پاشان راسته وخۆ که ووتنه هه له مژنی رتبهازه
هه نه ره یه کانی رۆژناوا.

هه نه ره ی نیگارکیشان له سه ره تای سه ده ی بیسته مه به و لاوه، له نه جامی په یوه نه دی له گه ل
رۆژناوا، له لایه کی دیکه شه وه له نا کاه ی پێشکه وتنی هه ستی نه ته وایه تی و سه ره له دانی چاپخانه
و پێشکه وتنی چاپه مه نی و ته که نه لۆژیا، به ره و پێشه وه هه نگاوی نا.

کورد هیچ ده وه له تیک یان وه زاره تیک رۆشنبیری نه به وه که به توانیت وه که ده وه له تی نیران و
نیمپراتۆریه تی عوسمانی هه نه ره ی نیگارکیشانی نه ته وه یی خۆ یه بیوژنیته وه، کورد ده سه لاتی
نه وه ی نه به وه بیت نه که دیبای هه نه ره جوانه کان بۆ رۆژه کانی خۆی دروست بکات یان بیت
قوتابی و خوتندکار به شانه بنیترته زانکۆکانی پاریس و له نه دن بۆ نه وه ی له کۆلیژه کانی هه نه ره ی
نه وئ به خوتن و پاشان بگه رتیه وه ولات په ره به هه نه ره ی نیگار به دن و هه نه ره مه نه دی وه که کمال
الملکیان له درېچیت و هه نه ره ی نیگار نۆژن بکه نه وه. ته نه نات تا نه م دواییه ش په یمانگه ی
هه نه ره جوانه کانی به غدا له قوتایی کورد قه دهغه کرابوو؛ به لاه له که ل نه مه نه ش کورد توانیویه تی
مینۆریه کی هه نه ره ی شیره کاری بۆ خۆی دروست بکات و ته نه نات نه مه تا وه که لیته دا ده بینن؛
ها وه نه گاوی عه ره ب و تورک و فارس، هه ولی داوه هه نه ره که ی خۆی، له که ل ده سپنکی چه رخی
بیسته م، تازه بکاته وه؛ خوتنکی گه ش و تازه وه بهر گیانی هه نه ره ی شیره کاریدا بکاته وه...

چاره‌گی یه‌که‌می سه‌دهی بیستم

قۇناغی سلاه و گۆیی کردن

له چاره‌گی یه‌که‌می سالانی (۱۹۰۰) دا، واته له سه‌رده‌می کۆتایی ده‌سه‌لاتی عوسمانیه‌کاندا، له هه‌ولیر، به‌پیتی سجلاقی کۆنی په‌روه‌ده‌ی هه‌ولیر، وانه‌ی لیسانی فه‌رنه‌سهری و موزیقا و ره‌سم و ئال ئیشه‌ری و ته‌رییه‌ی به‌ده‌نی و حوسنی خه‌ت ده‌خوتیرا. که‌واته، ده‌رسی ره‌سم و هونه‌ره‌ ده‌ستییه‌کان به‌شیک به‌ونه له پیتداویستییه‌کانی خوتنن و په‌روه‌ده له هه‌موو شاره‌کانی دیکه‌ی کوردستانی عیراقد؛ قوتابییان فیتیر کردووه‌ چۆن ره‌سم بکه‌ن و چۆژی نیسته‌تیککی له نیگار و هونه‌ره‌ وینه‌یه‌کان وه‌ریگرن. له‌وه‌ش ده‌چن له‌و کاته‌دا پیشانگه و میهره‌جانی هونه‌ری قوتابییان کرابیتنه‌وه. میهره‌جانه هونه‌رییه‌کانی سلیمانی له سالانی (۱۹۱۰) و (۱۹۱۲) به‌ولاوه‌ پیدایه‌ به‌ونه.

به‌ رای د. سلسل العانی: "پیشه‌نگی هونه‌ری شیوه‌کاری له عیراقد هونه‌رمه‌ندیککی کوردی خه‌لکی سلیمانی به‌وه و ناوی عوسمان به‌گ به‌وه". د. سلسل العانی له‌م باره‌وه‌ که‌واهی ده‌دات: (ده‌لێن له‌ سالانی سه‌ره‌تای ئەم سه‌ده‌یه‌دا له‌ شاری سلیمانی، عوسمان به‌گ ناوتیک که‌ نیگارکێشیتیککی شاره‌که‌ به‌وه، ده‌چوه‌ ناو گۆزستانی شار و ره‌سمی ئەو ژنانه‌ی ده‌کرد که‌ له‌سه‌ر گۆزه‌کاندا له‌ناو گۆل و سه‌وزاییدا داده‌نیشتن. ئەم دیاره‌یه‌ له‌و سه‌رده‌مه‌دا به‌ شتیککی ناجۆر و سه‌یر ده‌زانرا و ژنان له‌ هه‌موو لایه‌ک باسیان ده‌کرد. به‌لام له‌گه‌ڵ نه‌وه‌ش تا ئیستا نیمه‌ هیچ تابلۆیکه‌ی ئەو هونه‌رمه‌نده‌مان به‌ده‌ست نه‌گه‌یشته‌وه). هه‌روه‌ها له‌م باره‌وه‌ جیبرا ابراهیم جیبرا ده‌لێ: "له‌ گۆزستانی سلیمانییدا له‌ سه‌ره‌تای ئەم سه‌ده‌یه‌دا نه‌فسه‌رتیک به‌وه‌ ناوی عوسمان به‌گ به‌وه، وینه‌ی ئەو ناهه‌رتانه‌ی کێش‌شاهه‌ که‌ دیدنه‌یی گله‌کۆی مردووه‌کانیان کردووه، ئەو ناهه‌رتانه‌ی که‌ گۆل و سه‌وزایی و به‌هار ده‌وره‌یان دا‌به‌وون. نه‌گه‌رچی هیچ تابلۆیک له‌و تابلۆانه‌ی ئەم هونه‌رمه‌نده‌ کورده‌ (عوسمان به‌گ) نه‌ماون، به‌لام تا ئیستا یادی ئەو هونه‌رمه‌نده‌ هه‌ر ماوه‌ته‌وه".

(۱۹۱۳)

- له‌و ماوه‌یه‌دا له‌ به‌غدا نه‌سلێکی تازه‌ی دوو ره‌گ ده‌که‌ونه‌ کاری شیوه‌کاریی مۆدێرن به‌تایبه‌تیش عبدالقادر الرسام، که‌ دره‌نگتر کارده‌که‌نه‌ سه‌ر نیگارکێشه‌ کورده‌کانی سالانی ۱۹۳۰ و ۱۹۴۰.

- گوڤاری (روژی کورد) له‌ نه‌سته‌مبۆل، یه‌که‌م گوڤاری کوردیه‌به‌ که‌ تابلۆ و وینه‌ی فۆتوگراف به‌لاوه‌ که‌اته‌وه: نیگارکێکی ته‌ختییه‌ی سه‌لاحه‌دینی نه‌ییووبی له‌سه‌ر به‌رگی ژماره‌ (۱) دا، نیگارکێکی ته‌ختییه‌ی که‌رمیخانی زه‌ند له‌سه‌ر به‌رگی ژماره‌ (۲) دا، وینه‌یه‌کی فۆتوگرافی حسین که‌نعان پاشا به‌درخان له‌سه‌ر به‌رگی ژماره‌ (۳) دا.

- له‌ سالی ۱۹۱۶ کوردستانی نێران به‌ هه‌مان شیوه‌ سه‌ره‌تایه‌کی ساده‌ و جوانی هونه‌ری

شیوه‌کاری مؤدب‌ترین دمستی پیکردووه. مینزرسکی له‌ناو بازاری مه‌هاباد تابلویه‌کی مؤدب‌ترین کربوه و پیتشکشی کردووه به مه‌که‌نزی. تابلویه‌که وینه‌ی کوردی‌کی مه‌بادیه به جلوه‌رگی کوردیه‌وه. له‌م کتیه‌دا تابلویه‌مان بل‌اوکردووه.

(۱۹۱۹)

- ده‌رکه‌وتنی رسم و تخته‌تیه‌کانی یه‌که‌م نیگارکیشی سلیمانی، حه‌سه‌ن فه‌لاح: تابلوی (شه‌ری ده‌ره‌ندی بازیان) دروست ده‌کات که باسی شه‌ری شیخ مه‌حمود و نینگلیزه‌کان ده‌کات له‌ده‌ره‌ندی بازیان.

- بایه‌خدانی گۆفاری (ژین) و (کوردستان) له‌نسته‌مبۆل به‌تختیت و وینه: بل‌اوکردنه‌وی وینه‌یه‌کی فوتوگرافی (شه‌ریف پاشا) و (ابراهیم الحیدری) و تابلویه‌کی (صلاح الدین الایوبی). سالانی (۱۹۲۰)

- ژبانیکی ساکار و ساده‌ی وینه‌گیشانی هاچه‌رخ: به‌کاره‌تانی خامه و خه‌لووز. له‌سالانی (۱۹۲۰) دا، کاپرایه‌کی نه‌رمه‌نبی ره‌سام، جابیر پیرداود ده‌لی: "له‌گوتایی سالانی بیسته‌کاندا له‌هولیر هه‌بو، ره‌سامی‌کی زۆر گه‌وره‌بو، مامۆستا بووه له‌ره‌سم‌کردندا. نیگاری ده‌گیشا و ده‌یفرۆشته ده‌وله‌مه‌ند و خاوه‌ن قاوه‌خانه و چاپخانه‌کان، هه‌ر به‌و پاره‌په‌ش ده‌یابا. مامۆستا سلیمان شاکر ده‌لی (کوردی نه‌ودیو بووه و ناوی جه‌هانگیر بووه. ده‌ینی سروشتی کوردستان و جوانی کوردواری ده‌کرد، هه‌روه‌ها پرۆیاگانه‌ی تایه و که‌ره‌سته‌ی نۆتۆمبیلی له‌سه‌ر دیواری گه‌راجه‌که‌ ره‌سم ده‌کرد). له‌سالی (۱۹۳۱) له‌نزیك چاپخانه‌ی عه‌بۆ له‌ناو گه‌راجه‌که‌ی جه‌لال عه‌بدۆکدا خۆی کوشت: خۆی به‌په‌ت خنک‌اند. دانیال قه‌صابی هه‌نه‌رمه‌ند، له‌هه‌مان نه‌و سالانه‌دا، له‌مۆتر ته‌نبیری نه‌ودا هاته مه‌یدانی هه‌نه‌ر. دیسان له‌سه‌ره‌تای سالانی (۱۹۲۰) دا ره‌سامی‌کی دیکه له‌هه‌ولیر کاری کردووه به‌ناوی ئیسه‌حاق هه‌ولیری.

(۲۱ - ۱۹۲۲)

- عه‌زیز سه‌لیم له‌که‌لار، به‌خه‌لووز له‌سه‌ر دیواری مال و مزگه‌وته‌کاندا ره‌سمی کردووه. باوکی، مامۆستای بۆ گرتووه و فیزی ره‌سمی کردووه. ناوی مامۆستاکه‌ی: عه‌لی فاتحی الکاظمی بووه. له‌سه‌ره‌تادا زۆر ره‌سمی گیانه‌وه‌رانی گیشاوه: نه‌سپ و پشیله و مه‌ر و مالات.

(۱۹۲۵)

- تابلو و تخته‌تیه‌کانی حوسین حوزنی موکریانی. ناوبراو یه‌که‌م نووسه‌ری کوردی هاچه‌رخه، که‌کتییی خۆی به‌تختیت و نیگار رازانه‌بته‌وه: (غنچه بهارستان) زیاتر له‌(۲۰) تابلوی تیندابه. سه‌ره‌له‌دانی گرافیک ده‌گه‌رته‌وه بۆ نه‌و.

(۱۹۲۶)

- شیخ نووری شیخ صالح، له‌ژماره (۲۱) و (۲۴) ی رۆژنامه‌ی (ژیان) له‌سلیمانی بۆ

یه‌که‌م چار له و تارتیکدا ته‌نیزات له‌باردی هونه‌ری نیگارکیشان بلاقده‌کاته‌وه و ده‌یه‌وی نیستاتییکای شتیه‌کاری بلاقه‌کاته‌وه. له‌م باره‌یه‌وه بنجینه‌ی داهینانی نیگارکیشی ده‌گه‌رتنیه‌وه بۆ به‌هره و ده‌سه‌نگینی نیگارکیشه‌که‌ خۆی، نه‌ک بۆ سروشت و دنبا‌ی ده‌ره‌وه: " نه‌ودی له‌ رۆحی نیمه‌دا حه‌ضتکی به‌دیعی حاصل بکا نه‌ویه‌ که له‌ دست‌ی مه‌اره‌تیک و صنه‌تکاریک ده‌ریجن؛ به‌عنی هه‌موو ده‌قتیک نه‌ودی که هه‌به‌جانی‌ک بۆ نیمه‌ حاصل نه‌کا ره‌سم و موسیقا نیه‌ به‌لکو نه‌و صنه‌ت و مه‌اره‌ته‌یه‌ که قیমে‌ت نه‌دا به‌مانه‌ . هه‌روه‌ها له‌باردی پتیه‌دندی نه‌ده‌ب به‌ نیگار و ره‌سم‌شهره‌ ده‌لن: نه‌و ته‌نسیره‌ی که له‌ قصه‌یه‌کی جوان بۆمان حاصل نه‌بێ له‌که‌ل چاوپه‌که‌وتنی له‌وحه‌یه‌ک و بینا‌یه‌کی جوان و گوێ له‌ موسیقاگرته‌تیک‌ی خوش عه‌ینی ته‌نسیره‌.

نوسه‌ر له‌م به‌ره‌مه‌یدا هه‌موو به‌ش‌ه‌کان‌ی هونه‌ره‌ جوانه‌کان 'عه‌نایه‌ی نه‌فیه‌' شیده‌کاته‌وه و باس له‌ هونه‌ری نه‌ققاشی و شتیه‌کاریش ده‌کات.

- له‌ (١٩٢٦) که‌ پرپاره‌را بۆنه‌ودی خوێندن به‌ کوردی به‌خوێتری، له‌ هه‌ولێر ناوی (لیجنه‌ی فه‌ن و ته‌مسیل) یوه‌ (لیجنه‌ی فنوونی جه‌میله‌). ته‌م لیژنه‌یه‌ له‌ کۆتایی بیسته‌کاندا و سه‌ره‌تای سییه‌کاندا گه‌شی سه‌ند.

(١٩٢٧)

مه‌حمود شه‌وقی، باوکی نازاد شه‌وقی، له‌ سلیمانی، کاریکاتیر و ره‌سمی کردوه.

(١٩٢٨)

یه‌که‌م و تازی ته‌رخانه‌کراو به‌ زمانی کوردی له‌باردی ره‌سم له‌لایه‌ن حوسین حوزنی موکریانی که‌ ویسته‌ویه‌تی رۆشنییه‌یه‌کی شتیه‌کاری به‌ زمانی کوردی بلاقه‌کاته‌وه. له‌ ژماره‌ (٣) ی زاری کرمانجی دا، و تازیکی له‌باردی هونه‌ری (گرافوور) و ره‌سکردن به‌شیوه‌ی کۆلێن به‌ ناوینیشانی (عه‌کاسی کۆلان) نوسیه‌وه و ته‌م زاراوه‌ تازانه‌ی بۆ یه‌که‌م چار له‌ زمانی کوردیدا به‌کاره‌یناوه‌: ره‌سمی نه‌ضه‌ری، مه‌سه‌وه‌ری مه‌شه‌هور، عه‌کس، صنه‌ته‌ی چاپ و کلێشه‌، چینه‌کوگرافی، لیتۆگرافی، فۆتۆگراف.

هه‌روه‌ها له‌ لاپه‌ره‌ ١٦ ی ژماره‌ (١٢) ی هه‌مان گۆفاره‌دا موکریانی پرۆیاگانه‌ی بۆ په‌رتوکی وینه‌داری (تزازان) کردوه (به‌ مناسه‌به‌تی هه‌ر سه‌ره‌یه‌ووردی ره‌سمیکی تیه‌دايه‌). له‌ هه‌مان شرتندا پرۆیاگانه‌ی بۆ په‌رتوکی وینه‌داری (خیه‌وی رازان) کردوه، له‌ طه‌ره‌ف میرزا حه‌سه‌ن کوردستانی ته‌رجه‌مه‌ کراوه‌.

(١٧ ی ئۆگه‌ستی ١٩٢٩)

موکریانی له‌ ژماره‌ (٢٠) ی گۆفاری زاری کرمانجیدا، له‌ و تازی (میترووی عه‌کاسی و فرووعاتی) دا بایه‌خاندنی کوردان به‌ هونه‌ری ره‌سم و نیگارکیشان له‌ سه‌رده‌می پێش نیسه‌لامدا روون ده‌کاته‌وه.

سالانی (۱۹۳۰)

- له سالی ۱۹۳۰ و ۱۹۳۱ دا حکومەتی عیراق یەکەمین شاندى قوتابییانی عیراقی دەنیریت بۆ نەوروپا بۆ خۆتندنی هونەری شیوەکاری مۆدیرن: نەکرەم شوکری و حافظ الدروبی بۆ بریتانیا و فائق حەسەن بۆ پارێس. هەر لەو مەودەیدا نەسلیکی گەنجی عیراقی دەکەوتە کاری شیوەکاری مۆدیرن: جەواد سلیم کە لە ۱۹۳۸ چووە پارێس و ئیتالیایا و دوای خۆتندنی پەیکەرتاشی، لە ۱۹۴۶ گەڕایەووە بەغدا. هەر وەها محمد صالح زکی، عاصم حافظ، عەتا صبری، نووری مستەفا بەهەجەت، جەمیل حەسودی، اسماعیل الشیخلی، خالد الجادر، فرج عیوکه زۆرەیان لە پەیمانگەکانی نەوروپا خۆتندبوویان و بوونە مامۆستای قوتابیە هونەرەندە کۆردەکانی سالانی ۱۹۵۰ و کاریان کردە سەریان.

- شیخ نووری شیخ صالح، زاراوی مصەوێ بۆ نیگارکێش و زاراوی رەسم بۆ نیگار و تابلۆ بەکار دەهێتیت و پایە بەرزی نیگارکێش لە کۆمەلگەدا دەردەخات:

مصەوێی کە لە دارالفوونی قودەرتی حەق

بە فرطی عیلمەووە مەنزوونە بۆ تەزنی جیهان

صەحائفی هەمە رەنگی جیهانی بە دەستەو، و

خەریکی رەسم، فەقەت رەسمی عەلمی نیسکان.

- پەلویز هاویشتن بۆ رەنگ، بەکارهێنانی فایبەر و کوتال و رۆن و تیکەلکردنی کەرەستان؛ دوورکەوتنەو لە خامە و خەلووز.

- تەختی ناو کتێبەکانی حوسین حوزنی موکریان: (خۆشی و ترشی)، (مەرۆکە و بزنۆکە)، (چیرۆکی کەلهەباب) لە سالانی ۱۹۳۰، کە پەن لە وینە و تابلۆ و هیلکاری و وێنە روونکاری. کەواتە لە (۱۹۰۰ - ۱۹۳۰) دا جەمجۆزلیکی شیوەکاری هاوچەرخی لە کوردستان هەبوو، نیشانەکانی، ئەمانە بوون:

۱- ژیانێکی ساکار و شیوازێکی سادەیی هەبوو

۲- بەکارهێنانی خامە و خەلووز.

۳- زیاتر نەقل کردن بوو. فۆتۆگرافیان تابلۆ جیهانیەکانیان گواستۆتەو.

۴- ژمارەیی نیگارکێشەکان زۆر کەمە: تەنیا ۲ یان ۳ هونەرەندە ناویان ماو.

۵- هیچ شۆنەوار و بەرهەمیکی نەوتۆی نەو سالانە نەپارێزراون. زۆرەیان فەوتاون.

۶- زۆشنبیریەکی سادەیی شیوەکاری، لەرێگەیی چاپەمەنییەو، لە کوردستان رەه زمانی کوردی پلاو دەهێتەو.

۷- کەلهەلی رەسمکردن لە شۆزجەیی کەرکووک و بەغداو دەهات بۆ هەولێر و سلێمانی،

چونکە دەست نەدەکووتن.

سالانی ۱۹۳۲ . ۱۹۵۸ قۇناغى يەكەمىن پىشانگان

مامۇستاي ھونەرمەند، مەھمەد غازى، لە چاوپىتكە وتتىكىدا لە كۇقارى رامان، ژمارە ۷. كانۇنى دوۋەمى ۱۹۹۷، لە لاپەرە ۳۹ - ۴۵ دىلەن: «لە سەرەتاي پىشانگاندا ھىچ كەش و ھەوايەكى ھونەرى راستەقىنە لە ھەولتەر نەبۇرە، جگە لە ئاراستە كىردى چەند مامۇستايەكى ھونەرىدەر نەبى كە خاۋەن قەزىن لە سەرمان».

بەپىچەوانەى نەمەشەۋە دەردەكەۋىت: لە ماۋى سالانى (۱۹۳۶ - ۱۹۵۸) دا، جىمجۆلى شىۋەكارى ھاۋچەرخ لە كوردستاندا كەشتۈتە قۇناغى پىگەشتەن و فراۋوبۇن. نىشانەكانىشى، ئەمانە بۇن:

۱- پەلۋى ھاۋىشت بۇرەنگ، بەكارھىتەنى قايەم و كوتال و رۆن و تىكە كىردى كەرەستان؛ دووركەۋتەۋە لە خامە و خەلۋوز.

۲- وردە وردە دووركەۋتەۋە لە نەقل كىردن، روو كىردنە داھىتان.

۳- ژمارەى نىگار كىشەكان بەشىۋەكى بەرچاۋ زىاد دەكات: دانيال قەصاب و جەۋاد رەسۇل ناجى رىبەرايەتى ئەم جىمجۆلە دەكەن.

۴- لە سالى ۱۹۵۲ بەۋلاۋە ھونەرمەندەنى نىگار كىشى كورد، بەتايىبەنى لە ھەولتەر و سلىمانىيە، دەچنە پايتەخت و بەشىۋەكى ئەكادىي ھونەرى نىگار كىشى دەخۇتەن.

۵- ژمارەىك لە شۈتەۋار و بەرھەمى نىگار كىشەكانى ئەو سالانە پارىزاۋن، دەبنە بەلگەى سەلماندى ئەو پىگەشتە ھونەرىيە.

۶- تابلۇ لە سەردىۋارى چاپخانە و دىۋەرخان و مالىە ئاغاكانەۋە دەچىتە ناۋ خەلك: بۇ يەكەم جار، ھەر لە سالانى ۱۹۳۰ بەۋلاۋە، لە پىشانگاندا پىشانى جەماۋە دەدرىن.

۷- رەنگدانەۋى كارىگەن تىسى شىۋاز و رىبازە ھاۋچەرخەكانى ئەوروپا، بەتايىبەنى بەسەر بەرھەمەكانى دانيال قەصاب و غەزىز سەلىم و ئەنۋەر توفى و خالد سەعبەد.

(۱۹۳۲)

- يەكەم پىشانگانى ھونەرى رەسم لە سلىمانى: غەزىز سەلىم يەكەم پىشانەگى تايىبەنى خۇى لە قەبرىستانى شىخ جەغفەر كىردۈتەۋە (لەبەر نەۋى نەيانھىشتىبۇ لە قۇتابخانە و ھۆلەكاندا بىكەتەۋە). تابلۇكانى، كە برىتى بۇن لە (۱۲) تابلۇ، بە قەد كىتەكانەۋە ھەلپە ساردەبۇن. پاشان خەلك تابلۇكانىيان دراندەبۇ، ئەۋشىيان بەردباران كىردەبۇ.

- جەسەن فەلاح، ئەو كاتە تەمەنى بىست و دوو سال بۇۋە لە گەرمەى رەسەم كىردنە بۇۋە. لە سەردىۋارى مال و چاپخانە و دىۋارى ناۋبازارەكان رەسمى دەكرد (لە سلىمانى و لە بەغدا).

ههروهه گهلێك تابلۆ هه‌بوون له‌سه‌ر دیواری نه‌و هوتیلاته‌ی كه له‌ به‌غدا تێیدا دوژیا.

- له‌ هه‌ولێر (لیجنه‌ی فەن و ته‌مسیل) بووه (لیجنه‌ی فنونی جه‌میله). ته‌م لیژنه‌یه له‌ كۆتایی بیسته‌كاندا و سه‌ره‌نای سییه‌كاندا گه‌شه‌ی سه‌ند. له‌ هه‌مان كاتدا، ته‌م لیژنه‌یه له‌ (١٩٣٢ - ١٩٣٣) دا له‌ سه‌انه‌ویی هه‌ولێسر، توانی بۆ خۆی ژوورێك ته‌رخان بكات و مه‌سه‌مێكی قشت (سه‌ژدیۆی ره‌سم) بۆ یه‌كه‌مین جار له‌ شاری هه‌ولێر دا‌به‌زێتی.

(١٩٣٢ - ١٩٣٤)

- جه‌سه‌ن فه‌لاح له‌ گه‌ل عه‌زیز سه‌لیم، له‌ سه‌لمانی، له‌سه‌ر دیواری قاوه‌خانه‌كانی نه‌سه‌ابه‌ سه‌پی (له‌ جاده‌ی گاوه‌ی ئیستا) تابلۆ و پۆرتیت دروست ده‌كهن. عاده‌ته‌ن له‌ چایخانه‌ی ره‌شۆل به‌ی‌هك ده‌گه‌شتن. نه‌وكاته‌ مندالكاره‌ و گه‌نجی ره‌سه‌ام هه‌بوونه، جه‌سه‌ن فه‌لاح و عه‌زیز سه‌لیم هه‌یان دا‌ون بۆ ره‌سم. كه‌له‌یه‌لی ره‌سمیان له‌ شۆریجه‌ی كه‌ركوك و به‌غدا بۆ كه‌ی‌ون و داویانه‌ به‌ییان.

(١٩٣٤)

- دانپال قه‌صاب، له‌ هه‌ولێر، له‌سه‌ر زمانی جابیر په‌رداوه‌وه: لای سه‌ینه‌ما سه‌لاحه‌دین، كه‌له‌ریه‌كی نیگارکێشی ده‌کاته‌وه. نه‌مه‌ ده‌بیته‌ دووه‌ مه‌سه‌م له‌ هه‌ولێر.

- دووه‌ په‌شانگای عه‌زیز سه‌لیم له‌ قوتابه‌خانه‌ی گه‌لاویژ له‌ سه‌لمانی. دیسان خه‌لك نه‌یان‌ه‌شتوه‌ به‌رده‌وام به‌یت.

- سه‌یه‌م په‌شانگای عه‌زیز سه‌لیم له‌ شاری كه‌ركوك، له‌ گه‌ره‌کی شۆریجه، له‌ چایخانه‌ی یدالله كه‌ردۆته‌وه. به‌یتی بووه له‌ (٦) تابلۆ. هه‌ندی له‌ تابلۆكان فه‌رمانبه‌رانی شه‌ریه‌کی نه‌وتی كه‌ركوك لێیان كه‌ریوه‌ته‌وه به‌ (٤ و ٦ و ١٠) دینار. هه‌ر له‌وێ، ئیبراهیم خه‌لیلی ره‌سه‌ام ده‌ناسیت.

(٥٥ی كانوونی یه‌كه‌می ١٩٣٤)

حه‌سین حوزنی موکریانی، له‌ چاپخانه‌ی زاری کرمانجی (زنجیره‌ی ژماره‌ ٢٠) له‌ روان‌دز یه‌كه‌م کتێبی سه‌ره‌خۆی به‌ زمانی کوردی له‌باره‌ی هه‌نهری گرافیک و ره‌سه‌کردن و وێنه‌گه‌ری به‌ناوێشانی (وێنه‌گه‌ری و کۆلێن) به‌لا‌کرده‌وه. کتێبه‌که، وێنه‌یه‌کی فۆتوگرافی نووسه‌ر و (٢٥) تابلۆ ته‌ختی تێدا‌یه‌ که‌ نامبه‌ره‌کانی نیگارکێشان و لیتوگرافی و گرافیک و زه‌نگوگرافی و فۆتوگرافی په‌شان ده‌دات. ته‌م تابلۆیانه‌ ده‌سه‌کردی حه‌سین حوزنی - خوێن.

له‌ به‌ری زاراوه‌سازیشدا، هه‌موو ته‌م زاراوانه، یه‌که‌مین جاره‌ ده‌که‌ونه‌ ناو زمانی نووسینه‌ی کوردیه‌وه: وێنه‌گه‌ری، زه‌نگوگراف، فو‌تو‌غراف، نا‌له‌تی نی‌گارکێشان، وێنه‌ه‌له‌قه‌ندن، کۆلانی به‌ تیشک، فۆتوگرافی، کۆلۆدیۆن، چوارچێوه، شووشه‌ی به‌ هه‌ست، ناوه‌نگ، ده‌رمانی گه‌راوه، دووربین، فه‌نر، نه‌خشه، ره‌حه‌تی، سانه‌مه‌تر، غرام، نه‌سه‌رتۆ، تواوه، تیرۆک، قه‌لمی رتوش،

فلج، کلیشه‌دان، رنده، قالب و درگرتن، به تازیمه نه له کتریک، مهره که بی تپ، لیتوگرافی.

(۱۹۳۵)

- نیبراهیم خلیل، نیگارکیشیکی کوردی خه لکی دووزخویماتوو بووه و رسمی کردووه، له ناوهراسنی سالانی ۱۹۳۰دا له کورکووک هانی عزیز سه لیمی داوه.
- دهرکه و تتی رهسم و تابلوکانی هونه رهنه ندی کورد، فارووق عه بدولعه زیز (له دایکبوی ۱۹۱۱/۷/۱) له به غدا، له سالانی (۱۹۴۰) و (۱۹۵۰)دا دوریکی گرنک له جموجولی شیوه کاری غیراقد له به غدا ده بین.

یه که مین پیشانگای هونه ری رهسم له شاری ههولیر

سالی (۱۹۳۶) به سالتیکی گرنک ده ژمیردریت له میژووی جموجولی هونه ری شیوه کاری شاری ههولیر: عزیز سه لیم، حوسین حوزنی موکریانی ده ناسیت، نهویش دهیناسیتی به دانیال قه صاب (نه وکاته ماموستای قوتابخانه ی نیین خوله کان بووه) له ههولیر. له هه مان سالد، به هاندان و پشتگیری موکریانی، پیشانگایه کی هاوبهش له بالکونه کی قوتابخانه ی نیین خوله کان ده که نهوه. موکریانی - خوی کارتی پرویاگانده یان بۆ چاپ ده کات، عزیز سه لیم به (۱۲) تابلو و (۲) نهحت به شداد ده بیت و دانیال قه صاب به چهند تابلو یه ک، یه که له وانه مناره ی چولی بووه. پیشانگاکه ۴ روژی خایاندووه. عزیز سه لیم له و تابلویانه دا، ترلایدیای ژیانی جوتیارانی پیشان دا بو. نهم پیشانگایه بریتیه له یه که مین پیشانگای هونه ری نیگار و وینه کیشان له شاری ههولیر.

سالانی (۱۹۳۷ - ۱۹۳۹)

- دانیال قه صاب ماموستای رهسمه له قوتابخانه ی "اریل اولی". له وێ، جابیر پیرداود و جهواد رهسوول ناجی و فوناد رهسوول ناجی، فیری رهسکردن ده کات.
- له ههولیر، لیجنه ی فنوونی جه میلیه، که سه ره به شاماده یی ههولیر بوو، به به شدادی و سه ره رشتی دانیال قه صاب، پیشانگایه کی گشتیی رهسمی، له ناو قوتابخانه که دا بۆ هونه رهنه ندانی شاری ههولیر کردهوه و زۆر تابلوی نایابی خسته روو و جیگه ی سه رسوومان بوو. هونه رهنه نده کان خودی قوتابیانی بوون که نه مانه بوون: منیر و ناخووم عوژیر قه صابی براکانی دانیال، سه لاهه دین مسته فای محامی، رهشید عه بدولقادر رهشید (که ئیستا حاکمه له ههولیر)، جهواد رهسوول ناجی، فوناد رهسوول ناجی، عه بدوللا حوسین که سه ره. تابلوکان، ههم به پاستیل و زهیتی، ههم به قه له می ره ژوو بوون. هه مووشیان راگرتانی چهندین تابلوی جیهانی بوون. به کهم

وهرچهرخانی ناره زووی نهو کۆمه له خه لکانه بهو بز هونه ر. جابیر پیرداد، له چاویتکه و تنیکی (رامان، ۱۸ ژ ۱۸) دا دهلی: (نه م پیشانگه یه له سالی ۱۹۳۷ - ۱۹۳۸ دا بهوه).

- له ۱۹۳۹: کرانه وهی په یانگه ی هونه ره جوانه کن له بهغدا.

۱۹۴۰.

- دانیال قه صاب سه ره رشتی رازاند نه وهی چه ند دیکۆزیک ی شانۆی کردووه له هه ولتیر، له وانه: شانۆگه ری سه لاهه دینی نه ییو بی، هه روه له هه ولتیر و کۆیه و رواندز چه ندین نیگار و وینه ی له سه ر دیوار و ته خته ی سه ر شانۆکاندا دروست کردووه.

- عه زیز سه لیم و حه سه ن فه لاه له سه لیمانی، به رده وه امن: نیگاری دیواره ند له سه ر دیواری حه مام و چاپخانه و ماله کاندای دروست ده کن.

- منیر قه صاب په که م جار له رواندز دادمه ززیت، ده ورکیکی دیاری هه بهو له په ره پیدانی هونه ری شتیه کاری له رواندز له سه ره تای سالانی (۱۹۴۰). تابلۆی (مناره ی چۆلی) ره سم ده کات که پاشان نه سه کنده ره عوسمان له سالانی ۱۹۵۰ کۆیی ده کات.

۱۴ تا ۲۴ ی تشرینی په که می (۱۹۴۱)

- دانیال قه صاب له بهغدا پتیه ندیی به اصداقه الفن ده کات. به شایه دیی حمیدی خلف و شاکر حسن ال سعید: له که م گرووی اصداقه الفن، واته له که م اکرم شکر ی و جواد سلیم و عبدالقادر الرسام و عه تا سه بری (له دایکبوه ی ۱۹۱۳ که رکوک) و حافظ الدروبی و شوکت سلیمان و نزیه سلیم و ناهده الحیدری و نزار سلیم، له قاعه ی بینایه ی جمعیه الهلال الاحمر له بهغدا، به مشداری کردووه له په که م پیشانگه ی هاره به شی اصداقه الفن که بریتی بهو له (۸۴) تابلۆی زهیتی و (۱۶) تابلۆی نای و (۳) تابلۆی پاستیل و ۵ ته ختیت و ۱۴ پارچه نه حت و ۱۷ کاریکاتۆز.

- حه سه ن فه لاه چو بز کۆیت، له وێ تابلۆی شه ری یه رموک و سه لاهه دینی نه ییو بی و ده رکه وتنی نیسلامی کیشا، هه روه ها پۆز تریتی بز شتیه صباح السالم الصباح دروست کرد. تا جهنگی دووه می جیهانی له وێ مایه وه.

(۱۹۴۲)

- ده رکه وتنی تابلۆکانی جهواد ره سوول ناجی (۱۹۲۲) و فوناد ره سوول ناجی که نیشکردن به چه قۆی داهیتا.

- ده رکه وتنی ره سم و تابلۆکانی قوته بیه شیخ نووری (له ۱۹۲۲ له دایکبوه) له بهغدا.

- ده رکه وتنی ره سم و په یکه ره کانی شیخ جه ماله دین (۱۹۲۳ -).

- ده رکه وتنی په یکه ره و ته ختیتسه کانی جابیر پیرداد که پاشان له (۱۹۴۳) له به شی په یکه رتاشی له خانه ی مامۆستایانی بهغدا وهرده گهریت.

(۱۹۴۳)

- دانیال قصاب له به‌غدا، به شایه‌دیی شاکر حسن ال سعید: له‌گه‌ل گرووی صدقاء الفن، واته له‌گه‌ل اکرم شکری و جواد سلیم و عطا صبری و حافظ الدروبی و فایق حسن و نزیه سلیم و ناهده الحیدری و عیسی حنا و جمیل حمودی و حمید المحل و خالد سلیمان الجادر و دیزی الامیر و رشاد حاتم و سلمان داود و عزالدین الصندق، له قاعه‌ی المعهد الثقافی البریطانی له به‌غدا، به‌شداری کردوه له پیشانگه‌ی هاوبه‌شی سالانه‌ی سته‌می اصدقاء الفن.

- دهرکه‌وتنی رسم و تابلۆکانی به‌دیع حسین باباجان (له ۱۹۲۳ له که‌رکووک له‌دایکی‌وه). له سلیمانی به قه‌له‌می ره‌ش رسم ده‌کات و کار له فوتایانی وه‌ک عومەر عه‌لی ئەمین ده‌کات.

- عه‌زیز سه‌لیم پیشانگه‌یه‌کی هاوبه‌شی بۆ هونه‌رمه‌ندانی کوردستانی نێران کردۆته‌وه له شاری مه‌هاباد. هه‌ندێ له هونه‌رمه‌نده‌کان: ودلی زاده (کره‌مه‌شان)، خه‌لیل زاده (مه‌هاباد)، مه‌حمود مه‌حدوور (ماموستا بووه و خه‌لکی سه‌نه‌ بووه). خۆشی به‌شداری کردوه.

- سه‌لام عادل (حسین نه‌حمه‌د ره‌جه‌وی) له (۱۹۴۳) تا (۱۹۴۶) له دیوانیه مامۆستای ره‌سمی نازاد شه‌وقی بووه له قوتابخانه‌ی ناوه‌ندی.

(۱۹۴۴)

- عه‌زیز سه‌لیم پیشانگه‌یه‌کی هاوبه‌شی دووه‌می بۆ هونه‌رمه‌ندانی کوردستانی نێران کردۆته‌وه له شاری باکو. بریتی بوون له ۱۰ - (۱۲) هونه‌رمه‌ند. خۆشی به‌شداری کردوه.

- رسم و تابلۆکانی زه‌کی بارۆخ، مۆسیقاژهن و ره‌سمایه‌کی جووله‌که، دوکانی ره‌سمی هه‌بووه له هه‌ولێر. هه‌روه‌ها فوندا چه‌خماخچی، هه‌ولێریه‌یه‌کی توڕکه‌مانی ره‌سمام بووه و دوکانی ره‌سمی هه‌بووه.

(۱۹۴۵ - ۱۹۴۶)

- دانیال قصاب پیشانگه‌یه‌کی تابلۆ و نه‌حتی له کۆبه کردۆته‌وه: تابلۆیه‌کی مۆزیلۆی ئیسپانیی نه‌قل کردبوو و گۆڤیوی به ' کرێکارێک به جلی کوردییه‌وه '. له هه‌مان کاتدا سێ تابلۆ ناوداره‌که‌ی ناغا دزه‌یه‌که‌ی گوندی عوبیدی و مناره‌ی چۆلی و دهرگای قه‌لا دروست ده‌کات که نه‌مرۆ دووانه‌که‌ی نه‌خبر له کتێبخانه‌ی گشتیی هه‌ولێر پارێزران.

- دهرکه‌وتنی رسم و تابلۆکانی خه‌سرو جامباز له هه‌ولێر.

- جه‌مال فه‌ره‌ج، به رای نازاد شه‌وقی، نېگارکێشه‌یکێ مه‌سیحیی خه‌لکی هه‌ولێر بووه، نه‌ندازیار بوو، له به‌غدا دژیا. له سالانی چله‌کان به شیره‌نجیه‌ی خۆن مرد. که مرد، فایه‌ق حمه‌سن و نېسماعیل شێخلی و جه‌واد سه‌لیم له یادی یه‌که‌می مردنیدا پیشانگه‌یه‌کیان بۆ کردوه و ته‌ختیه‌کانیان پیشان دا، گه‌لیک تابلۆ له‌باره‌ی هه‌ولێر و کورده‌واری هه‌بووه.

- جه‌مال حامد نه‌سه‌د (به‌ختیار) له ۱۹۴۶، که له حیزبی هیوا کاری ده‌کرد، له مه‌هاباد وینه‌یه‌کی سه‌لاحه‌دینی نه‌ییوی و قازی مه‌حمه‌د به قه‌له‌می خه‌لووز دروست ده‌کات. مه‌لا

مستغای بارزانی وینه‌کە‌ی بە دڵ دەبێت و جەمال بەختیار لەگەڵ خۆی دەبات بۆ لای قازی محەممەد، هەر نوێش نازناوی بەختیاری دەدات.

- جابیر پیرداوێد لە کۆتێ تەعین دەبێت و دەرسی رەسم دەلێتەو و دەکەوێتە کارکردن لە بواری رەسم و پەیکەر تاشیدا و چەندین قوتابی رەسم و هونەر مەندیش پێدەگەیەنێ.

- عەزیز سەلیم لە کۆماری مەهابادا لە وەزارەتی عیلاقاتی خارجی و فەرھەنگ کاری کردووە. لەگەڵ قازی محەممەد و عبدالرحمن زەبیحی برەویان بە ژبانی رەسم و هونەری داو.

• لە مانگی حەوت: پێشاندانی شانۆنامەی لە رێی نیشتماندا، رەفیق چالاک کردبووی بە کوردی و دەوری تێدا دیو. دیکۆرەکە، حەسەن فەلاح کردوویەتی.

(١٩٤٧)

- دەرکەوتنی تابلۆکانی شیخ مستەفا بەرزنجی لە سلێمانی. ناپراو کە دەرسی دەوتەو و

لە قوتابخانەی فەیسەلیە، دواي حەسەن فەلاح و خالید سەعید، پەگیکە لە پێشڕەوکان، بە بۆیە زەیتی کاری دەکرد، بەلەند و ئازەلیشی مۆسیا دەکرد. دواي ئەو بوو کە تەختیت و تابلۆکانی نازاد شوقی و قادر کوردی و عومەر عەلی نەمین لە سلێمانی دەرکەوتن.

- فارووق عەبدولعەزیز پەیمانگەي هونەرە جوانەکانی بەغدا تەواو دەکات و لە بەغدا دەست بە رەسم و چالاکیی شێوەکاری دەکات.

- لە مانگی بەهاردا لە قوتابخانەی ناوەندی کچانی سلێمانی، لە نزیک مەزگەوتی گەورە، بە بەشداری شیخ مستەفا بەرزنجی و عومەر عەلی نەمین و بە سەرپرشتیی چالاکیی هونەری قوتابخانەکان، پێشانگەیکە فراوانی قوتابیان.

- خانەي مامۆستایانی لادێی دھۆک و هەولێر کراپەو، لە (١٩٤٨) کرانە پەک و پەنگەکەي چووە دھۆک و لەوێ بە سەرۆکایەتیی هونەرمەندی دەرھێنەر عەزالدین علی المجرع تێپێکی شانۆتێمان دامەزراند. بۆ هەر پەردەپەک دیکۆر دەکرا. دارا رەنوو فەزاز کەرکۆکی لە هونەری تەشکێلیدا بەھەردار بوو، دیھەنی دیکۆرەکانی لەسەر قوماش رەسم دەکرد.

(١٩٤٨)

- دەرکەوتنی رەسم و تابلۆکانی جەمال حامد نەسەد (بەختیار).

- جەواد رەسوول ناجی، کە مالمەکیان (لەگەڵ هەر دوو براکەي: حەسێب و فوناد) لە گەرەکی عەرەبان بوو لە هەولێر، مەرسەمێکی گەورەي لە مالمەووە ھەبوو. نەم هونەرمەندانەي خواوہو لە مەرسەمەکەي نوودا نیشیان کردووە: جابیر پیرداو، تاهیر پیرداو، تەدوێر و لێم. فوناد رەسوول ناجی، جەلال مەدحەت خۆشەو، سوود و موزاد عەتاو لاغە، نەدوارد سەلیم، حەسێب رەسوول ناجی، ھەروەھا درەنگتر نەسکەندەر عوسمان.

- دانیال قصاب له ههولتیهوه چوو بهغدا و بوو ته مامۆستای پهیانگای هونهره جوانهکان.
لهوی دیکۆزی فیلمی علیا و عصامی دروستکردوو.

(١٩٤٩)

- حسنه فلاح له تاران له ژووری هوتیتیک دهژی: لهوی وینهی پرۆیاگهندهی دهکیشا و
دیهنی سروشی دهکرد و خهتخوشیشی دهکرد. له چایخانهکانیشدا رهسپی روستهتم و زۆراب و
شیرین و فههاد و نیمامی عهلبی دهکرد. - نازاد شهوقی له کهرکووک لهگهلهحمورد
عویتدی و د. سنان سهعید پیشانگهیهکی هاوبهشیان کردۆتهوه.

- عهزیز سهلیم له تورکیاوه بهروه نهوروپا سهرههلهدهگرت، شهب مانگ له پاریس
دهمینتتهوه (لهوی پهکاسق دهناسیت)، له نهوروپا ناشایهتی لهگهله کوتابخانه تازهکانی
نهوروپا وهک کوربیزم و سوریا لیزم پهیدا دهکا. له زستانی ١٩٤٩ له پاریس، له هوتیتیک به
(٣٩) تابلۆ پیشانگایهک دهکاتهوه و (١٠) رۆژ بهردهوام دهپیت.

- جهواد رهسول ناجی، که مامۆستای وینهکیشانی سلیمان شاکره و له لیژنهی هونهری رهس
دا بووه له کوتابخانهی دوواناوههدیی ههولتر، سهرههشتیی رهسکردنی کوتابییان و کردنهوی
پشانگه و چالاکییه هونهریهکانی کردوو،

(١٩٤٩ - ١٩٥٠)

- جابیر پیرداود له کۆیه پشانگای کردۆتهوه و نهقلی دیلاگروای کردوو.
- کۆمهلتیک کوتابی (مستفا عوزیری و حاکم رشید قادر) له کۆیه پیشانگایهکی رهسپی
کوریدییان ساز کردوو.

- دههکهوتنی رهس و تابلۆکانی عوسمان مستفا خال (لهدایکیوی ١٩٢٥) له سلیمانی.
- جهمال بهختیار، که تهئسیری گۆزانی شاعیری زۆر لهسهر بوو، له ههولتر دهویری ههبووه:
رهسپی ئوم کهلسووم و عبدالوهاب و نهسههانی کۆبی دهکرد و به دیوارهکانی چایخانهی حسنه
رهزا (مهچکۆی ئیتسا) ههلهدهواسین.

(١٩٥٠)

- خالد سهعید پیشانگهیهک له سلیمانی و کهرکووک دهکاتهوه، که بهشی زۆری تابلۆکان
بریتی بوون له وینهی ژبانی کوردهواری و بهشتیکیشیان ژبانی نهوروپا. ناوبراو له شهقامی
مهولهوی (مههسهمیکی) ههبوو.

- جابیر پیرداود له کوتابخانهی ئهولای ههولتر دادهمهزیت و دهرسی رهس دهلیتهوه.
- دانیال قصاب له سهههتای سالانی (١٩٥٠) جاریهجار له بهغداوه سهری له ههولتر

داوده تهوه.

- له (۷/ ۱۹۵۰) پيشاندانی شانۆنامهی هاملت نووسراوی شکسپير، ناماده کړدن و دهرهتانی: مهجيد رمشيد، له لایهن قوتابیانی سره به پوره دهی سلیمانی له هولي سانه ویی سلیمانی. دیکتوری خالید سه عید.

(۱۹۵۱)

- دانیال قه صاب، له گڼل جواد سلیم و فایهق حسن و شاکر حسن ال سعید و محمود صبری، به شداری دهکات له دامه زړاندنی جماعه بغداد للفن الحديث، که پيشانگهی په که میان له هولي (متحف الازياء) کړدوه. حمدي خلف دهلي: تابلوی دانیالیشی تیدا بووه. هه روه ها هه ندی له نه دامه کانی دیکه پش له و گروهه دا هونه رهنه ندی کوردی شاری که رکوک بوون، له وانه: عه تا سه بری.

- په کهم قوتابی کورد، به دیع حسین باباجان، له ۱۹۵۱ په میانگهی هونه ره جړانه کانی به غدا ته و او دهکات.

- دهرکه وتی په پیکره به چوک و تابلوکانی سه ردار زوهدی له سلیمانی، که ته نسیری تازاد شه و قی و قادر کوردیيان له سره بووه.

(۱۹۵۲)

- خالید سه عید: په کهم پيشانگای نایبه تی خوی کړدوه له هولي مه که بهی عالمی هه ولتر که نه و کاته که ته ووه سه ر پتی موسول. سلیمان شاکر دهلي: نه م پيشانگهی به فیتلیکی هه لگیر ساند، (تابلوکانیسی تیکه ل بوون له نیران نه قل و غایشی فوتوگرافی و نه فراندنی خوی).

(۱۹۵۳)

- دهرکه وتی رسم و تابلوکانی د. عه بدوللا نه مین مه لا (له دایکوبوی ۱۹۳۳ - چه مچه مال) له چه مچه مال و که رکوک. هه ره نه و ساله قوتابخانه ی ماموستایانی لادی دهوک ته و او دهکات، له چه مچه مال ته عین ده بیت و چند پيشانگه به که له چه مچه مال و که رکوک دهکات وه. پاشانیس ده بیت ماموستای رسم له ناوه ندی که رکوک. له گڼل دوو هونه رهنه ندی دیکه ی کوردی که رکوک (محمد مهدي و صديق نه محمد عاشور) ده وری ده بیت له دامه زړاندنی جماعه فنانی کرکوک و چندین پيشانگه یان له گڼل دهکات وه له که رکوک له ماوه ی (۱۹۵۴ - ۱۹۶۰) دا.

- دامه زړاندنی جماعه فنانی کرکوک له که رکوک، که به شی زوړیان کورد بوون، له وانه: د. عه بدوللا نه مین مه لا، محمد مهدي، صديق نه محمد عاشور. پيشانگهی په که میان له ناو بینایه ی (غازی الابتدایه) ده که نه وه، که ته نیا نه مانه به شداری ده که ن: محمود العبيدی)

تورکمان)، صدیق نوحه‌ده عاشور (کوردی مووسل)، سنان سعید.

- لووتکه‌ی چالاک و بهره‌مه‌کانی صدیق نوحه‌ده عاشور (له‌دایکبوی مووسل ۱۹۱۵)، نه‌ندامی دامه‌زرتی کۆمه‌له‌ی هونه‌رمه‌ندانێ که‌رکوک و له‌همو پێشانگاکانیاندا تا (۱۹۶۰) به‌شداریبوو. نازاد شه‌وقی له‌بارده‌یه‌وه ده‌لی: "زۆریه‌ی ژبانی له‌که‌رکوک برده‌وته سه‌ر، زابط ته‌جید بوو له‌که‌رکوک. به‌ته‌واوته‌ی کوردیی ده‌زانی و کوردی زۆر خو‌ش ده‌ویست. دۆستیکی نزیکی من و هاویری نیگارکێشه‌ کورده‌کان بوو. تابلۆی نیشتمانی و پێشکه‌وتنه‌خوازانه‌ی ره‌سم ده‌کرد. له‌گه‌ڵ من پێکه‌وه له‌ کۆتایی په‌نجاکان و سه‌ره‌تاگانی شه‌سته‌کان ده‌هاتینه‌ سلیمانی، پێکه‌وه دانیشتیوین ره‌سمی سه‌رچارمان کردووه. زیاتر له‌ ۹ تابلۆی کوردستانی له‌ مۆزه‌خانه‌ی به‌غدا پارێزراوه‌."

- جه‌واد ره‌سوول ناجی، مامۆستای سلیمان شاکر و محهمه‌د عارف و سوداد عه‌تاو لاغا و مراد عه‌تاو لاغا و جه‌لال خو‌شناو و نه‌سه‌که‌نده‌ر عوسمان له‌ ئاماده‌یی هه‌ولێری جێی محافه‌زه‌ی نیستا، ده‌رسی ره‌سم و هونه‌ره‌ ده‌ستییه‌کانی ده‌دايه‌وه. له‌ ۱۹۵۳دا سه‌ره‌رشتیی پێشانگه‌یه‌کی گه‌وره‌ی قوتابیانی کرد، که‌ یه‌که‌م پێشانگه‌ی هاوبه‌شی قوتابیانی بوو له‌ هه‌ولێر و مدیره‌تی مه‌عاریف سازی داوه. یه‌ک هه‌فته‌ درێژێ کێشابه‌، له‌ مه‌درسه‌ی خه‌نسای نیستا، له‌م پێشانگه‌یه‌دا بهره‌مه‌ی قوتابیانی ده‌روه‌ی هه‌ولێرش پێشان دراوان، کاری نه‌قلکراو، بهره‌مه‌ی قوتابیانی: نه‌دوهرد ولیهم، سلیمان شاکر، جه‌لال مه‌ده‌ت خو‌شناو، سوداد عه‌تاو لاغا و مراد عه‌تاو لاغا. فوئاد ره‌سوول ناجی و خاتوو په‌ڕۆز نه‌مین - که‌ ده‌بیته‌ یه‌که‌م هونه‌رمه‌ندی وێنه‌کێشی نافه‌رتی کورد - له‌ رواندزه‌وه‌ هاتبوون و به‌شدارییان کرد.

له‌م پێشانگایه‌ به‌دوو ئیتر کردنه‌وه‌ی پێشانگه‌ی ره‌سم له‌ هه‌ولێر بووه‌ عاده‌ت. مدیر ته‌ریبه‌ی نه‌وسات عبده‌لمجید حسن بوو. نه‌م پێشانگه‌یه‌، به‌ بۆچوونی سلیمان شاکر: (میهره‌جانیکی هونه‌ری شێوه‌کاری نۆی بوو. خه‌له‌که‌که‌ پێ سه‌رسام بوون. هه‌رچه‌ند نه‌و تابلۆیانه‌ی کرابوون، هه‌مووی نه‌قل بوون له‌سه‌ر تابلۆی هونه‌رمه‌ندان و فوئادگرافه‌کان و ئیشی ده‌ستی و دروومانیشیان تێدا بوو).

- یه‌که‌م دوو قوتابی له‌ هه‌ولێره‌وه‌، سلیمان شاکر و نه‌دوهرد ولیهم، ده‌چن له‌ به‌شی ره‌سم له‌ په‌یمانگه‌ی هونه‌ره‌ جوانه‌کانی به‌غدا به‌خوێن.

- یه‌که‌م دوو قوتابی له‌ سلیمانیه‌وه‌، نازاد شه‌وقی و خالید سه‌عید، له‌ به‌شی ره‌سم له‌ په‌یمانگه‌ی هونه‌ره‌ جوانه‌کانی به‌غدا و درده‌گێرتن. (ولیهم یۆحه‌ننا له‌ به‌شی مۆسیقا). عه‌تا سه‌بری، له‌گه‌ڵ فایه‌ق جه‌سه‌ن و فه‌ره‌ج عبّو و جه‌واد سه‌لیم و اسماعیل الشیخلی درسیان پێ ده‌لێنه‌وه‌ و دره‌نگتر ناو له‌ تابلۆ تایبه‌تییه‌کانی نازاد شه‌وقی ده‌نێن نازادیات.

- دره‌که‌وتنی ره‌سم و تابلۆکانی که‌ریم دیار له‌ هه‌ولێر.

- به پیشینیاری نازاد شوقی، به سه‌په‌رشتی ماموستا فایه‌ق حسن، نیگارکیتشه‌کانی به‌یانیگی هونه‌ره جوانه‌کانی به‌غدا، به‌تایبه‌تی کورده‌کان (نه‌دوهرد ولیم و سلیمان شاکر) له‌گل میران السعدی، له به‌غداوه‌گه‌شتیکی (۲۴) رۆژی به‌رهو شه‌قلاوه و رواندز و دیانه و حاجی نۆمه‌ران و رایات و حمیر و باتاس ده‌کمن بۆ رەسم‌کردنی دهم‌نه‌کانی کوردستان. نازاد شوقی ده‌لی: ده‌عوه‌تم کردن بۆ سلیمانی و هه‌ولێر. ته‌نیا فایه‌ق حسن له ماوه‌ی ئه‌و بیست و چوار رۆژهدا زیاتر له (۸) تابلۆی رەسم کرد. له هه‌ولێر، به‌رپوه‌به‌ری ناماده‌یی هه‌ولێر، عوسمان قۆجه قه‌صاب و جابیر پیرداود و جه‌واد رسول ناجی میواندارییان کردین. جه‌واد رسول ناجی تا حاجی نۆمه‌ران له‌گه‌لمان هات. نامانجمان له‌م سه‌فه‌ره نه‌وه بوو که کوردستان رەسم به‌کەین و پیشانگه‌یه‌کی تایبه‌تی بۆ به‌کەینه‌وه.

- له به‌یانیگی هونه‌ری به‌غدا پیشانگه‌یه‌کی تایبه‌ت به کوردستان کرایه‌وه که تابلۆکان هه‌م‌و‌ی له‌باره‌ی کوردستان بوون: به زه‌یتی بوون له‌و تابلۆیانه‌ی که نازاد شوقی و فایه‌ق حسن و نه‌دوهرد ولیم و سلیمان شاکر و میران السعدی له‌گه‌شته‌که‌ی شویاتی (۱۹۵۴)دا له کوردستان دروستیان کردبوو. قوتابییه‌کانی باشوور و به‌غدا سروشتی ره‌نگینی کوردستانیان نه‌دیوو. دوای نه‌م پیشانگه‌یه‌ه‌شتیکی زۆریان به‌رامبه‌ر کوردستان و خه‌لکی کورد په‌داکرد.

- محممه‌د عارف له به‌شی رەسم له به‌یانیگی هونه‌ره جوانه‌کانی به‌غدا وه‌رده‌گێرت.

- دووای راپه‌ڕینی سالی (۱۹۵۳) نه‌سل‌کردنی قوتابییه کورده‌کانی به‌یانیگای شیه‌وکاری به‌غدا (سلیمان شاکر و خالد سه‌عید) ده‌ستی پێکرد. خاوه‌نی چاپخانه‌ی عه‌بباس (گرامافۆنی لێ بووه) تابلۆی له سلیمان شاکر کڕیوه.

- پیشانگه‌ی دووهم و سێهه‌می جماعه‌ فانی کرکوک له که‌رکوک، که به‌شی زۆریان کورد بوون، له‌وانه: د. عه‌بدوللا نه‌مین مه‌لا، محممه‌د مه‌هدی، صدیق ئه‌حمه‌د عاشوور، هه‌روه‌ها عزالدین الصندوق، محمود العبی‌دی، هاشم اسماعیل الموصلی، سنان سعید، له هۆلی کتێبخانه‌ی گشتیی کۆن. (جماعه‌ فانی کرکوک) تا سالی (۱۹۶۰) پازده پیشانگه‌یان کردوه و چه‌ندین په‌یکه‌ریان له شاری که‌رکوکدا دروستکرد.

- پیشانگای گشتوکالی و پیشه‌سازی له سلیمانی، که میهره‌جانی هونه‌ری رەسم و هونه‌ری ده‌ستی بوو بۆ ماوه‌ی ۷ رۆژ، به ناماده‌بوونی موته‌سه‌ریفی سلیمانی. زۆربه‌ی هونه‌رمه‌ندان و ماموستایانی رەسمی سلیمانی به‌شاربوونه.

- شه‌مه‌د دین فارس له به‌شی رەسم له به‌یانیگی هونه‌ره جوانه‌کانی به‌غدا وه‌رده‌گێرت.

- په‌یکه‌ر و ته‌ختیه‌کانی قه‌دری هه‌یران ده‌وکی، که په‌یکه‌رتاش بووه و له ده‌ورده‌ی سلیمان شاکر بووه.

(١٩٥٥)

- عوسمان مستهفا خال له په پيانگه ي هونره جوانه کاني به غدا ودرده گيرت و له (١٩٥٩) توراوي دهکات.

- له ٢١/١١/١٩٥٥ نازاد شه وقي که دهگه پته وه سلیماني، له ناوه نديي سلیماني، درسي رسم دهلیته وه.

- له ٢٧ ي تشريني دوهم تا ٣ ي کانوني يکه مې ١٩٥٥ عه تا صه بري، به هاوکاري له گهل نيگارکيتشي پرشاني، نار. رؤس توماس، دوواي سه فهرتيکي هونريي رسم گردنيان له باومشي سروسشي کوردستاندا، پيشانگه يک له هولي (المدرسه التاسيسيه) له سه عدوون - له به غدا دهگه نه وه.

(١٩٥٥ - ١٩٥٦)

- خالد سه عبيد په پيانگي هونره جوانه کاني به غدا ته واو دهکات، به شي وپنه کيشان. پاشان بوته مامزستاي هونره له قوتابخانه کاني سلیماني بو ماوه ي دوو سال. چهندين ديکوزي بو چهندين شانگه ري له سلیماني، هرودها بو شانگه رييه کوردييه کاني ته له فريزي که رکوک و به غدا دروست کردوه.

- حه سمن فلاح، له به غدا، له سر ديواي چاخانه کي وه ستا نه حمده علي، به بويه روني، تابليوي شيرين و فهاد رسم دهکات.

(١٩٥٦)

- حه سمن فلاح، که له (١٩٥٥) هاته وه کورديستان، چوو بو نيران (نيوان ته ورتر و خوره مشهر)، له وي له هه مو سه رده ميک زياتر وپنه ي دهکشا. هر له وپش فيري رووسي بو و شهري سيواس - نه سته مېولي وپنه کيشا: چونکه هزي دهکرد سؤليه تيبه کان سه ريکه ون. دوواي کووده تاکه ي ره شيد عالي گه يلاني وپنه ي بو گوفاري (الکشکول) دهکشا که خاوه نه که ي ناوي حمادي الضاهي بو داواي ليده کرد کار يکاتيري هيتلر و نووري سه عيدي بو يکا.

- جابير پيردادو له به غدا به شداري له خوليني هونري دهکات که يونسکو ريکي خمستبو، جواد سه ليم درسي تيا دهگوتوه. هر له وپش، لاي جهواد سه ليم، فيري په يکه ري قورپه دهپيت.

- عه بدوله تيف حه سمن بابا، قوتابييه کي نو سالي پولي ستيه مې سه رده تاي له قوتابخانه ي موزه فريه له هوليتر، به تابليوي دايکم له پيشانگه يه کي نيوده وله تيدا له ژاپون له شاري توکيو به شداري دهکات و خه لاتي يکه مې پيشانگه هونرييه که ده باته وه. خه لانه که برتسيه له

مه‌دالیا به‌ک که ویتنه‌ی مندالینکی تیتدایه و پروانامه‌یه‌ک به زمانی ژاپونی و چند کتیبیک. نه‌م روداده نیشانه‌ی نه‌ویه که ده‌رسی رسم له‌لایه‌ن ماموستایانی رسمی نه‌و شارد چه‌نیتک به‌جوانی گوتراوه‌ته‌وه و ناستی رسم له‌هولتر چند پیتشکه‌وتوو بووه.

- دار الملمات له‌ شاری هولتر ده‌کرتته‌وه و ده‌رسی رسمی تیتدا ده‌گوترتته‌وه.

- ده‌رکه‌وتتی رسم و په‌یکه‌ره‌دکانی حوسین عه‌بدوللا که‌سره له‌هولتر.

- ده‌رکه‌وتتی رسم و تابلو‌کانی موفید حوسین که‌سره له‌هولتر. محممه‌د عارف له‌بیریه‌تی: (موفید که‌سره نه‌گه‌ر به‌رده‌وام بو‌وايه هونه‌رمه‌ندیکي به‌هره‌داری لی ده‌که‌وته‌وه. له‌ یادمه‌ تابلو‌په‌کی که‌ره‌فاده‌جۆی نیتالیی زۆر به‌ نه‌مانه‌ته‌وه نه‌قل کردبوو، زۆر وه‌ستایانه‌ش کاری تیتدا کردبوو).

- عه‌زیز سلیم تا (۱۹۵۶) له‌ نه‌وروپا بووه. له‌م ولاتانه‌دا پیشانگای کردۆته‌وه: فه‌ره‌نسا، نیتالیا، چیکه‌سکه‌لوفاکیا، یوگوسلاویا، له‌نده‌ن، فیه‌نسا. تابلو‌کانی به‌ نیشم‌زای (کورددیش نارت) ده‌ناسرتته‌وه.

- ده‌رکه‌وتتی ته‌خ‌ریم و ته‌ختیه‌کانی محممه‌د مه‌ولود قادر له‌هولتر.

- محممه‌د عارف و سلیمان شاکر، په‌پیانگای به‌غدایان ته‌واو کردوو و گه‌راونه‌ته‌وه هولتر.

- فوئاد ره‌س‌رول ناجی له‌ که‌رمه‌ی داهیتانی هونه‌ریدايه. به‌ چه‌قۆ نیشی ده‌کرد و به‌ پالیتایت ویتنه‌ی ده‌کیشا. هونه‌رمه‌ندیک بوو رۆحی داهیتانی خۆی هه‌بوو. پشستی به‌ راگرتزانی تابلو نه‌ده‌به‌ست.

- ده‌رکه‌وتتی رسم و تابلو‌کانی یه‌حیا مه‌رجان (له‌دایکبووی ۱۹۳۶) له‌هولتر.

(پیتنج شه‌مه‌ ۹ تا ۱۶ / ۸ / ۱۹۵۶)

- پیشانگای کشتوکالی و پیشه‌سازی له‌ سلیمانی، که‌ مه‌به‌ره‌جانیکی گه‌وره‌ی هونه‌ری رسم و شانۆ و هونه‌ری تر بوو بۆ ماوه‌ی جه‌وت رۆژ، به‌ سه‌ره‌رشتی و به‌شداریه‌ی نازاد شه‌وقی و خالید سه‌عید. سه‌ردار زوه‌دی، مه‌وه‌ده‌ده‌ ره‌شید جه‌وده‌ت، نه‌نوه‌ر تووئی، قادر کوردی، جه‌مال به‌ختیار، تاهیر نیه‌راهیم، نه‌ده‌رده‌ و لیه‌م و زۆره‌ی هونه‌رمه‌ندانی نیگارکیشی دیکه‌ی سلیمانی به‌شداربوونه. خالید سه‌عید خه‌لاتی نیگاری وه‌رگرتوو.

- نازاد شه‌وقی له‌گه‌ل خالید سه‌عید پیشانگایه‌کی هاوبه‌ش ده‌که‌نه‌وه له‌ سلیمانی له‌ (۱۹۵۶).

- تابلو و چالاکیه هونه‌ریه‌کانی نه‌نوه‌ر تووئی: له‌ پیتشانگاکانی سالانی په‌نجای سلیمانی و به‌غدا.

(۱۹۵۷)

- ده‌رکه‌وتتی رسم و تابلو‌کانی محممه‌د جه‌مه‌ سه‌عید جه‌سه‌ن (له‌دایکبووی ۱۹۳۸) له‌

ههله بجه. هەر هه‌مان سال له په‌مانگه‌ی هونه‌ره جوانه‌کانی به‌غدا وهرده‌گیریت.
 - نیگارکیشی که‌رکوکی، د. عبدوللا نه‌مین مه‌لا تابلو‌کانی خۆی ده‌خاته سه‌ر چه‌ندین کارتی
 جه‌ژنامه‌وه و به‌سه‌دان نو‌سخه‌ بلاویان ده‌کاته‌وه.

(١٩٥٧/٦)

- له هه‌ولێر کۆمه‌له‌ی هونه‌ره جوانه‌کان داده‌مه‌زیت.
 - پایه‌خاندنێکی تایبه‌تی گۆفاری هه‌تاو، له هه‌ولێر، په‌ نیگار و هونه‌ری ره‌سم، هه‌روه‌ها
 ناساندنی هونه‌رمه‌ندانی جه‌یهانی به‌ خۆنه‌ران و بلاو‌کردنه‌وه‌ی هه‌والی هونه‌ری نیگارکیشان.

(١٩٥٧/٦/١٩)

دامه‌زاندنی کۆمه‌له‌ی هونه‌ره جوانه‌کان له سلێمانی. ده‌سته‌ی دامه‌زرتن: فوناد ره‌شید به‌کر،
 شه‌فیه‌ سه‌عید، ره‌فیق چالاک، نووری محممه‌د نه‌مین وه‌شتی، محممه‌د سالح دیلان، نازاد
 شه‌وقی، خالید سه‌عید، ولیم یۆحه‌نا، مسته‌فا سالح که‌ریم. نه‌مه‌ یه‌که‌م تیپی شانۆی و
 نیگارکیشانی مۆله‌ت پیدراوی سلێمانیه‌. یه‌که‌م هه‌لبێژاردنی گشتی له ١٩٥٧/٧/٥ دا
 کراوه. کرانه‌وه‌یشی له ١/ ٨ دا بووه. رۆژنامه‌ی ژینی ژماره ١٣٥٥ ی رۆژی ٨/ ٨/ ١٩٥٧
 له‌سه‌ری نووسیه. کۆمیته‌ی وێنه و کۆلێن: نازاد شه‌وقی، خالید سه‌عید، جه‌مال به‌ختیار.
 یه‌که‌م هه‌لبێژاردنی گشتی له ١٩٥٧/٧/٥ دا کراوه.

(١٩٥٧/٧/٥): یه‌که‌م هه‌لبێژاردنی گشتیی کۆمه‌له‌ی هونه‌ره جوانه‌کانی سلێمانی.
 کۆمیته‌ی وێنه و کۆلێن: نازاد شه‌وقی، خالید سه‌عید، جه‌مال به‌ختیار.

(٦ تا ١٣/٧/١٩٥٧)

پیشانگه‌یه‌کی هاو به‌شی نازاد شه‌وقی له‌گه‌ڵ قوتابیانی خۆی له سلێمانی. گۆزانی شاعیر سه‌ر
 له‌و پیشانگه‌یه‌دا ده‌دات و له‌ ده‌فته‌ری زیاراتدا چه‌ند تێبێه‌یک له‌باره‌ی (نه‌م نوێنه‌گایه) تو‌مار
 ده‌کات. ته‌سی‌ری گۆزان ورده ورده به‌سه‌ر نازاد شه‌وقی ده‌ست پێده‌کات.

(١٩٥٧/٨/١): کرانه‌وه‌ی کۆمه‌له‌ی هونه‌ره جوانه‌کانی سلێمانی. رۆژنامه‌ی ژینی ژماره
 (١٣٥٥) ی رۆژی ٨/ ٨/ ١٩٥٧ له‌سه‌ری نووسیه.

١٩/ ٨/ ١٩٥٧: لقیکی کۆمه‌له‌ی هونه‌ره جوانه‌کان له هه‌له‌بجه‌ کرایه‌وه. فوناد عییزه‌ت
 مسته‌فا سه‌رۆکیان بوو.

١٩/ ١١/ ١٩٥٧

- پیشاندانی شانۆنامه‌ی تاوان و تۆله، نووسراوی نووری وه‌شتی، ده‌ره‌ینانی: نه‌نوه‌ر تو‌وقی،
 له‌لایه‌ن کۆمه‌له‌ی هونه‌ره جوانه‌کان. دیکۆری خالید سه‌عید و نازاد شه‌وقی. رۆژنامه‌ی ژینی ژماره
 (١٣٦٥) ی رۆژی (٧/ ١٠/ ١٩٥٧) و ژماره (١٣٤٤) ی مانگی نو‌قه‌مه‌ری (١٩٥٧) با‌سی

کردوده و ره‌خه‌ی لیترتووه.

- جه‌مال حامد نسه‌د به‌ختیار نه‌ندامی ده‌سته‌ی به‌رتبه‌رایه‌تیی کومه‌لی هونه‌ره جوانه‌کانی سلیمانی بووه، به‌شیره‌یه‌کی ساکار و فوتوگرافی، رسم کردووه.

- نازاد شه‌وقی بز ماوه‌یه‌کی کورت به زه‌ماله ده‌چته زانکۆی نه‌مه‌ریکی له به‌یرووت.

(۱۹۵۸)

- جابیر پیرداد: هونه‌ر له زه‌مانی عبدالکریم قاسمدا بووژایه‌وه. په‌یکه‌ری کچه قوتایی و کوره قوتایی، په‌یکه‌ری کندي، سه‌ریازنک، هه‌لگری مه‌شخه‌لی ئۆلۆمپیاد، کۆتر سه‌لام و یاریکه‌ره وه‌رزشه‌وانه‌کانی سه‌ر دیواری مه‌له‌به‌ی هه‌ولیر دروست ده‌کات. له سالی ۱۹۵۸ به‌ولاوه زیاتر بایه‌خ به په‌یکه‌رتاشی ده‌دات.

- دروستکردنی یه‌که‌م په‌یکه‌ر که له مه‌یدانیکی هه‌ولیر دایندريت: په‌یکه‌ری عه‌بدولکه‌ریم قاسم، له‌لایه‌ن هونه‌رمه‌ندی عه‌ره‌بی عیراقی، اسماعیل فتح‌الترک، له فلکه‌ی زه‌عیم.

- کرانه‌وه‌ی په‌شانگه‌ی هونه‌رمه‌ندانی هه‌ولیر له هه‌ولیر، که سلیمان شاکر به‌شداریی تیا ده‌کات.

- خالد سه‌عید له ماوه‌ی (۱۹۵۹) تا (۱۹۶۳) به زه‌ماله له نیسالییا خورتندویه‌تن. که گه‌رایه‌وه، وه‌ک دیکۆرستیک به فه‌رمانیه‌ری له ته‌له‌فزیۆی به‌غدا نیشی ده‌کرد.

- جه‌واد ره‌سول ناجی له (۱۹۵۸) به وه‌فد، له‌گه‌ژ چهند هونه‌رمه‌ندتیی دیکه‌ی شاری هه‌ولیر (جابیر پیرداد، محمه‌د عارف، سلیمان شاکر...) نیردانه قیبه‌تا.

- قادر کوردی خورتندی په‌یمانگه‌ی به‌غدا ته‌واو ده‌کات.

- سه‌ردار زوه‌دی: دروستکردنی په‌یکه‌ری شیخ مه‌حمود له‌سلیمانی. شیخ له‌تیف لیتی وه‌رده‌گیریت.

- دانیال قه‌صاب له کۆتایی په‌نجاکاندا نه‌فی کراوه بز نیسراییل و کراوه‌ته عه‌میدی هونه‌ره جوانه‌کان له ته‌ل نه‌بیپ.

- ده‌رکه‌وتنی رسم و تاپلۆکانی چهندین هونه‌رمه‌ندی گه‌نجی تازه هه‌لکه‌وتوو:

۱- محمه‌د کاکه محمه‌د (له‌دایکبووی ۱۹۳۴) له سلیمانی، له په‌یمانگه‌ی هونه‌ره جوانه‌کانی به‌غدا وه‌رده‌گیریت.

۲- شمس الدین فارس (له‌دایکبووی مه‌قدادیه ۱۹۳۷) له به‌غدا.

۳- نه‌سه‌کنده‌ر عوسمان له هه‌ولیر (له ۱۹۳۸ له‌دایکبووه).

۴- کامل نه‌حمه‌د مه‌عرووف (له ۱۹۳۹ له‌دایکبووه).

۵- مه‌حمود عه‌لی کاکي (له‌دایکبووی ۱۹۴۰) له سلیمانی.

۶- شیرزاد مه‌حمود شه‌وقی (له‌دایکبووی ۱۹۴۱) له سلیمانی.

۷- تاهیر پیرداد (برای جابیر پیرداد)، که دوکانیکی رسم (مه‌رسه‌مینک) له هه‌ولیر ده‌کاته‌وه.

۸ - تاهیر نییراهیم فەتاح (له‌دایکبووی ۱۹۴۲) له سلیمانی. ننجای نووری نیسماعیل و زۆری دیکه‌ش.

(۱۹۵۸/۳/۲۱)

- به‌فهرمانی ژماره (۲۸۱۶) ی رۆژی (۱۹۵۸/۳/۲۱) مه‌لبندی هۆیه‌کانی روونکردنه‌وهی بینین و بیستاق له سلیمانی ده‌کرتیه‌وه و نازاد شه‌وقی ده‌کرتیه لیبرسرای.

- به‌سه‌ره‌رشتیی نازاد شه‌وقی له سلیمانی پیشانگهی کشتوکال و ئاژۆل ده‌کرتیه‌وه. پاشان بۆ ماوه‌یه‌کی کورت زه‌ماله‌ی بۆ ده‌رده‌چیت بۆ کالیفۆرنیا بۆ خۆتندنی دیکۆزی شانۆیی منداڵ.

(۱۵ تا ۱۹۵۸/۶/۱۸)

کرانه‌وه‌ی پیشانگهی دووه‌می سالانه‌ی وینه و وسائل الايضاح له سلیمانی بۆ قوتابیان و مامۆستایانی رسم و هونه‌رمه‌ندان، به‌چاودێری مۆته‌صه‌ریفی سلیمانی، عبدالمطلب امین، به‌سه‌ره‌رشتیی نازاد شه‌وقی له هۆلی کتێبخانه‌ی گشتی. عومهر عه‌لی نه‌مێن به‌یه‌ک تابلۆی زه‌ه‌تی (هه‌له‌ره‌کتی کوردی) به‌شداری کردووه (۱۵ به ۷۰. سم). پیاویکی کۆتی به‌پازده‌ دینار کڕیوی.

۱۹۵۹/۳/۳۱

- قوتابخانه‌ی ناوه‌ندی سلیمانی به‌چاودێری مۆته‌صه‌ریفی سلیمانی و به‌سه‌ره‌رشتیی نازاد شه‌وقی پیشانگهی سالانه‌ی خۆی ده‌کاته‌وه له هۆلی کتێبخانه.

- نازاد شه‌وقی له‌گه‌ل جه‌واد رسول پیشانگه‌یان کردووه له هه‌ولێر خالد سه‌عید و عزالدین فه‌یزی هاتوون.

- سه‌ردار زوه‌دی دیکۆزی شانۆگه‌ری مه‌م و زین له سلیمانی سازده‌کات.

پېشىرمو مەكانى ھونەرى
شىۋەكارىيى مۆدىرن
لە كوردستانى عىراقدا

دانيال قەھساب
خەسەن فەلاح
عەزىز سەلىم
خوسەين جۈزنى مۇكرىيانى
بەدىع خەيىن باباجاڭ
خالد سەئىد
ئەنۋەر ئوۋقى
جەۋاد رەسۋول ئاجى
ئەسكەندەر جامباز
جەمال بەختيار

دانیال قهصاب

دامه‌زیرینی هونه‌ری شیوه‌کاریی مۆدیرن
له کوردستانی عیراقد

دانیال قهصاب یه‌که‌مین نیگارکێشی هاوچه‌رخێ شاری هه‌ولێر، له سالانی ۱۹۷۰ - ۱۹۵۰ ماسۆستای ماسۆستایانی رۆم بووه له هه‌ولێر. به‌کێک بووه له پیشه‌نگه‌کانی هونه‌ری شیوه‌کاریی مۆدێرن نێک ته‌نیا له کوردستانی عیراقد، به‌لکو له سه‌رحه‌م عیراقد. له ۱۴ تا ۲۴ ی تشرینی یه‌که‌می (۱۹۴۱)، دانیال قهصاب ده‌چێته به‌غدا و پێوه‌ندیی به هونه‌رمه‌نده عیراقیه‌کانی (اصداقا، الفن) ده‌کات. به شایه‌دی حه‌دی خه‌ف و شاکر حسن ال سعید: له‌گه‌ڵ گروپی اصداقا، الفن، واته له‌گه‌ڵ گه‌وره‌ترین هونه‌رمه‌نده عیراقیه‌کان، له قاعه‌ی پێناه‌ی جهمیه‌ الهلال الاحمر له به‌غدا، به‌شداریی له یه‌که‌م پیشانه‌گی هاوچه‌رخێ اصداقا، الفن ده‌کات.

هه‌روه‌ها له (۱۹۴۳) دا، دانیال قهصاب له به‌غدا، به شایه‌دی شاکر حسن ال سعید: دیمان له‌گه‌ڵ گروپی (اصداقا، الفن) له قاعه‌ی (المعهد الشفانی البريطاني) له به‌غدا، به‌شداریی کردووه له پیشانه‌گی هاوچه‌رخێ سالانه‌ی سێهه‌می اصداقا، الفن.

بایه‌خی نهم هونه‌رمه‌نده هه‌ولێریه له‌وه‌دا زیاتر دهرده‌که‌وێت نه‌گه‌ر بزانه‌ی که له (۱۹۵۱) دا له‌گه‌ڵ جواد سلیم و فایه‌ق حسن و شاکر حسن ال سعید و محمود صیری، به‌شداریی ده‌کات له دامه‌زراندنی گه‌وره‌ترین و گه‌رنه‌ترین گروپی هونه‌ری شیوه‌کاریی عیراقی (جماعه به‌غداد للفن الحديث) که پیشانه‌گی یه‌که‌مین له هۆلی (متحف الازياء) کردوه. حه‌دی خه‌ف ده‌لێ: تابه‌قی دانیاله‌شی تێدا بووه. هه‌روه‌ها هه‌ندێ له تهن‌دانه‌کانی دیکه‌یش له و گروپه‌دا هونه‌رمه‌ندی کوردی شاری که‌رکووک بوون، له‌وانه: عه‌تا سه‌ه‌ری.

بهم شیوه‌یه، نهم نیگارکێشه هه‌ولێریه «پێنده‌نگ» و «شه‌رمه‌ن» و نه‌ناسراوه، له سالانی

۱۹۴۰ و سهره‌تای ۱۹۵۰ دا، به‌شداری له دامه‌زrandن و چالاکییه‌کانی که‌وره‌ترین و گرنه‌ترین دوو گرووی گرنکی جموجولی شیوه‌کاری عیراق ده‌کات. نه‌مه‌ش واتای نه‌وه ده‌گه‌یه‌نی که ناوبراو رۆلێکی گرنکی هه‌بووه له ناستی هونه‌ری نیگارکێشی هه‌موو عیراقد. هونه‌رمه‌ند و ره‌خنه‌گری که‌وره‌ی عیراق، شاکر حسن‌ال‌سعید، له‌کتێبه‌که‌ی خۆیدا (فصول من تاریخ الحركة التشكيلية في العراق) به‌گرنکی و بایه‌خه‌وه ناوی نه‌م هونه‌رمه‌نده‌ مه‌زنه‌ کوردی بردووه. به‌لام دانیال قه‌صاب له‌به‌ر نه‌وه‌ی جووله‌که‌ بووه، له‌ره‌خنه‌ی هونه‌ری شیوه‌کاری عیراقد هینده‌ بایه‌خی پێ نه‌دراوه، فه‌رامۆش کراوه. ته‌نانه‌ت هه‌ر بۆیه‌ش، تاپلۆکانی له‌مۆزه‌خانه‌کانی به‌غدا هه‌زکراون، نه‌هێلن که‌س بپانینێ.

دانیال قه‌صاب له‌سهره‌تادا (له‌ سالانی ۱۹۲۰ - ۱۹۳۰) له‌ ره‌سم‌کردندا نه‌قلی ده‌کرد، واته‌ تاپلۆ جیهانییه‌کانی ده‌گواسته‌وه. پاشان (له‌ سالانی ۱۹۴۰) به‌ولاوه‌ ده‌ستی کرده‌ داخێنانی خۆی. به‌ره‌مه‌یه‌کانی، به‌شیوه‌یه‌کی گشتی، ده‌چنه‌وه‌ سه‌ر رێبازی ریالیزم. یه‌که‌م نیگارکێشی کورده‌ که‌ به‌شیوه‌ی هاوچه‌رخ و نه‌ورووپایی کاری کردبێت، هه‌روها نیگاری له‌ (فطریت) رزگار کردبێت و به‌شیوه‌یه‌کی نه‌کادیی رسمی کردبێت. ره‌نگی نارنجیی زۆر به‌کارده‌هێنا. زۆری بایه‌ته‌کانی، دیه‌نی ژبانی کوردستان و به‌تایبه‌تی ده‌ستی هه‌ولێر بوون.

کورتیه‌ی ژبانی

دانیال عه‌زیز قه‌صاب (هه‌ندیکش ده‌لێن: دانیال داود په‌تروس قه‌صاب)، سالی له‌دایکبوونی دیار نیه‌ و ناشزانین که‌ی و له‌کوێ کۆچی دوایی کردووه. به‌لام ناشکرایه‌: له‌ سهره‌تای نه‌مه‌ ده‌یه‌دا، له‌ هه‌ولێر، له‌ خه‌زانێکی جووله‌که‌ له‌دایکبووه. دانیال قه‌صاب، ناوه‌که‌ی، له‌ تۆماری مامۆستایانی په‌روه‌رده‌ی سالانی ۱۹۳۰ له‌ هه‌ولێر، به‌ (موسه‌ویی کورد) تۆمار کراوه. سێ بۆیه‌بووه، نه‌وانیش له‌ هه‌ولێر ژیاون: شاهین، ناحووم، هه‌روه‌ها منیر قه‌صاب که‌ نه‌ویش هونه‌رمه‌ندیکی نیگارکێش بووه.

دانیال، وه‌ک تاهیر نه‌حه‌مه‌د هه‌وێزی باسی ده‌کات: (پیاویکی سێله‌که‌ی مه‌یلده‌ که‌له‌گه‌تی جوانی رووخۆشی گورجوگۆڵ بوو. ده‌رسی وینه‌ی پێ ده‌گوتین. نه‌مه‌ له‌ سالی ۱۹۳۴-۱۹۳۵. نه‌وکه‌نه‌ من و دلدار پۆلی یه‌که‌می ناوه‌ندی هه‌ولێر بووین).

ناوبراو مندالی و گه‌نجی خۆی، له‌ سالانی ۱۹۱۰ - ۱۹۲۰ له‌ هه‌ولێر به‌سه‌ربردووه. دانیال لاعیبی فته‌بۆلیش بووه و له‌ تیبی هه‌لێاردی هه‌ولێری سالانی ۱۹۲۰ - ۱۹۳۰ گه‌مه‌ی کردووه. تا سالی (۱۹۳۵) مامۆستای ره‌سم بووه له‌ قه‌رتابه‌خانه‌ی "ارییل اولی". له‌وێ، گۆمه‌لیک قوتابی فتری ره‌سم کردووه که‌ پاشان بوونه‌ته‌ هونه‌رمه‌ندی که‌وره‌، له‌وانه‌: جابیر په‌رداود و جه‌واد ره‌سوول ناجی و فوئاد ره‌سوول ناجی و دلدار شاعیر. نه‌مه‌ جگه‌ له‌وه‌ی هونه‌رمه‌ندانی که‌وره‌ی وه‌کو سلیمان شاکریش به‌و سه‌رسام بوونه. له‌ ۱۹۳۶ گواستراوه‌ته‌وه‌ سانه‌ویی هه‌ولێر. سلیمان شاکر له‌ ژماره‌ (۲۹) ی گۆفاری (رامان) دا ده‌لێ: (نه‌وکه‌نه‌ مالی دانیال ببووه‌ کۆری رۆشنه‌یران و پیاوماقولا نه‌ی هونه‌ردۆست که‌ ره‌سمی پۆرتیتی هه‌ندیکانی کردووه، رۆلێکی

دیاری هه‌بوو له بلازکردنه‌وه‌ی رۆشن‌بیری به‌گشتی و چێژ‌وه‌رگرتن له هونه‌ر له شاری هه‌ولێر). له مانگی تشرینی یه‌که‌می ١٩٤١، ده‌چێته به‌غدا بۆ به‌شداریکردن له یه‌که‌م پیشانگهی هاره‌به‌شی اصداق‌الفن. له ١٩٤٥ و ١٩٤٦ چهند پیشانگه‌یه‌کی له کۆیه‌ کردۆته‌وه. له ١٩٤٨ له هه‌ولێره‌وه چووه بۆ به‌غدا و بووه‌ته مامۆستای په‌یمانگای هونه‌ره‌ جواره‌کان.

دانیال قه‌صاب له سه‌رده‌تای سالانی (١٩٥٠) جاره‌به‌جار له به‌غداوه سه‌ری له هه‌ولێر داوه‌ته‌وه. له ناوه‌راستی په‌نجاکانی‌شدا نه‌فی کراوه بۆ نێسرانیل و له‌وی یه‌که‌سه‌ر کراوه‌ته عه‌مه‌یدی هونه‌ره‌ جواره‌کان له ته‌ل نه‌بیپ. تنجا له ١٩٦٠ ماوه‌یه‌ک له لهندن ژیاوه. له ١٩٦١ له لهندن مامۆستا نه‌ژادی خاوه‌ن کتێبخانه‌ی هاوڕێ له هه‌ولێر، بێنویه‌تی.

سه‌رده‌تای هونه‌ری

دیار نه‌ دانیال قه‌صاب چۆن فێری ره‌سم بووه و له چ که‌مه‌تکه‌وه بۆی ماوه‌ته‌وه. له‌گه‌ڵ نه‌مه‌ش ده‌توانین چهند هۆکاری‌ک بۆ سه‌رده‌تای پایه‌خدانی ره‌سم لای دانیال ده‌نیشان بکه‌ین:

١- دانیال له خێزانی‌کی هونه‌رمه‌ند و هونه‌ردۆستدا په‌روه‌رده کراوه: سێ بڕای هه‌بووه و نه‌وانیش هه‌ر ره‌سمام بونه: شاهین، ده‌رسی ره‌سمی گرتۆته‌وه. هه‌روه‌ها ناحووم قه‌صاب و منیر قه‌صاب. سلێمان شاکر بیریه‌تی: منیر قه‌صاب تابلۆیه‌کی مۆزیکلۆی نێسه‌انیی نه‌قل کردبوو (نه‌و دوو مندالهی کاله‌ک و تری ده‌خۆن) له ژووری مودی‌ری مه‌ده‌سه‌ی ثانویه‌ی ارپیل هه‌لیواسی‌بوو. هه‌روه‌ها جابیر پیرداوه له‌م باره‌وه ده‌لێ: منیر قه‌صاب یه‌که‌م جار له رواندز داده‌سه‌زرت، ده‌ورێکی دیاری هه‌بوو له په‌ره‌پێدانی هونه‌ری شێوه‌کاری له رواندز له سالانی (١٩٤٠).

٢- کابرایه‌کی ئه‌رمه‌نیه‌ی ره‌سمام، جابیر پیرداوه ده‌لێ: "له کۆتایی سالانی بیسته‌کاندا له هه‌ولێر هه‌بوو، ره‌سماتیکی زۆر گه‌وره‌ بوو، مامۆستا بووه له ره‌سمکردندا. نیگاری ده‌کی‌شا و ده‌یفه‌رۆشته ده‌وله‌مه‌ند و خاوه‌ن قاره‌خانه و چاپخانه‌کان، هه‌ر به‌و پاره‌یه‌ش ده‌ژیا. مامۆستا سلێمان شاکر ده‌لێ (اکوردی نه‌ودیه‌و بووه و ناوی جه‌هانگیر بووه. دیه‌نی سه‌روشتی گه‌ردستان و یانی گه‌ردوه‌اری ده‌کرد، هه‌روه‌ها په‌رۆپاگانه‌ی تایه و که‌ره‌سته‌ی نۆتۆمبیلی له‌سه‌ر دیواری گه‌راجکه‌ ره‌سم ده‌کرد). له سالی (١٩٣١) له نزیک چاپخانه‌ی عه‌بۆ له‌ناو گه‌راجکه‌ی جه‌لال عه‌بدۆکدا خۆی کوشت: خۆی به‌ په‌ت خنکاند. دانیال قه‌صابی هونه‌رمه‌ند له‌ژێر ته‌نسی‌ری نه‌ودا هاته مه‌یدانی هونه‌ر". دیسان له سه‌رده‌تای سالانی (١٩٢٠) دا ره‌سماتیکی دیکه له هه‌ولێر کاری کردووه به‌ ناوی نێسه‌اق هه‌ولێری.

٣- به‌پیتی سه‌جلا‌تی په‌روه‌ده‌ی کۆن، له سه‌رده‌می عوسمانیدا ده‌رسی (ره‌سم و نال ئیشه‌ری- کاری ده‌ست) له قوتابه‌خانه‌ی سه‌رده‌تایی دانیالدا له هه‌ولێر خۆتێراوه. بێگومان بێ ته‌نسی‌ر نه‌بووه.

به‌م شێوه‌یه، له‌ژێر نه‌م کاریگه‌ریانه‌دا، به‌هه‌ری دانیال له کۆتایی سالانی ١٩٢٠ دا گه‌شاهه‌ته‌وه و یه‌که‌مه‌ین ره‌سم و ته‌خه‌تیه‌کانی خۆی دروستکردووه و بۆته یه‌که‌م نیگاره‌کێشی ناسراوی هه‌ولێر و

به‌کیتک له رابه‌رانی هونهری شتیه‌کاری کوردی. بێگومان، له سه‌ره‌تادا، چ خۆی و چ قوتابیه‌کانی، زیاتر تابلۆ جیهانییه‌کانیان گواستۆته‌وه.

به بۆجۆونی مه‌غدید حاجی: دانیال قه‌صا‌ب له ۱۹۳۲ په‌مانگی هونهره جوانه‌کانی ته‌راو کردووه، ننجا به مووچه‌ی ۱۲ دینار له قوتابخانه‌ی ارییل اولی ته‌عین بووه. به‌لام دیار نیه له کام په‌مانگه و له کوێ ته‌واوی کردووه.

دانیال قه‌صا‌ب له سالی (۱۹۳۴)، وەک جابیر پیرداود باسی ده‌کات: له هه‌ولێر له لای سینه‌ما سه‌لاحه‌دین، که‌له‌رییه‌کی نیگارکێشی (مه‌ره‌مێک) ده‌کاته‌وه و ده‌ست به کار ده‌کات. نه‌مه ده‌بیته دووهم مه‌ره‌مه له شاری هه‌ولێر. چونکه له سالانی (۱۹۳۲ - ۱۹۳۳) لیجنه‌ی فنوونی جه‌میله (کاتی خۆی: لیجنه‌ی فهن و ته‌مسیل) له‌ناو قوتابخانه‌ی سانه‌ویی هه‌ولێر مه‌ره‌مێکی قشتی (ستۆدیۆیه‌کی ره‌سمی) دامه‌زراندبوو.

پیشانگانی

له (۱۹۳۶)

حوسین حوزنی موکریانی، عه‌زیز سه‌لیم ده‌ناسینیته به دانیال قه‌صا‌ب (ئه‌وکاته مامۆستی قوتابخانه‌ی نین خوله‌کان بووه) له هه‌ولێر. له هه‌مان سالدا، به هاندان و پشتگیری ج. ح. موکریانی، پیشانگایه‌کی هاوبه‌ش ده‌کاته‌وه له بالکۆنه‌کی قوتابخانه‌ی نین خوله‌کان. موکریانی - خۆی کارتی پرۆپاگانده‌یان بۆ چاپ ده‌کات. عه‌زیز سه‌لیم به (۱۲) تابلۆ و (۲) نه‌خت به‌شدار ده‌بیته و دانیال قه‌صا‌ب به چهند تابلۆیه‌ک، یه‌ک له‌وانه مناره‌ی چۆلی بووه. پیشانگاکه ۴ رۆژی خایاندووه. ئه‌م پیشانگه هاوبه‌شه‌ی دانیال قه‌صا‌ب و عه‌زیز سه‌لیم، هینده‌ی ناگادار بێن، ده‌بیته یه‌که‌مین پیشانگه‌ی نیگارکێشان له شاری هه‌ولێردا و له‌وانه‌یه له هه‌مسو کوردستانی عیراقیشدا.

له (۳۶ - ۱۹۳۷)

له هه‌ولێر، لیجنه‌ی فنوونی جه‌میله، که سه‌ر به ناماده‌یی هه‌ولێر بوو، به به‌شداری و سه‌ره‌رشته‌یی دانیال قه‌صا‌ب، پیشانگه‌یه‌کی گشتیی ره‌سمی، له‌ناو قوتابخانه‌که‌دا بۆ هونهرمه‌ندانی شاری هه‌ولێر کردووه و زۆر تابلۆی نایابی خسته روو و جێگه‌ی سه‌رسۆمان بوو. هونهرمه‌نده‌کان خۆی قوتابیان بوون که ئه‌مانه بوون: منیر و ناخووم عه‌زیز قه‌صا‌بی هه‌راکانی دانیال، سه‌لاحه‌دین مه‌سه‌فای محامی، ره‌شید عه‌بدولقادار (که ئیستا حاکمه له هه‌ولێرا)، جه‌واد ره‌سوول ناجی، فوناد ره‌سوول ناجی، عه‌بدوللا حوسین که‌سه‌ره. تابلۆکان، هه‌م به پاستیل و زه‌یتی، هه‌م به قه‌له‌می ره‌ژوو بوون. هه‌مووشیان راگوتزانی چهندین تابلۆ جیهانی بوون. یه‌که‌م وه‌رچه‌رخانی ناره‌زووی ئه‌و کۆمه‌له خه‌لکانه بوو بۆ هونهر. جابیر پیرداود، له چاوپێشکه‌وتنێکی (رامان، ۱۸ ژ ده‌لق: ئه‌م پیشانگه‌یه له سالی ۱۹۳۷ - ۱۹۳۸ دا بووه). به‌م شتیه‌یه، ئه‌م پیشانگه‌یه‌ی ناوبراو، ده‌بیته دووهمین پیشانگای هونهری شتیه‌کاری له شاری هه‌ولێردا. له ۱۴ تا ۲۴ ی تشرینی یه‌که‌می (۱۹۴۱)

دانیال قهصاب له به‌غدا پتوهندیی به اصدقا، الفن ده‌کات. به شایه‌دیی دوو ره‌خنه‌گری گه‌ورده‌ی عیراق، حمدی خلف و شاکر حسن ال سعید: له‌گه‌ل گرووی اصدقا، الفن، واته له‌گه‌ل اکرم شکر و جواد سلیم و عبدالقادر الرسام و عه‌تا صدبری (له‌دایکبوری ۱۹۱۳ که‌رکووک) و حافظ الدروبی و شوکت سلیمان و نزبهه سلیم و ناهده الحیدری و نزار سلیم، له قاعه‌ی بینایه‌ی جمعیه الهلال الاحمر له به‌غدا، به‌شداری کردوه له یه‌که‌م پیشانگه‌ی هاوبه‌شی اصدقا، الفن که بریتی بو له (۸۴) تابلوی زه‌یتی و (۱۶) تابلوی ناوی و (۳) تابلوی پاستیل و ۵ ته‌ختیت و ۱۴ پارچه نه‌خت و ۱۷ کاریکاتور.

له (۱۹۴۳)

دانیال قهصاب له به‌غدا، به شایه‌دیی شاکر حسن ال سعید: له‌گه‌ل گرووی اصدقا، الفن، واته له‌گه‌ل اکرم شکر و جواد سلیم و عطا صبری و حافظ الدروبی و فایق حسن و نزبهه سلیم و ناهده الحیدری و عیسی حنا و جمیل حمودی و حمید المحل و خالد سلیمان الجادر و دیزی الامیر و سلمان داود و عزالدین الصندوق، له قاعه‌ی (المعهد الشفافی البریطانی) له به‌غدا، به‌شداری کردوه له پیشانگه‌ی هاوبه‌شی سالانه‌ی سییممی اصدقا، الفن.

له (؟ ۱۹۴۵ - ؟ ۱۹۴۶)

پیشانگه‌یه‌کی تابلو و نه‌ختی له کۆبه کردۆته‌وه: تابلۆیه‌کی مۆزیتلۆی نیسپانیی نه‌قل کردبوو و کۆرپسوی به 'کرتیکاریک به جلی کوردییه‌وه'. به رای سلیمان شاکر: «نهم پیشانگه‌یه له سالانی ۱۹۴۰ بووه، له‌گه‌ل کۆمه‌لیک تابلو و نه‌خت. له هه‌مان سالدا یه (۱۹۴۵) سن تابلوی ناغا دزه‌یه‌که‌ی گوندی عوسیدی، مناره‌ی چۆلی و ده‌رگای قه‌لا دروست ده‌کات که نه‌مرو دوانه‌که‌ی نه‌خیر له کتێبخانه‌ی گشتی هه‌ولێر پارێزراون».

له (۱۹۵۱)

- له‌گه‌ل جواد سلیم و فایق حسن و شاکر حسن ال سعید و محمود صبری، به‌شداری ده‌کات له دامه‌زراندنی جماعه‌ی به‌غدا للفن الحدیث، که پیشانگه‌ی یه‌که‌میان له هۆلی (متحف الازیا) کرده‌وه. حمدی خلف ده‌لن: تابلوی دانیالیشی تیدا بووه. هه‌روه‌ها هه‌ندئ له نه‌ندامه‌کانی دیکه‌یش له‌و گرووپه‌دا هونه‌رمه‌ندی کوردی شاری که‌رکووک بوون، له‌وانه: عه‌تا سه‌بری.

بهم شتێدیه، له سایه‌ی دانیال قه‌صاب دا، له ماوه‌ی سالانی (۱۹۳۶ - ۱۹۵۱) دا، جموجۆلی شتێه‌کاریی هاوچه‌رخ له هه‌ولێر که‌یشتۆته قۆناغی پتێگه‌یشتن و فراژوو بوون. نیشانه‌کانیشی، نه‌مانه بوون:

۱- په‌لوی هاتیشتن بۆ رەنگ، به‌کارهێنانی فایه‌ر و کوتال و رۆن و تیکه‌لکردنی که‌رمستان؛ دوورکه‌وتنه‌وه له خامه و خه‌لووز.

۲- ورده ورده دوورکه‌وتنه‌وه له نه‌قل کردن، رووکردنه داهێتان.

۳- ژماردی نیگارکیشه‌کان به‌شیره‌یه‌کی به‌رچاو زیاد ده‌کات: دانیال قصاب و عزیز سلیم و جمواد رسول ناجی له هه‌ولتر ریبه‌رایه‌یه‌یی نم جموجۆله ده‌کن: له سلیمانیش هه‌سەن فەلاح و خالد سه‌عید.

۴- له سالی ۱۹۵۷ به‌سلاره هه‌نهرمه‌ندانی نیگارکیشی کرد، به‌تایبه‌تی له هه‌ولتر و سلیمانیه‌وه، ده‌چه پایته‌خت و به‌شیره‌یه‌کی نه‌کادیی هه‌نهری نیگارکیشی ده‌خوتن:

۵- ژماره‌یه‌ک له به‌ره‌می نیگارکیشه‌کانی نه‌و سالانه پارێزاون، ده‌به به‌لگه‌ی سه‌ماندنی نه‌و پتگه‌شته هه‌نهریه.

۶- تابلۆ له سه‌ردیواری چاپخانه و دیوخن و ماله ناخاگانه‌وه ده‌چسته ناو خه‌لک: به‌یه‌که‌م جار، هه‌ر له سالی ۱۹۲۰ به‌ولاره، له پێشانگاگاندا پیشانی جه‌ماوه‌ر ده‌دین.

۷- ره‌نگدانه‌وه‌ی کاریگه‌رتیی شینواز و ریشازه هاوچه‌رخه‌کانی نه‌وروپا، به‌تایبه‌تی به‌سه‌ر به‌ره‌مه‌کانی دانیال قصاب و عزیز سلیم و فوناد رسول ناجی و مونیر قصاب.

ته‌ختیت و تابلۆکانی

- چهند تابلۆیه‌کی، تا سالی ۱۹۷۰ش له یانیه‌ی فهرمانیه‌رانی هه‌ولتر هه‌لواساریون.

- له مۆزه‌خانه‌ی رووادی په‌гда چهندین تابلۆ (۱ هه‌زا) کراون.

- هه‌ندێ له به‌ره‌مه‌کانی دانیال له کتیی مه‌حمود دزه‌یی (ژبانی دێهاتی) پلازکراونه‌ته‌وه.

- چهند تابلۆیه‌کی له نادێ مۆزه‌یی که‌رکوک پارێزاون.

- تابلۆ (قه‌سری پا‌داوه)، مه‌لا قه‌ندیی ره‌سم کرده‌بو. له کاتی راپه‌ڕین جوو‌بوونه‌ تاو قه‌سه‌که و سووتانده‌بو‌یان.

- مامۆستا نه‌نهر عمه‌ی (په‌حیا مه‌رجان ده‌بناسن) تابلۆی دانیال قه‌صابی لایه.

- تابلۆی هه‌یه له مالی پونسه قه‌ندیی موه‌ندس.

- تابلۆیه‌کی له لای مامۆستا نه‌زادی خاوندن کتیب‌خانه‌ی هاوری - له هه‌ولتر پارێزراوه.

قەصاب رەسمى دەکردن گەلن مەسەلەى كۆمەلايەنى و پېتوئەندىي زۆرى بە چىنى چەوساوى
مىللەت ھەبوو. ژيانى كۆمەلايەتى رەنگدانەودى ھەبوو لە تابلۆكانيدا.

سليمان شاكەر، گ. رامان، ۱۵۵.

- دانيال قەصاب سامۆستامە و راھەرى ھونەرى شتوھكارىيە لە شارى ھەوليردا، چونكە لەسەر
دەستى ئەودا چەندىن دەستە لە ھونەرمەندان پەروەردە بوون كە تا دووا چركەى ژيانيان وازيان لە
ھونەر نەھيتا.

جايير پيرداود، گ. رامان، ۱۸.

- لە ھونەرمەندە كوردەكان، دانيال قەصاب و منير قەصاب كاربان تيتكرودوم.

محەمەد مەولود، گ. رامان، ۲۹.

- كەس ناتوانى دان بە ھونەرمەندىي دانيالەفەندى نەنيت.

تاھير نەحمەد ھەوتيزى، دەنگى مىللەت، ژمارە (۴۲)

چالاكىيەكانى لە بوارى ديكتۆرى شانۆيى و دەرھيتاننى شانۆگەريدا

دانيال، بەپىنى ناگادارىي نازاد شەوقى: رەسمى بۆ كۆتايى نەلقباي كوردىي قوتايى سەرەتايى
كردووە لە سالانى ۱۹۴۰دا. ھەروەھا سەرپەرشتىي رازاندەودى چەند ديكتۆرتكى ديكەى ھۆلى
شانۆى كردووە و چەندىن نىگار و وێنەى لەسەر ديوار و تەختەى سەر شانۆكاندا دروستكردووە
لە ھەولير و كۆيە و رواندز. گرنگترين چالاكىيەكانى ناويراو لە بوارى شانۆدا ئەمانە بوون:
- لە پايزى ۱۹۲۱ و ۱۹۳۰ شانۆگەري سەلاحەددىنى نەيىبووبى ئەو شانۆگەرييانەيە كە
دانيال قەصاب دەرھيتان و جلوبەرگ و ماكيازى بۆ كردوون.

- لە ۱۹۳۳ شانۆگەري (بەزەبى تاوانبار / شفقە الشەرىر) پيشاندراوە لە ھەولير، لە
قوتابخانەى شەوان، نزىك دەرمانخانەى باكوورى نىستا. نەكتەرەكان: دانيال قەصاب،
عبدالقادر نەحمەد سامى، شيت مستەفا، وەھبى ناگروب، بەشير مستەفا، يوسەف شتەخ يەحيا،
حكيم القاضى.

- لە ۱۹۳۴ بازىرگانی ئىنچى شەكپير لە قوتابخانەى ناوەندىي كوراني ھەولير نواندرا
محەمەد نافيح رۆستەمى تەرجمەى كردبوو. دانيال قەصاب دەورى ھەبوو و ديكتۆرى بۆ
دروستكردووە.

- لە ۱۳/۱/۱۹۳۵ شانۆى "سەلاحەددىنى نەيىبووبى"، لەلايەن عبدالرحمن شەرف و دانيال
قەصاب لە كۆيە، بۆ ماوەى چەند رۆژتيك پيشكەش كراوە. ئەو شانۆگەرييە، كە لە نووسىنى
نەجيب ھەدەد بوو، لە پىنج پەردەى پەخشان و شيعرى پىكھاتبوو، لە شانۆگەرييەكى والتەر
سكووتى نووسەرى ئۆسكۆتلەندى وەرگيرابوو.

- لە ۱۹۴۰ شانۆگەري عوتەيل لە رواندز پيشان دراوە، لە ئامادەکردن و دەرھيتاننى دانيال
قەصاب بوو.

- لە ۱۹۳۹ يان ۱۹۴۱ شانۆى "سەلاحەددىنى نەيىبووبى"، لەلايەن دانيال قەصاب لە ھەولير

بۆ ماوهی چهند رۆژێک پێشکەش کراوه. نەم شانۆگەرییە، کە لە نووسینی نەجیب حەمداد بووه، دیسانەوه لە هەولێر لە نامادەیی هەولێر پیشان درا. تاهیر حەویزی دەلی: (دانیال قەصاب دیکۆریست بووه، تەنافی تەقیمیاتی گۆلۆی کارەبای لەناو حەوشەکە وادانا بوو کە هەر جاره بەشتیک تیشکی گۆلۆ لێی بدات. راونێکاری وەزارەتی ناوخۆ، مستەر نادمۆن، چۆر بووه سەردانی نەم شانۆگەرییە).

لە ١٩٤٨، دانیال قەصاب کە لە هونەرەکانی شانۆدا بەهردارێکی کارامە بووه، کاتێ لە بەغدا بۆ یەکەم جار سینەما دروستکرا، بانگ کرایە بەغدا و لەوێ دیکۆری سینەما رۆیال نەو داچەزراند، هەروەها دیکۆری بۆ فیلسی علیا و عەصام دروست کرد. کاتێ لە هەولێرەوه چۆرە بەغدا، بووه مامۆستای پەیمانگای هونەرە جوانەکان. کتێبێکیشی لەبارەی دەرھێنان نووسید.

لە ١٩٤٠ لە هەولێر، لە نامادەیی هەولێر، تاهیر حەویزی دەلی: لە حەوشەکەیا شانۆیەکی رێکخرا، مامۆستای وێنە (دانیال نەفەندی) کە جوولەکەیی هەولێر و زۆر هونەرەمەند بوو رێکی خست، تەنافی تەقیمیاتی گۆلۆی کارەبای لەناو شانۆکە وادانا بوو کە هەر جاره بەشتیک تیشکی گۆلۆ لێی بدات. تازە «پیرەمە»و چای «سەرەمە» داندرا بوو پکرتنە هاوینە هەوار و هاوینان وەسی و مەلیک بێنە نوێ: (سالع زەکی بەگ صاحبسقران) مۆتەسەریف بوو. راونێکاری وەزارەتی ناوخۆ (مستەر نادمۆن) چۆر بووه سەردانی نەوێ، (دانیال نەفەندی) لە خۆشیاان هەندەیی تر بایەخی پێدا،بۆ، خۆی زۆر ماندوو کرد بوو. بۆ لای نێسوارە بار و بۆزان هەلیکرد، شانۆ و پەردەیی تێک و لوول دا. نەدمۆنس کە گەرابۆوه، پێشیاان وت: «نەمشو و بێنێهوه وتی: «لەسەر مەوعیدم و ناتوانم... داوای دفتەرەکەیی کرد، پردی لەگەڵ خۆی، (دانیال) لە تاوانا دەستی خۆی دەشکا،ندەوه و لە چۆکی خۆی دەدا. بۆ سەبەیتن، شانۆکە رێک خرایەوه، سێ شەوان لەسەرێک غاییش کرا، خەلقێکی زۆر بانگ کرا. وادەزانم مامۆستا گێو موکریانی (وێنەگری هونەرەوانی) کەلێ وێنەیی گرتبوون. جارێکیش لە رۆژنامەبەکی کوردستانی پلاوکرەوتەوه.

حسن فلاح (۱۹۱۰ سلیمانی - ۱۹۷۶ به غدا)

حسن فلاح وینه‌گیشکی سه‌ره‌نایی (فطری) و خوشنویسیکی به‌هرمه‌ند بوو. به یه‌که‌مین نیگارگیش ده‌متردیت که هونه‌ری ره‌س و نیگارگیشانی هاوچه‌ری له شاری سلیمانی دامه‌زاندیت و به‌لاری کردینه‌وه. به یه‌کینک له یه‌که‌مین هونه‌رمه‌نده شینه‌کاره‌کانی کوردستانی عیراق ده‌متردیت.

پورتريت

- ناوی شه‌مه‌دین عه‌بدولقادر، نه‌وه‌ی شیخ سه‌لامی ش‌عیره. خه‌لکی سلیمانییه، له سه‌ره‌تای سه‌ده‌ی بیسته‌مه‌دا له‌دایکه‌بووه. مالدین له که‌ره‌کی کانه‌سکان بووه، له کولانی به‌رامبه‌ر شه‌سه‌که‌ی شیخ جافر له شه‌قامی که‌که‌مه‌دی شیخ.

- باوکی، که له شیخه‌کانی به‌رزنجه‌ بووه و له نه‌سه‌میل خوتنه‌بووی، پنش شه‌ری به‌که‌ه، قازبی به‌غدا بووه، پاشان کراوه به قازبی که‌ره‌لا و دیوانیه. چوار برا و دوو خوتنک بوونه، که که‌ره‌کوزک که‌وته ده‌ست نینگلیز باوکی مرد.

- زمانی روسی و نینگلیزی و عه‌ره‌بی و فارسی و تورکی زانیوه.

- له شۆرش شیخ مه‌حمود به‌شدار بووه. له ژماره (۱۱)ی روژنامه‌ی امید استقلال داله نه‌یلوولی ۱۹۲۳، له بانی کابینه‌که‌ی حکومه‌تی شیخ مه‌حموددا به ناظر الخدمه ناوی هاتوه.

- برابه‌کی ناوبراو، ناوی خالید بووه، هاوه‌یه‌ک مودیر ناحیه بوو له ده‌وره‌ری مووسل، برابه‌کی دیکه‌ی، عه‌بدوللا عادل، نه‌فسه‌ری عوسمانلی بووه؛ تا ۱۹۲۷ هاوچه‌بانی شیخ مه‌حمود بوو. له خیزانیه‌کی نانی په‌روه‌ره‌ بووه. که شیخ مه‌حمود گیراوه حسن فلاح و برابه‌که‌ی چونه‌ته مووسل بۆ خوتندی صنایع له بشی میکانیک، که له دوواییدا هر له‌ریش ته‌عین بۆته‌وه.

- پاشان هر لای ټینگلیزهکان پوهه به فیههري نوتومبیل و هر لهویش فیری نینگلیزی پوهه)
 نهو کاته تمههني بیست و دوو سال پوهه و له گهرمه ی رسمگردندا پوهه). پاشان له فرمانگه ی
 نیشغالی که رکوک پوهه به شوفیر له پتی که رکوک - هولنیر. پیش دهرجوونی دیناری عیراتی
 به سالتیک له کارگه ی نهوت نیشی کردوه. دووای نهوه بۆ ماوه ی سنی مانگ له کاتی
 دروستکردنی فرۆکه له که رکوک له سر مه کینه قورسهکان کاری کردوه. له تمهه نی سی سالیذا
 له که رکوک ژنتیکی موسلاوی هیتاوه: چوار کوپ و چوار کچی هه پوهه.

- وهک عهزیز سه لیم باسی دهکات: (له سالانی ۱۹۳۰ دا مثالکاره و گه نجی ره سسام
 هه پوهه، حه سه ن فلاح و عهزیز سه لیم هانیان داوون بۆ ره سم. که لویه لی ره سمیان له شۆریجه ی
 که رکوک و به غدا کرپوه، داویانه پوهان. له سلیمانی، له گهل عهزیز سه لیم، له چاپخانه ی ره شول
 به پید که ده گه پشخان).

- له سالی ۱۹۴۱ له کاتی شه ره که ی ره شید عالی که یلانی دا، له به غدا له گۆفاری (حه به ز
 بۆز) به کاریکاتیر وینه ی (عه بدول نیلا - وه یسی) و (نوری سه عید) دهکات. هر له هه مان
 سالد، له ترسی ټینگلیزهکان رایکرد بۆ سووریا، چونکه فلاح له لایه نگرانی ره شید عه لی
 که یلانی بو، له وئ پوهه شوفیری تراکتور. پاشان چو بۆ کویت، له وئ تابلوی شه ری به رموک و
 سه لاهه دینی نه ییووی و ده رکه وتی نیسلامی کیشا، ههروه ا پۆترتی بۆ شیخ صباح السالم
 الصباح دروستکرد. تا ۱۹۵۵ له کویت مایه وه. کاتی له ۱۹۵۵ دا هاته وه کوردستان چو بۆ
 نیران (نیوان ته وریز و خوره شه هر) که له وئ له هه مو سه رده مه یک زیاتر وینه ی ده کیشا، هر
 لهویش فیری رووسی بو و شه ری سیواس - نهسته مبولی وینه کیشا: چونکه حهزی ده کرد
 سۆقه تیهکان سه ربه که ون. بۆیه سه رو سه کان زۆر هانیان ده دا بۆ ره سمگردن. له وئ، له سر چادر و
 سه یاره و له سر دیواری چاپخانه و چیشته خانه کانی جلقا که ده که وینه سه ر سنووری سۆقه ت له
 نزیک رووباری تاراز زۆر ره سمی کرد. له و رسمانه دا هانی سوپای رووسی ده دا بۆ سه رکه وتن،
 نه مهش بی پاره وه درگرتن و بن نه وه ی کۆمونیستیش بیت.

- پاش جهنگی دووه سالتیک له تاران مایه وه، له ژووری هوتیتلیک ده ژیا: له وئ وینه ی
 پرۆپاگهنده ی ده کیشا و دیهه نی سروشتی ده کرد و خه تخوشیشی ده کرد. له چاپخانه کانیشدا، بن
 داخوازی هیچ کهس، ره سمی رۆسته م و زۆراب و شیرین و فهرهاد و نیما یی عه لیی ده کرد.

- که به یه که جباری که پرایه وه کوردستان و له سلیمانی، سه رتاها ی چاپخانه که ی ره شولی
 گۆزانبیژی، رۆژی به ژوو دینار، کرد به نه خ و نیگار و ره سم. ره شولی گۆزانبیژی به هه مو نه و
 که سانه ی ناساند که هه زیان له ره سم ده کرد، ټیدی ورده ورده که وته ره سمگردنی دیواری ماله کانی
 سلیمانی: مالی ټیبراهیم مسته فا ناغا، مالی فه لی ره شیدی قه شان. پاشان دیواره کانی
 چاپخانه ی مه ولوی که هی مه محمود عه لی بو.

- له ۱۹۶۰ که پرایه وه به غدا و بو به شوفیر، تا له ۱۹۷۶ گیانی سپارد. له ساله کانی
 دووایی ژیا نیدا له به غدا له که ره کی الصابونچه له هوتیتلیک به ته نیا ده ژیا، به ره سمگردن ده ژیا
 و هیچ بیژوتکی دیکه نه بو بۆ ژان. چوار کچ و سنی کوپی له دووا به جی ماوه.

حهمسن فلاح له بواری شانو شدا کاری کردوه. هر به هوی شانو شه بو ناو را حه سه ن
 فلاح. له ته موو زی سالی ۱۹۴۶ دا له سلیمانی، له شانو نامه ی (له رتی نیشتیماندا) که ره فیق

چالاک کردبووی به کوردی، دهوری بینیه. ههروهه له گه له رفیق چالاک له شانۆی (گولی خوتناوی، دهوری بینی، مکیاژ و دیکتۆری شانۆکی کرد پاشان شانۆکی برد بۆ ههولێرش.

به رههم و تابلۆکانی

جگه له و تابلۆبانهی له سه رهه و دا ناومان برێن، نهم به رهه مانهی خواره و وش ده درته پال حه سه ن
فه لاه:

- کۆنترین تابلۆی تا کو نیتستا به نيمه گه به شتیبی (شه ره که ی ده ره بندی بازبان) مێتۆره که ی
ده گه پێته وه بۆ سالی ۱۹۱۹ که باسی شه ره که ی شتیخ مه حموود و نینگلیزه کان ده کات له
ده ره بندی بازبان.

- وه ک عه زیز سه لیم باسی ده کات: (له سالی ۱۹۳۳ - ۱۹۳۴ دا له گه له عه زیز سه لیم له
سلیمانی، له سه ر دیواری قاره خانه کانی نه سحابه سپی (له جاده ی کاوه ی نیتستا) تابلۆ و
پۆرتریتیان دروست ده کرد.

- له سه ر دیواری مال و چاپخانه و دیواری ناو بازاره کان ره سمی ده کرد (له سلیمانی و له
به غدا). تا نه دووای به ش نیگاره کانی به سه ر دیواره کانی شاری سلیمانی دا هه ر مابوون. ههروهه
گه لیک تابلۆی هه بوون له سه ر دیواری ئه و هوتیلانه ی که له به غدا تێیدا ده ژیا.

- تابلۆکانی له سلیمانی و به غدا و ئێران و سووریا و سۆقیهت پېشان دراون. له سه ر چادر و
سه یاره و له سه ر دیواری چاپخانه و چیشته خانه کاند ره سمی ده یه ن سروشتی و رۆسته م و زۆراب
و شیرین و فه رهاد و نیجامی عه لیبی ده کرد، ههروهه و یتنه ی پڕۆیا گه نده.

- له دانانی نه خشی هه ر دوو به نداوه که ی دوکان و ده ره به ندیخاندانه بشدار بووه.
- دووای کووده نا که ی ره شید عالی گه یلانی و یتنه ی بۆ گوژاری (الکشکول) ده کتیشا که
خاوه نه که ی ناوی حصادی الضاه ی بوو داوای لیده کرد کاریکاتیتری هیتلر و نووری سه عیدی بۆ
پکا.

- تابلۆ زۆر ناسراوه کانی، وه ک جه مال ره شید باسی ده کات، نه مانه ن: شه ره که ی ده ره بندی
بازبان، مه م و زین، سه لاهه دیینی ئه ییووبی، ئه هواری باشووری عیراق، شیرین و فه رهاد، کوژی
خێله جافان.

نه مه رۆ تابلۆکانی فه لاه زۆر به ده گه مه ن ده ست ده که ون: له ماله کۆنه کانی سلیمانی دا و
به شیکیشیان له به غدان (له هوتیلی فندق الهلال الکبیر).

شێوازی حه سه ن فه لاه خۆسک (فطری) و سه ره تای بو، شێوازی هونه ره مه ند هنری رۆسۆمان
بیرده خاته وه. به به ته کانیشی هه ممووی له واقیعه وه هه لده هینجا، بۆیه ده کری ناو له شێوازی
حه سه ن فه لاه بنریت ریا لیزی می خۆسک. تابلۆکانی هین و روون، رهنگی سه وه ز به سه ر زۆره ی
تابلۆکانییه وه دیاره، ته نانه ت له تابلۆکه ی شه ری ده ره بندی بازبانیشدا.

حه سه ن فه لاه سه باره ت به وه ی که ولاتانی ئه رووپای دیبوو، کاتێ و یتنه ی لادیه که ی
کوردستانی ده کتیشا یه که سه ر تراکتۆز و نوتمبیلیشی له و دێیه دا رسم ده کرد (هه رچه ند نه وکاته
نوتمبیل و تراکتۆز نه گه شتیبوونه کوردستان). داها تووی کوردستانی ده خرتنده وه و خه رنی به

جوانترپوون و خوشترپوونی ژبانی که له که ی خۆپهوه ده دیت و ده یگوت: (من کوردستانی داهاتووم خوش دهوێ. بۆیه، حه‌مه‌ن فه‌لاح له ره‌سه‌کانیدا گه‌شه‌ن بوو، داهاتووی که‌شاوه‌ی کوردستانی ره‌سم ده‌کرد و ده‌په‌ریت گه‌شه‌ینی و کامه‌راتی به‌هێشته‌وه‌ دلی خه‌لک.

بیرووای نووسهر و هونه‌رمه‌ندانی گه‌وره‌ له‌باره‌ی حه‌مه‌ن فه‌لاح

حهمه‌ن فه‌لاح، که په‌کێکه له پێشه‌وه‌کانی هونه‌ری شێوه‌کاری کوردی، زۆر پابه‌ندی شێوه‌ی شته‌کان و په‌رجه‌ته‌کردنیانه. وات لێده‌کات که به‌رامبه‌ر نه‌و شتانه‌ی ره‌سمیان ده‌کات - له‌ناویاندا نه‌ک له ده‌ره‌وه‌یاندا - رابه‌جله‌کتیت. جه‌مال ره‌شید: رۆشنییری نوێ، ١٩٧٤
حهمه‌ن فه‌لاح به‌ په‌کێک له په‌که‌مین نه‌و هونه‌رمه‌ندانه ده‌مێردێت که هونه‌ری نیگارکێشانیان له کوردستاندا دامه‌زراندوه. نازاد شه‌وقی
حهمه‌ن فه‌لاح پێشه‌وه...عه‌زیز سه‌لیم

عه‌زیز سه‌لیم ١٩١٥ - ٢٠٠٣

هونه‌رمه‌ندیکی بایه‌ت و ده‌هن
- فیصل الحامی ٢٢ / ١٩٧٢/٥
ده‌هنه‌ی ئێه‌، رابه‌ للهن. به‌دا

- له ١٩١٥ له گوندی سه‌یرزی، له‌نیوان پشه‌در و به‌نگرد، له‌دایکه‌بوه. دایکی ناوی زێدیت، باوکی ناوی سه‌لیم به‌گی که‌لار به‌وه که له ١٩٢٨ په‌که‌م قوتابخانه‌ی له که‌لار کردۆته‌وه.
- له ٦ سالییه‌وه، له که‌لار، به‌ خه‌لووز له‌سه‌ر دیواری مال و مرگه‌وته‌کاندا ره‌سمی کردوه. باوکی، مامۆستای بۆ گرتوه‌ و فێری ره‌سمی کردوه. ناوی مامۆستاکی: عه‌لی فاتح الکاظمی به‌وه. له سه‌ره‌تا‌دا زۆر ره‌سمی گیانه‌وه‌انی کێشاوه: نه‌مپ و پشیله و مه‌ر و مالا‌ت.

- یەکەم پیشانگەی تایبەتی خۆی لە ١٩٣٢ لە قەبرستانی شیخ جەعفەر (لە خوارووی زانکۆی نێستای سلێمانی) کردۆتەوه (لەبەرئەوێ نەیانەیتشتبوو لە قوتابخانە و هۆلەکاندا بیکاتەوه). تابلۆکانی، کە بریتی بوون لە ١٢ تابلۆ، بە قەد کێلەکانەوه هەلبەساردبوو. پاشان خەلک تابلۆکانیان دراندبوو، نوێشیان بەردباران کردبوو. مەلا گوتیویان: (ئەمە شەیتانە پەییدا بوو). تابلۆکان ژبانی لادێ و پۆرترێت بوون، تابلۆیەکیش: دکتۆر شوکەت زەنگەنە لە حالەتی ددانکێشانی دایکی عەزیز سەلیم دا.

- لە ١٩٣٤ دووهم پیشانگەی لە قوتابخانەی گەلاوێژ لە سلێمانی کردۆتەوه. دیسان خەلک نەیانەیتشوو بەردەوام بیت.

- لە سالانی ١٩٣٠دا مەلکارە و گەنجی رەسسام هەبوو، جەسەن فەلاح و عەزیز سەلیم هانپان داوێ بۆ رەسم. کەلوپەلی رەسمیان لە شۆریجەیی کەرکووک و بەغدا کرێوه، داویانە پەوان. لە سلێمانی لە چاپخانەی رەشێل بەیەک دەگەشتن.

- لە سالانی ١٩٣٣ - ١٩٣٤ لە گەل جەسەن فەلاح لە سلێمانی، لەسەر دیواری قاره‌خانه‌کانی نەسەبە سی (لە جادەی کاوەی نێستا) تابلۆ و پۆرترێت دروست دەکەن.

- لە ١٩٣٤ سێیم پیشانگەی لە شاری کەرکووک، لە گەردەکی شۆریجە، لە چاپخانەی یدالله کردۆتەوه. بریتی بوو لە ٦ تابلۆ. هەندێ لە تابلۆکان فەرمانبەرانی شەریکەیی نووتی کەرکووک لێیان کرێوتەوه بە ٤ و ٦ و ١٠ دینار. هەر لەوێ، نێیراھەم خەلیل دەناست، کە نیگەرکێشێکی کوردی خەلکی دووزخوڕماتوو بوو و عەزیز سەلیمی زیاتر هاندووه بۆ رەسم.

- لە ١٩٣٦، حوسێن حوزنی موکریانی دەناست. ئەویش دەناستی پە دانیال قەصاب (ئەوکاتە مامۆستای فووتابخانەی نیپن خولەکان بوو) لە هەولێر. لە هەمان سالدا، بە هاندان و پشتگیری موکریانی، پیشانگەیەکی هاوێش دەکەتەوه لە بەلکۆنەکی قوتابخانەی نیپن خولەکان. موکریانی - خۆی کارتی پرۆپاگاندا بەیان بۆ چاپ دەکات. عەزیز سەلیم بە ١٢ تابلۆ و ٢ نەخت بەشدار دەبێت و دانیال قەصاب بە چەند تابلۆیەک، یەک لەوانە سنارەیی چۆلی بوو. پیشانگە ٤ رۆژی خاپاندوو.

عەزیز سەلیم لەو تابلۆیانەدا، تراژیدیای ژبانی جۆتیارانی پیشان دا، یەک لەوانە: ناغایەک بە قامچی لە پشتی جوتیاران دەدات. سەبارەت بەمە و سەبارەت بەوێش کە نازە باوکی نێعدام کرابوو، لەترسی گیران، حوسێن حوزنی موکریانی دەبیانە لای مەلای گەورەیی کۆیە و لەوێ، لە مالی مەلا صدیق دەپشارنەوه. پاشان رادەکات بەرو پشدر و لەوێشەوه دەچێتە لای جافەکانی نێران.

- لە ١٩٣٧ تا ١٩٣٩ لە سلێمانی، بە مەخفیگەری ژبان بەسەردەهات. تێکەڵ بە ژبانی سیاسی دەبێت. لە گەل شاکر فەتاح و هەمزە عەبدوللا و عەزیز پشتیوان و رەفیق حیللی لە حزبی هیوا کار دەکات. لەوکاتەدایە کە تابلۆی شەری بازیان دروست دەکات کە نێستا لە مالی شیخ دارۆ پارێزراوه.

- لە ١٩٤٣ پیشانگەیەکی هاوێشی بۆ هونەرەندانی کوردستانی نێران کردۆتەوه لە شاری مهاباد. هەندێ لە هونەرەندەکان، نەمانە بوون: وهلی زاده (کرەمشان)، خەلیل زاده (مهاباد)،

محمود محدودور (ماموستا پوره و خه لکی سته بووه). خویشی به شداری کردووه. سله ۱۹۴۴
پیشانگایه کی هاو بهشی دووه می بۆ هونه رهنه ندانی کوردستانی نیران کردۆتوه له شاری پاکۆ.
بریتی بوون له ۱۰ - ۱۲ هونه رهنه ند: خویشی به شداری کردووه.

- له ۱۹۴۶ له کۆماری مهاباددا له وهزارهتی عیلاقاتی خارجیجی و فرههنگ کاری کردووه.
له گهل قازی محمد و عبدالرحمن زهییجی بروهیان به ژبانی رسم و هونهری داوه.

- له ۱۹۴۹ له تورکیاوه بهره نهوروپا سه ره لده گرت، شهش مانگ له پاریس ده مینیتته وه
(لهوئ پیکاسۆ ده ناسیت). که ده چیت بۆ نهوروپا ناشایهتی له گهل قورتا به خانه تازه کانی
نهوروپا وهک کوو بیزم و سوریا لیزم. پهیدا دهکا. (زۆر شتی نویم لهوئ دیت، بهلام شیوازی
خۆم نه گۆزی).

- له ناخر و نۆخری زستانی ۱۹۴۹ له پاریس، له هوتیتیک به ۳۶ تابلۆ پیشانگایهک
دهکاته وه و ۱۰ رۆژ په رده وهام ده بیت. وه زیری دارایی نهوکاتی فرههنگ، مسیۆ ریتی، تابلۆیهکی
لیده کریت به ناویشانی (مردووهکان قسه دهکهن).

- تا ۱۹۵۶ له نهوروپا بووه. له م ولاتانه دا پیشانگای کردۆتوه: فرههنگ، نیتالیا،
چیکۆسلۆفاکیا، یوگوسلاویا، له ندهن، قیه ننا، تابلۆکانی به نیمزای کوردیش نارت ده ناسرته وه.

- تابلۆی چه په سه خانی نه قیب له ۱۹۶۹ کراوه، له مۆزه خانی به غدا پارێزراوه.

- له ۱۹ ی ۵۱ ۱۹۷۲ دا نزار سلیم پیشانگایهکی لهوئ به غدا کردۆتوه.

- پیشانگایهکی تاییه تی له مانگی ۸ ی ۱۹۹۱ له سلیمانی کردۆتوه له هۆلی کۆمیتیه ی بهره
به ۱۳۷ تابلۆ به شداری کردووه.

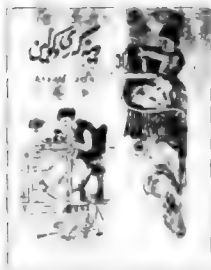
اسماعیل فتح الترک له ده فتهری به کتیک له پیشانگایانی نووسیویه تی: «تۆ به راستی
نیست کارت کردووه و شتی تازهت دا هیناوه». (۳۰) تابلۆیشی لێ کپوه. ههروه ها هونه رهنه نده
عیراقیه کان تابلۆیان لێ کپوه و له سهریان نووسیوه.

تابلۆی شیرازی ژنان له لهوئ په پارێزراوه: دوو نافرهت به شیر زۆرانیازی دهکهن. دوو ژن
له دیاریان وه ستاون. مندالیتیک له مالاوه دهگری. تابلۆیهکیشی له مۆزه خانی نه مستردام هیه:
کورد په فره خلیسکانی دهکهن. هه ندی له تابلۆکانی دیکه ییش نیتا له واشنتۆن و ریۆدۆزانیرو و
تفلیس و بهریقان و کویت و عه دهن و لبنان و میسر و تونس و جه زانییر پارێزراون.

عهزیز سه لیم له گه نجه کان په سته ندی نه بسترکتی مالقه و به شارعیسا و مه دحهت و اسماعیل
خیاط دهکات. له باری جیاوازی خویشی له گهل کلاسیکه کانه وه دهلی: جیاوازی من و
کلاسیکی نهوروپی له وه دایه که من به شیوازی سه ره تایی و فطری کارم کردووه. من بهم
سه ره تایی و فطری ته ی خۆم نیبدا م کردووه، نیست کارم کردووه، بهلام نهوان ته لیدیان کردووه،
نه ممش وهک گۆکان و رۆسۆ. تابلۆکانی چه په سه خانی نه قیب، لعبه القدر، زه مبیلفروژش، سه دهی
بیستم. غوونه ن. هونه رهنه نده نهکا دییه کان جه نتای خه لکی دیکه یان هه لگرتوه، بهلام من
جه نتای خۆم هیه.

حوسین حوزنی موکریانی

داهینی گرافیک و
یهکه م نه خه سازنی هونه رهنه
له بستی نی چاپه مهنه

حوسین حوزنی موکریانی، یهکه م نووسه ری کوردی نیگار کیش، خاومن یهکه م وتار و یهکه م کتیب به زمانی کوردی له بهاری هونوگراف و هونری رسم، بنیاتنری هونری چاپ و نه خه سازنی و گرافیک بووه له کوردستاندا.

حوسین حوزنی موکریانی یهکه م نه نووسه ری کوردانی که له سه رده می هاوچه مرخدا بهیخی داوده هونری رسم، رسم به هه مورو لقه کانیه وه: تابلو، نیگار، رینه که ری (فوتو)، کولتین (گرافور)، هونوگراف، کولان به تیشکی رووناک... هتد. له هه مان کائدا، موکریانی یهکه م نه نووسه ری کورده که خقی نیگار کیش بووه، رسم کردووه: یهکه م نه نووسه ریشه که کتیه کانی خوی به نیگار و تابلوی روونکاری رازاندووه. بهردی بناغی له بواری به کارهتانی تهخت و نیگار و هونری هیلکاری له ناو کتیب و گولار و روژناماندا دامه زانده وه.

ودک له لاهره ۷۱، شاکر فعتاح له په تووکی اداسای موکریانی. چاپی بهغدا: ۱۹۷۲)، دهلی: حوزنی موکریانی که لیک پشهی بهنرخ ده زانی، له وانه: چاپگه ری، سوره لکه مهن، خوتشوروی، نووسین لمه مر و زهره و شروشه و بهردی نرغدار و دار، موزی لاسیک، هونوگراف، وینه گه ری و کلیشه هه لکه مهن.

یهکه م نه نووسه ری کوردی نیگار کیش

موکریانی یهکه م نه نووسه ری که کتیه کانی خوی به نیگار و تابلوی روونکاری رازاندووه و بهردی بناغی له بواری به کارهتانی تهخت و نیگار و هونری هیلکاری له ناو کتیب و گولار و روژناماندا دامه زانده وه. کتیبی کوردی چاپکراو، پش موکریانی، خالین له رسم و نیگار و تابلوی روونکاری.

یه‌کهم کتیبی کوردی له میژووی نهدیهیاتی کوردیی هاوچه‌رخدا که وینه و نیگاری تیدا بلاوکرایته‌وه برتیه له کتیبکی ح. ح. موکریانی به ناویشانی غونجه‌ی به‌هارستان که له سالی ۱۹۲۵ له چاپخانه‌ی زاری کرمانجی له رواندز بلاوکراره‌توه. نهم کتیبه زیاتر له بیست نیگار و تهختیی له‌باری کورد و ولاتی کورد و سه‌کرده میژوووییه‌کانی گهل، له‌گهل چهند نه‌خسه‌یه‌کی جورگانی، تیدا بلاوکراره‌توه. هه‌روه‌ها کتیبه‌کانی (وینه‌گه‌ری و کۆلین)، (خۆشی و ترشی)، (مه‌ژۆکه و بزۆکه) له سالانی بیست و سییه‌کاندا، پرن له وینه و تابلۆ و هیلکاری و وینه‌ی روونکاری، نهم کتیبه ناوبراوانه گه‌واهیده‌ر و به‌لگه‌یه‌کی دیاری نه‌وه‌ن که موکریانی چ نیگارکتیبکی به‌هره‌مند و خاوه‌ن توانا بووه.

حوسین حوزنی موکریانی، که یه‌کتیک له یه‌کهم چاپخانه‌کانی، له نه‌لمانیا و حه‌له‌به‌وه هیناوته کوردستان، خۆی مۆزه‌لکه‌نیکی چاک بووه، له هه‌مان کاتدا شاره‌زاییه‌کی ته‌واویشی له بواری چاپخانه و چاپکردنی کتیبدا هه‌بووه، چیتکی تاییه‌تی هه‌بووه بۆ وینه و تابلۆ و نه‌خش و نیگار. هه‌ستی به‌وه کردوه که وینه و نیگار و تابلۆی روونکاری باشتر بیه‌ر و باوه‌ری نووسه‌ر دهره‌په‌رن و گه‌باندنی بیه‌ر و تینگه‌یشتن ناسانتر ده‌کن: بۆیه له به‌ره‌مه‌کانیدا به‌رده‌وام به‌کاری هیناون.

یه‌کهم وتاری ته‌رخانگراو به زمانی کوردی له‌باری رهم ۱۹۲۸

دروای شیخ نووری شیخ صالح، حوسین حوزنی موکریانی یه‌کتیکه له یه‌کهم نه‌و نووسه‌ره کوردانه‌ی وتاریان له‌باری رهم و هونه‌ری نیگارکتیشان له گۆفاره‌کاندا بلاوکرده‌توه و ویستویانه روژنیه‌یه‌کی شیوه‌کاری و ئیستاتیقای رهم له‌ناو کورداندا بلاویکه‌توه. له لاپه‌ره ۱۶ ژماره (۱۲) ی گۆفاری زاری کرمانجی دا له رۆژی ۲۵ ی سالی ۱۹۲۸ دا. موکریانی پرۆیاگاندی بۆ په‌رتووکی (ترازان) کردوه، که له بلاوکراره‌کانی زاری کرمانجی یه ده‌لی:

ترازان سه‌د و یازده سه‌ره‌پوردی واقیعه‌یه نه‌ک خه‌یالی له‌سه‌ر له‌هه‌جی شیمال. به‌ مناسه‌به‌تی هه‌ر سه‌ره‌پوردی ره‌سمی‌کی تیدایه، بۆ لاوانی مه‌کتەب زۆر به‌که‌لک و باشه.

هه‌روه‌ها له هه‌مان شوێندا پرۆیاگاندی بۆ په‌رتووکی (خیسوی رازان) کردوه، که له بلاوکراره‌کانی زاری کرمانجی یه، ده‌لی: خیسوی رازان کتیبکی سه‌د و چل هیکایه‌تی خه‌یالییه نه‌ک واقیعی له‌سه‌ر له‌هه‌جی جنووبیه. به‌ مناسه‌به‌تی هه‌ر هیکایه‌تی ره‌سمی‌کی تیدایه، له طه‌ره‌ف میرزا حه‌سه‌ن کوردستانی ته‌رجه‌مه و ریکخراوه. ئه‌سه‌رتکی گه‌له‌ک چاک و به‌ قازانجه. به‌ لاوانی رۆژی ۴ و ۵.

هه‌موو نه‌م وینه‌نه، وایته‌ده‌جیت موکریانی خۆی دروستی کردین. یان هه‌ر هیه‌ج نه‌بین، موکریانی بیه‌ری دانانی نه‌م ره‌سمانه‌ی بۆ ناو کتیب به‌ خه‌یالدا هاتوه و نه‌م - خۆی دیناون.

له لاپه‌ره ۱۰، ۱۲، ۱۳ ی ژماره (۲۰) ی گۆفاری زاری کرمانجی دا له رۆژی ۱۷ ی ئۆکه‌ستی ۱۹۲۹ دا، له وتاری (میژووی عه‌کاسی و فرووعاتی) دا باه‌خه‌نی کوردان به‌ هونه‌ری ره‌سم و نیگارکتیشان له سه‌رده‌می پێش ئیسلامدا روونده‌کاته‌وه و ده‌لی:

له عه‌سری پێش ئیسلامدا کورده‌کان خانویه‌کی تاریکیان دروست ده‌کرد، کونیکێ چکۆله‌یان

تیدا ده‌ه‌شتمه‌وه. پیاویکی عه‌کسیان وه‌رگرت‌بایه، له‌به‌ر نمو کونه‌یان دوور راده‌گرت. ره‌سام له رۆژی نمو خانووه‌دا ره‌سی ده‌خسته سه‌ر چتیک مه‌طوب و به‌قه‌لم خه‌ریکی ده‌بو... هه‌روه‌دا له ژماره (۳۱) ی زاری کرم‌نجی دا، له سالی ۱۹۲۸، وتاریکی له‌باردی هونه‌ری گرافیک و ره‌سم‌کردن به‌شیه‌ی کۆلین به‌ناونیشانی (عه‌کاسی کۆلین) نووسیه‌وه و نمو زاراو ده‌ تازانه‌ی بۆ به‌که‌ جار له زمانی کوردیدا به‌کاره‌یتاوه: ره‌سی نه‌ه‌ری، مه‌سه‌وه‌ری مه‌شه‌هور، عه‌کس، سه‌نه‌تی چاپ و کلێشه، چینه‌زگرافی، لیژگرافی، فۆتوگراف.

یه‌که‌م کتێب به‌ زمانی کوردی

له‌باره‌ی هونه‌ری فۆتوگرافی و نیگارکێشان ۱۹۳۴

هوسین حوزنی موکریان له ۵ ی کانوونی یه‌که‌می سالی ۱۹۳۴دا، له چاپخانه‌ی زاری کرم‌نجی (زنجیره‌ی ژماره ۲۰) له رواندز یه‌که‌م کتێبی سه‌ربه‌خۆی به‌ زمانی کوردی له‌باره‌ی هونه‌ری گرافیک و ره‌سم‌کردن و وینه‌گه‌ری به‌ناونیشانی (وینه‌گه‌ری و کۆلین) به‌لاو‌کرده‌وه. نمو کتێبه، ته‌رخانه‌کراوه بۆ پاس و لیکۆلینه‌وه له هونه‌ری رسم و گرافیک.

له‌م کتێبه‌دا، بۆ یه‌که‌مین جار نووسه‌ریکی کورد ناوه‌رۆکی هونه‌ری ره‌سم‌کردن و له‌قه‌کانی نمو هونه‌ره‌مان بۆ شیده‌کاته‌وه. بایه‌خی هونه‌ری گرافیک و نیگارکێشانان بۆ لیک‌ده‌داته‌وه، بۆنه‌وه‌ی به‌په‌وه‌ی به‌کین و لاسایی به‌کینه‌وه: له کتێب و نووسراوه‌کانماندا و له کاتی پێداویستیه‌کانی ژبانی چاپ و نووسین و رۆشنی‌بماندا به‌کاری به‌یتین. نمو کتێبه، به‌رگه‌که‌ی بریتیه له تابلۆی ژن و پیاویکی کورد که به‌ جلوه‌ری کوردیه‌وه دانیشتون مه‌ژوولی ره‌سم‌کردن و هه‌لکۆلینی نیگارن. تابلۆکه به‌ مووقه‌له‌م، به‌ مه‌ره‌که‌بی چینی کراوه. هوسین حوزنی - خۆی ره‌نگاندوویه‌تی. کتێبه‌که، وینه‌یه‌کی فۆتوگرافی نووسه‌ر و ۲۵ تابلۆ ته‌ختی تیدا به‌ که نامیره‌کانی نیگارکێشان و لیژگرافی و گرافیک و زه‌نگۆگرافی و فۆتوگرافی پێشان ده‌دات. نمو تابلۆانه ده‌سکرده‌ی هوسین حوزنی - خۆین.

موکریان کۆمه‌لتیک زانیاری به‌سوودمان له‌باره‌ی قوناغ به‌ قوناغ چۆنه‌تیی ره‌سم‌کردن، وینه‌گه‌ری، لیژگرافی، زه‌نگۆگراف، هه‌لکۆلین به‌ تیشکی رووناکی، پێشکesh ده‌کات. (۲۲) به‌م لیکۆلینه‌وه‌یه‌ش، سه‌دان زاراو‌ی زمانه‌کانی نه‌وروپای بۆ یه‌که‌مین جار خسته‌ته‌ ناو زمانی کوردیه‌وه و زمانه‌که‌مان له‌ به‌اری زاراو‌ه‌سازیدا و له‌ به‌اری به‌کاره‌یتانی زاراو‌ی هونه‌ریدا ده‌وله‌مه‌ند کردوه. هه‌موو نمو زاراو‌انه‌ی خواوه‌وه، بۆ غه‌وه‌، یه‌که‌مین چاره‌ ده‌که‌ونه ناو زمانی نووسینی کوردیه‌وه: وینه‌گه‌ری، زه‌نگۆگراف، فوتوگراف، ئاله‌تی نیگارکێشان، وینه‌هه‌لقه‌ندن، کۆلانی به‌ تیشک، فۆتوگرافی، کۆلۆیدیۆن، چوارچیه‌وه، شووشه‌ی به‌ هه‌ست، ئاو‌دنگ، ده‌رمانی گیراوه، دوورین، فه‌نه‌ر، نه‌خشه، ره‌حه‌تی، سانه‌مه‌تر، غرام، نه‌سیرتو، تواره، تیرۆک، قه‌لمی رتووش، فلچه، کلێشه‌دان، رهنده، قالب وه‌رگرتن، به‌تاریه‌ی نه‌له‌کتریک، مه‌ره‌که‌بی ته‌پ، لیژگرافی، ئاوینه‌...

موکریان له‌ پێشه‌کی کتێبه‌که‌یدا، له‌ لاپه‌ره ۲دا ده‌لێ:

له‌ وه‌ختی گه‌ران و سوورانه‌وم به‌ دیاری بیاناندا ورد ده‌بوومه‌وه، خۆمان و بیانمان ده‌که‌وته

خالد سه‌عید ریالیستیکی رؤیانی

خالد سه‌عید، دوای دانیال قه‌صاب و حسن قه‌لاح و عزیز سه‌لیم، ده‌کمیته ری‌زی نمو هونرمندان‌ه‌ی که له سالانی ۱۹۵۰ به‌ملاوه ده‌کمیته کار: به‌رویش‌م‌وه‌بردنی چه‌مکی نیگار‌گیشان و تمکانشانی هونری رسم له کوردستاندا.

خالد سه‌عید، به‌راستی، هونری رسم له اغ‌زسکی و (سادسی) و واقعیه‌نی لوت‌زگرافی رزگار ده‌کات و ده‌یگه‌به‌نیته ناستیکی هونری بال‌تر، به‌تایه‌نیش له سالانی په‌لجا و شسته‌کاندا. نیمه جگه له داهیتانه تاییه‌تیه‌کانی خ‌زی له بوری شین‌زگرافی و دیک‌زسازی تله‌فیزی‌ونی و شان‌بیدا، که دوای دانیال قه‌صاب، یه‌که‌م هونرم‌هنده له‌م براره‌دا. نا‌براو پیش هه‌مو هونرم‌هنده‌تیک‌ی کورد توان‌بویه‌تی ده‌ستی خ‌زی یگه‌به‌نیته نه‌وروپا و به‌نیوه‌یه‌کی راست‌وخ‌ز سو‌ده له کولتور و هونری رسمی نی‌تالی و نه‌لسانی بدینیت و له به‌رمه‌ه‌کانیدا ر‌نگ بداته‌وه. به‌یه‌که‌مین هونرم‌هنده‌ی کورد ده‌م‌تر دیت که یردیک‌ی له‌نیزان هونری شین‌زکاری نه‌وروپا و کورد دروست‌کرده‌یت. نیمه‌ش له سالی ۱۹۵۸ به‌ملاوه، واته پیش چونی مح‌م‌مد عارف ب‌ز م‌س‌ک‌ز به‌چه‌ند سال‌نک.

خالد سه‌عید له ۱۹۲۷ له گه‌ره‌کی ده‌رگه‌زین له سلیمانی له‌دا‌یک‌بوره و له ۱۹۹۶ دا ک‌ز‌جی دوایی کرد‌وه. قوت‌ابخانه‌ی قه‌یسه‌لیم سلیمانی ته‌واو کرد‌وه. له‌ئ‌تر چاود‌ت‌ری مام‌وستا و هونرم‌هنده‌ی شین‌زه‌کار، فوناد ره‌شید به‌کر که نه‌نگ‌ل‌یزیمه‌کی باشی زانی‌وه، ل‌جری هونرم‌ه‌وه و ز‌ور هانی داوه ب‌ز نیگار‌گیشان. تا له ۱۹۵۳ ده‌چینه پ‌یمان‌گای هونرمه‌ جوانه‌کانی به‌غدا/ به‌شی ونه‌گیشان و له سالی ۱۹۵۵-۱۹۵۶ دا ته‌واوی ده‌کات و هه‌مان سال ده‌گه‌رت‌وه سلیمانی و له‌و‌ی ب‌ز ماوه‌ی دوو سال ده‌یته مام‌وستا. له ۱۹۵۸ له‌گ‌ل شان‌دینگ ب‌ز خ‌وت‌ندن ده‌ن‌یرد‌یت نی‌تالیا و له‌و‌ی نه‌کادی‌های هونرمه‌ جوانه‌کانی ر‌ژما به‌شی (شین‌زگرافیا) له سالی ۱۹۶۳ ته‌واود‌ه‌کات و له ۱۹۶۴ ده‌گه‌رت‌وه به‌غدا: له مانگی

نۆگمستی ۱۹۶۴ له تەلەفزیونی بەغدا بۆ ماوەی ساڵ و نیوێک لە بەشی دیکۆز کاردەکات و دەیان کاری ھونەری ھەکات. پاشان دیسان دەنێردرێت بۆ تەلەفزیونی ئەڵمانیای دیوکرات و لە ھەمان بەشدا کاردەکات. لەوێ پروانامەی (نارت داڕەکش) ی پێ دەبەخشن. ئنجا کە دێتەو بەغدا، نەم چارە دەنێرن بۆ لیبیا بە مەبەستی دامەزراندنی تەلەفزیونی لیبیا و ھەلسووڕاندنی. دواي ساڵ و نیوێک لە لیبیاو لە تیکە بۆ ماوە دێتەو بەغدا و تا ۱۹۸۷ لەوێ لە تەلەفزیۆن کاردەکات.

ناریارو زمانی ئینگلیزی و ئیتالی و ئەڵمانی و فارسی و عەرەبیی زانیووە. چەندین دیکۆزی بۆ چەندین شانۆگری لە سلێمانی، ھەروەھا بۆ شانۆگرییە کوردییەکانی تەلەفزیۆنی کەرکوک و بەغدا دروست کردووە. خۆی دەڵێ:

«لە دیکۆز و شینۆگرافی ۱۴۴ تەمبیل و بەرھەمی تەلەفزیۆنی کوردی کارم کردووە. نەم جگە لە دەیان دیکۆز و بەرھەمی ھونەری دیکە نەم بەستێنە بۆ تەلەفزیۆنەکانی بەغدا و لیبیا و ئەڵمانیای دیوکرات.

خەلاتی پێشانگەی پێشەسازی - کشتوکالی لە سلێمانی وەرگرتوو لە مانگی ۸ / ۱۹۵۶ دا. بەکەم عێراقی بوو کە بە زەمالە پێتە ئەڵمانیا و دیپلۆمی دیکۆزیست وەرگیرێ.

خالد سەعید لە مانگی ۷ / ۱۹۵۰ دا لە سلێمانی لە ھۆلی سانوی سلێمانی، دیکۆزی بۆ شانۆگری ھامێتی شکسپر، نامادەکرێ و دەرھێنانی: مەجید رشید (کە ھونەرمەندیکی شێوەکار بوو) دروستکرد کە لەلایەن قوتابیانی سەر بە پەرودەری سلێمانی پێشاندراو. ئنجا لە ۱۹ / ۱۱ / ۱۹۵۷ دا، بە ھاوکاری نازاد شەوقی، دیکۆزی بۆ شانۆنامەی تاوان و تۆلە، نووسراوی نووری وەشتی، دەرھێنانی: ئەنور تووڵی دروستکردووە کە لەلایەن کۆمەڵەی ھونەرە جوانەکان لە سلێمانی پێشاندراو. رۆژنامەی ژین ژمارە ۱۳۶۵ ی رۆژی ۷ / ۱۰ / ۱۹۵۷ و ژمارە ۱۳۴۴ ی مانگی نۆفەمبەری ۱۹۵۷ بای کردوو و رەخنە لێگرتوو.

ھەروەھا لە ۱۹ / ۶ / ۱۹۵۷ دا بەشداری کردوو لە دامەزراندنی کۆمەڵەی ھونەرە جوانەکانی سلێمانی. دەستە دامەزرێن: فوئاد رەشید بەکر، شەفیقە سەعید، رفیق چالاک، نووری محەممەد ئەمین، محەممەد سەلاح دیلان، نازاد شەوقی، خالد سەعید، ولیم یۆحەننا، مستەفا سەلاح کەریم. ئەمە یەکەم تێپێرانی و نیگارکێشانی مۆلەت پێدراوی سلێمانی. یەکەم ھەلبژاردنی گشتی لە ۵ / ۷ / ۱۹۵۷ دا کراو. کرانەوێشی لە ۱ / ۸ / ۵۸ بوو. رۆژنامەی ژینی ژمارە ۱۳۵۵ ی رۆژی ۸ / ۸ / ۱۹۵۷ لە ھەری نووسبوو. کۆمیتەی وێنە و کۆلێن: نازاد شەوقی، خالد سەعید، جەمال بەختیار.

ھونەرمەند گەلێک بێروێجی ھونەرییانی تازە ھەبوو لە بواری دیکۆزکێشاندا، بەتایبەتی لەو رۆژەوێ کە لە ئێستایاو گەڕایووە و لە تەلەفزیۆنی بەغدا دەستی بەکارکرد. لە کارەکانیشدا بە بۆیە بۆنی و پاستیل ئنجا دوو اتیش کە بۆیە ناوی پەیدا بوو، بەکاری ھێناو.

خالد سەعید یەکەم پێشانگای تاییەتی خۆی لە ھۆلی مەکتەبەیی عەمەدی ھەولێر لە ۱۹۵۰ - ۱۹۵۱ دا کردوو (پێش پێشانگای ھەولێر-بەسەکان) کە بریتی بوو لە تابلۆ و وێنە قۆتۆگرافی. پێشانگەیکە تابلۆ و وێنە قۆتۆگرافی دیکە لە ھەمان سالدا لە سلێمانی (لەناو قوتابخانەی فەیسەلیە) و لە کەرکوک کردۆتووە کە بەشی زۆری تابلۆ و وێنەکان بریتی بوون لە وێنە ژبانی کوردەواری و بەشێکیشیان ژبانی ئوروپا. تابلۆ و پەرھەمەکانی، نەمۆ، بە دەگمەن دەست دەکەون. کۆمەڵێک تابلۆ لە لای عبدالرحمن زەبجی ھەبوون.

لە کۆتایی ژبانییدا ھاوڕێی کلۆدیا کاردینالی و سۆفیا لۆزین بوو. دەزگیرانیکی نیستی ھەبوو، بەلام باوکی کچەکە رازی نەبوو بێھێتتەو بۆ کوردسان.

جهواد رهسول ناجی (۱۹۲۲ . ۱۱ / ۱۱ / ۱۹۷۵)

به‌کهم په‌یکه‌رتاش و به‌کهم دهره‌نهری شانزی له هه‌ولتره‌نیگارکیش، نه‌عشه‌کش، نه‌کتر، دیکتوریت، ماموستای په‌روږدک.

- له ۱۹۲۲ نه‌که‌ره‌کی بیزاغ له‌کزیه له‌دایکپوه.
- له ۱۹۲۷ چونه‌قوتابخانه. دوو مرحله‌پش جابیر په‌روږدی په‌یکه‌رتاش خوتندویه‌تی.
- له ۱۵ / ۱۰ / ۱۹۳۱ دا، یو‌یکه‌م حار له‌ژبانیدا، له‌پولی پنبه‌می سر‌دانییدا. چوته‌سر شانز و به‌شداریی له‌شانزگهریی نیرۆن دا‌کردووه له‌رواندز.
- له ۱۹۴۱ له‌هه‌ولتر ناوه‌ندی ته‌واو‌کردووه و چوته‌بعده‌یو‌خوتندن له‌دارالمعلمینی به‌غداي نه‌عزمه.

- له ۳۰ / ۱۰ / ۱۹۴۴ بۆته‌ماموستا نه‌هه‌ولتر.
- له‌کوتایی سانی ۱۹۴۰ به‌ولاره له‌لیژنهی هونه‌ریی رسم دا‌پوه له‌فوتابخانه‌کانی هه‌ولتر، سر‌پهرشتیی ره‌سگرډنی قوتایی و کردنه‌وه‌ی پشانگه و چالاکیه هونه‌ریه‌کانی کردووه.

- له ۱۹۵۱ - ۱۹۵۲ له‌هه‌ولتر چه‌ندین شانزگهریی دهره‌ناره و به‌شداریی تیدا‌کردووه، نه‌وانه‌عوته‌یی.

- له ۱۹۵۲ له‌نام‌ده‌یی هه‌ولتر، له‌جنی محاله‌زه‌ی نیستا، بۆته‌ماموستای رسم. ده‌ریی رسم و موسیقا و هه‌لپه‌رکی و هونه‌ره‌ده‌سته‌یه‌کانی ده‌دایه‌وه. له‌ناوه‌رانی په‌نجاکاندا ده‌ریی به‌چه‌ندین قوتایی و هک سلیمان شاکر و صه‌مه‌د عارف دا‌ره‌که نه‌م‌په‌هونه‌رمه‌ندی گه‌ورهن.

- له ۱۹۵۲ دا سهرپرشتی پېشانگه يکې گه وره ی قوتابیانی کردوه، که يکه م پېشانگه ی هاوېه ش قوتابیانی هونری رسم بووه له هولتر، يک هغه درتړه کيتشوه، له مده دره سی خه نسای نیتسا، هم مو قهزا و ناحیه کان به شدار بوون: له م پېشانگه يه دا به ره هم ی قوتابیانی پېشان دراوه، کاری نه قلکراو، واته به ره هم ی قوتابیانی وهک نه دوه ولیم، جلال مدحت خوشناو، سرداد عه تاو لاغا و مراد عه تاو لاغا که نوکات ره سام بوون. نم پېشانگه يه، که به پېشنیار و کوششی خوی ناماده کرابوو، به بژوونی ماموستا سلیمان شاکر، شوپن په غجه ی ماموستا جه وادی به نا شکر! پتوه دیار بوو. له وه به دووا نیتر کردنه وه ی پېشانگه ی رسم له هولتر بووه عادت. مدیر ته ریبه ی نه وسات عبدالمجید حسن بوو. نوکاته (۱۹۵۲) سلیمان شاکر له ۳ متوسطه قوتابی بووه له اریل اولی و له ثانویه جه واد رسول ناجی ماموستایان بووه.

- له ۱۹۵۸ به وفند، له گهل چند هونرمه ندیکي دیکه ی شاری هولتر (جایبر پیرداود، محمدهد عارف، سلیمان شاکر... نیردرانه ښه نا.

- له ۳۱ / ۱۰ / ۱۹۶۱ له گهل هونرمه ندان نازاد شوقی و جایبر پیرداود، پوته نه ندامینکی مرکز وسائل الايضاح له هولتر.

- له ۱۹۶۳، بژ ماوېه کی کورت له سهر هولویتستی نیشتمانیپروهرانه ی گیرا.

- له ۱۹۶۴ به ولوه له دارالمعلمین له هولتر دره سی هونری گوتوته وه.

- له ۱۹۷۱ تروشی نیوه نیفلیجی هات.

- له ۱۳ / ۳ / ۱۹۷۱ ته قوتایت کرا و له مال کهوت، تا له ۱۱ / ۱۱ / ۱۹۷۵ دا کزجی دووایی کرد.

جه واد ره سول ناجی، که ماله که یان (له گهل هر دوو براکی: حمیب و فوناد) له گه رکي عه ره بان بووه له هولتر، له سالتي ۱۹۴۵ - ۱۹۶۳ دا، مده رسه مینکی گه وره ی له ماله وه هه بووه. هه موو نم هونرمه ندانه ی خواره وه هاتوچزی مده رسه مده کی مالی ته ویان کړه ووه و له مده رسه مده کی نه ودا نیشیان کردوه و پښ گه یشتون: جایبر پیرداود، تاهیر پیرداود، نه دوه رد ولیم، فوناد ره سول ناجی، جلال مده مدحت خوشناو، سرداد عه تاو لاغا و سرداد عه تاو لاغا، نه واد ره سلیم، حمیب ره سول ناجی، هه ووه ها نه سکته ندره عوسمان (که نو کاته ماموستای نه ربیل نوولا بووه).

ناوېراو ماموستای گهلک له و نیگارکیتشانه بووه که نه مړ به پېشپوه ی هونری رسم له کوردستانی عیراق ده مژمژدین، له وانه: سلیمان شاکر، نازاد شوقی، محمدهد عارف، محمدهد مه ولود، نه سکته ندره عوسمان.

به پتی گتپه نه وه ی ماموستا سلیمان شاکر، له کوره که ی خویدا له گه له ری نه ربیللا له هاوینی ۱۹۹۶ دا، جه واد ره سول ناجی کاتپ به ره هم ی سلیمان شاکری دیوه، هانی داوه و داوای لیکردوه که بیتت لیژنه ی هونری رسم له سالی ۱۹۴۸ - ۱۹۴۹ دا، نو کاته سلیمان شاکر له يکي متوسطه بووه. جه واد ره سول ناجی سهرپرشتی ده کردن بژ رسم که نه و کاته ره سمکردن، به بژوونی سلیمان شاکر، زیاتر نه قلککردن بووه.

جه واد دوو برای هه بوو: فوناد (که له کوتایی ژيانیدا تیکچووبو) براده ری جایبر پیرداود

بووه و له يک مهرحله ی خویندن بوونه، رهام بووه، تابلوکی فوناد لای جابر پیرداد ههیه. براکی تریشی، که نهویش هه رهام بووه: ههسیب.

به رهه مه کانی (پهیکه و تابلو و تهختیت) - ته نیا نهوانی ماون و بهر دهستان کهوتوون، یان که خومان بینومان، نه مانن:

- سق پهیکه ری بجوکی (کچیک)، (سهگیک)، (نهسیک) له ماله کی خویان پاریزراون.
- کومه لیک تهختیتی قه له م رهنگی، له نه لبرومیتکدا، لای کچه کی، نارس خان، که فرمانبهره له دهزگای کتیب له زانکوی سه لاهه ددین، پاریزراون.

- دوو نه خشی جوگرافیا ی نه ورووپا و جیهان، له سه ر دار کراوه به ته خریم. له مالی خویان پاریزراون.

- تابلوی هناره ی چولی، له مالی دکتور عبدالغفار الصانع پاریزراوه.
- په بکری کوتری ناشتی، له ههولیر له کوتایی سالانی په نجاکاندا، که به هاوکاری له گه ل جابر پیرداد دروستیان کردوه.

- په بکری کورد و عه ره ب، به هاوکاری جابر پیرداد له سه ره تایی سالانی ۱۹۷۰دا دروستکراو، تا کوتایی سالانی ۱۹۷۰ش له گه رکی ته راوه ماو.

- په بکری ورز شه وانه کانی سه ر دیواری مه له به ی ههولیر، به هاوکاری جابر پیرداد، له ناوه راستی سالانی ۱۹۶۰.

- نه خشی به کی رهنگاو رهنگی عیراق، له سه ر بهر هه لکول دراو، له سه ر دیواری ناماده ی کوردستان له ههولیر، له کوتایی په نجاکاندا دروستی کردبو.

- تابلوکی گهری، تا سالانی هفتاش، له ناماده ی ههولیر هه لواسراو.

- چهند تابلوکی دیکه ی، له مالی که ل سوم عه للاف و فهو زی هه مدی و ماموستا شه علان و نهجم وادی پاریزراون.

تیبینی: زۆره ی به رهه مه کانی دروستی ده کردن، هاوړی و ناسیاوه کانی ده یانیرد. هه چی نهو تو ی نه ماوه: ته نیا نهوانه نه بن که باس مان کردن.

هونه رمنه له تابلوکانیدا پاهندی سروشت و واقع، به شیرازیکی ریالیستانه ی زور ساده و رووکه ش کاری ده کرد. له سنووری ریبازی واقعی ته تکی ساکار و فو توگرافی ده رنده چوو. بۆه ههچ ده ستاو ده تکی شه خسی و تازه ی نه هیتایه مهیدانی نیگارکیشان. به لام، سه ره رای نه مهش، رو لیک کی گرنک و کاریگری بینیه له به ره و پت شه و به رندی جمو چولی رهم و شیهو کاری له کوردستاندا و به تایی ته له شاری ههولیر. نه گه ره نهو به وایه له سالانی ۱۹۶۰ - ۱۹۶۰دا، له وانه بوو که لیک لهو هونه رمنه ده گه و رانه ی ههولیر که له سالانی ۱۹۶۰ و ۱۹۷۰دا هاتنه مهیدان، دروست نه یو نایه.

له سه ره تادا - وهک زۆره ی نیگارکیشه کورده کانی دیکه ی سه رده می خزی - تابلوی هونه رمنه ده بینگانه کانی کزی ده کرد (نهقل)، پاشان رووی کرده و واقع، ناواخی تابلوکانی له ژبانی کورده وارییه وه و ده گرت. بهی زۆری نهو تابلویانه شی بریتی بوون له سروشتی کوردستان و پو تریت. کهم باستیل و بۆه و ناو، زیاتر پتووسی رهنگی به کار دهیتا. که رهسته کانی

ره‌سمرکردنی جه‌واد، وه‌ک هونه‌ره‌که‌ی، له قو‌ناغ‌تیک‌ی سه‌ره‌تا‌یتیدا به‌ون.
 خ‌دت و فیکه‌ره‌که‌نی جه‌واد، لا‌واز و رو‌وک‌ش، وه‌ک ش‌یرازی به‌کاره‌یتانی ر‌ه‌نگه‌که‌نی، له
 چ‌وارچ‌ش‌وه‌ی ی‌اسا و ک‌وته نه‌که‌دا‌یم‌یه‌سه‌کان ده‌رنا‌چ‌ن. با‌ه‌ته‌که‌نا‌یش‌ی، ه‌یچ له‌سه‌فه‌یه‌کی
 هونه‌رمه‌ندان‌ه‌ی نه‌وت‌ویان ت‌یتدا په‌خ‌ش نه‌ک‌راوه. به‌ک‌ورت‌ی: جه‌واد نا‌ج‌ی ه‌یت‌ده نا‌کا‌داری بز‌وت‌نه‌وه
 ش‌ی‌وه‌کار‌یه جه‌په‌نا‌یه‌که‌نی سه‌رده‌می خ‌زی نه‌بو‌وه، وه‌ک ته‌ع‌ب‌یر‌ه‌ت و کو‌وب‌یزم و سو‌ریال‌یزم،
 ته‌نا‌نه‌ت نه‌یت‌را‌نی‌وه سو‌ود له‌و که‌له‌پ‌وره ش‌ی‌وه‌کار‌یه هونه‌ری‌ه ک‌ورد‌یه‌ش وه‌ری‌گ‌رت که - هر له
 سالانی ۱۹۲۰ و ۱۹۳۰ به‌ولا‌وه - عه‌زیز سه‌لیم و حه‌سه‌ن فه‌لاح له به‌اری ره‌سم‌دا
 دا‌یا‌نمه‌زاند‌ه‌بو. نه‌مه‌ش یه‌ک‌تیکه له خ‌ه‌وشه‌که‌نی نه‌م نی‌گارک‌ت‌شه سه‌ره‌تا‌یه‌مان.

به‌ره‌مه ش‌ان‌و‌گه‌که‌نی

۱۹۳۱/۱۰/۱۵

- ب‌ی به‌که‌م جار له ژ‌یا‌ن‌یدا، له پ‌ولی پ‌ت‌نجه‌می سه‌ره‌تا‌یتیدا، چ‌وته سه‌ر ش‌ان‌و و به‌ش‌داری له
 ش‌ان‌و‌گه‌ری نی‌ر‌ون دا‌کرد‌وه له روان‌دز.

- ع‌یززه‌ت ح‌س‌ین نه‌حم‌ده نه‌فه‌ندی، ده‌لتی: له سالی ۱۹۳۱دا له روان‌دز ش‌ان‌و‌گه‌ری نی‌ر‌ون
 پ‌یش‌اند‌را‌وه. ک‌ۆم‌ید‌یا‌یه‌کی ن‌و په‌رده بو‌وه، له‌به‌ری ق‌وما‌ر و ده‌رده ک‌ۆمه‌ل‌ایه‌ت‌یه‌که‌ن بو‌وه. دوو ر‌ۆژ
 پ‌ر‌ۆقه‌یان کرد‌وه. دوو ر‌ۆژ ب‌ی پ‌یا‌وان، ر‌ۆژت‌یک ب‌ۆ ژ‌ان بو‌وه. هه‌روه‌ها ده‌لتی: له ۱۹۳۱ چ‌و‌م ب‌ی
 روان‌دز ب‌ی نی‌ر‌ون که له روان‌دز له ۱۹۳۱ پ‌یش‌که‌ش ک‌راوه. سه‌ایل به‌گ و ره‌زا به‌گ و ح‌وس‌ین
 ح‌وزنی مو‌ک‌ریانی ه‌ات‌ن ب‌ی‌شیان. نی‌ر‌ون له ۱۹۳۱/۱۰/۱۵ ن‌یش‌اند‌را‌وه. ت‌ا‌ه‌یر س‌ادق نام‌اده‌ی
 کرد‌وه و به‌ش‌داری ت‌یا کرد‌وه. و‌یت‌ه‌یه‌کی نه‌ک‌ته‌ره‌که‌نی نه‌م ش‌ان‌و‌گه‌ری‌ه له نه‌رش‌یف‌ی مح‌مه‌د
 ته‌پ‌ور هه‌یه که ح‌وس‌ین ح‌وزنی مو‌ک‌ریانی‌ش له‌گه‌لیان وه‌ست‌اوه.

نه‌ک‌ته‌ر، ف‌ونا‌د ره‌ش‌ید به‌کر ده‌لتی: " نو‌وکی ش‌مش‌یره‌که‌ی نی‌ر‌ون به‌ ن‌استه‌م به‌ر سه‌ری جه‌واد
 ره‌س‌و‌ول نا‌ج‌ی که‌وت‌بو له روان‌دز له گ‌اتی ته‌مس‌یل‌کرد‌ندا. له مالی سه‌ایل به‌کی نا‌غ‌ای روان‌دز
 ه‌یت‌ا‌ه‌وما‌ن".

به‌پ‌ر‌وه‌به‌ری مه‌که‌به‌که‌ی روان‌دز ف‌ونا‌د ره‌ش‌ید به‌کر بو‌وه، خه‌ل‌کی سه‌لم‌انی بو‌وه، ش‌ان‌و‌گه‌ری
 نی‌ر‌ونی ده‌ره‌یت‌ا‌وه، ده‌وری نی‌ر‌ون ی ب‌ی‌نی‌وه، د‌یک‌ۆر و ج‌له‌پ‌ه‌رگ و ما‌ک‌یا‌یش خ‌زی کرد‌وو‌به‌تی.
 س‌یزده نه‌ک‌ته‌ر ده‌وریان ب‌ی‌نی‌وه. ف‌ونا‌د ده‌وری نی‌ر‌ون. نه‌ک‌ته‌ره‌که‌نی تر: جه‌واد ره‌س‌و‌ول نا‌ج‌ی (بازده
 سالان بو‌وه، ده‌وری ته‌م‌بو‌ر‌ژ‌ه‌ن، عه‌با‌یه‌کی سو‌وری له‌به‌ر بو‌وه و ق‌ل‌نج‌یک‌ی پ‌ن بو‌وه و ت‌اج‌یک‌ی
 له‌سه‌ر بو‌وه. ق‌ل‌نج‌ه‌که‌ی له ل‌ان‌ت‌یر‌چه‌وات‌ی خ‌قی دا‌وه و نه‌ز‌یف بو‌وه، هر به‌رده‌وام‌یش بو‌وه له
 نو‌اند‌ن)... ه‌ت‌د. نام‌ان‌ج: ک‌ۆک‌رد‌نه‌ودی پ‌اره بو‌وه ب‌ی ک‌رت‌نی پ‌یدا‌وی‌ست‌یه وه‌رز‌ش‌یه‌که‌نی ق‌وتا‌به‌خانه
 و چ‌الا‌کی‌یه‌که‌نی د‌یک‌ه‌ئ. نه‌و ک‌ات ق‌ای‌ق‌ام‌ی روان‌دز ره‌زا به‌گ بو‌وه، نه‌مری کرد‌وه که هه‌مو
 خه‌ل‌کی روان‌دز ب‌ین نه‌م ش‌ان‌و‌نامه‌یه ب‌ی‌ن.

۱۹۵۱ - ۱۹۵۲: له هه‌ول‌ت‌یر چه‌ن‌دین ش‌ان‌و‌گه‌ری ده‌ره‌یت‌ا‌وه و به‌ش‌داری ت‌یتدا کرد‌وه، له‌وانه
 ع‌وته‌یل.

۱۹۵۴: نو‌ت‌یل‌ل‌ۆی خ‌سته سه‌ر ش‌ان‌و له هه‌ول‌ت‌یر

١٩٥٩: شانۆگهریی هاروونه رهشیدی له هۆلی نامادهیی ههولێر له ههولێر پیشکەش کردوو، له نووسین و دهرهتێنان و دیکۆز و ماکیارێ خۆی، خۆتشی دهوێر هاروونه رهشیدی دهیبێت.

خولیاکانی

١- خۆشهویستی بۆ گیانهوهران، بهتایبهتی کەر. لایهنگری حزبی کهران بوو له ههولێر که له کۆتایی سالانی پهنجاهه باو بوو. دوو پۆرتیتیشی بۆ (کەر) کردوو.

٢- پوول کۆکردنهوه.

سێ نهلسوومی پوولی زۆر کۆنی ماوه، له مالی نازاس خانی کچی پارێزراوه. لهناو نهو پوولانهدا پوولیکی سهردهمی شیخ مهحمودیشی تێدايه.

٣- زۆر چهزی له راو بوو. راوچییهکی نیشانهتیک بوو.

٤- زۆر چهزی له وهزرش بوو، فوتبۆلینی دهکرد. دهرسی وهزرش داوهتهوه.

خهلاتهکانی

- خهلاتیکی زیوی شانازی و ریزلێنان، که خهلاتی دووهم بووه له فێستیفالی رۆژی هونهر (یوم الفن) له بهغدا، له سالی ١٩٨٥ له لایهن وهزارهتی پهروهی عیراقیهوه، دوای کۆچی دوایی کردنی، پیتی بهخشراره. خهلاتهکه، دیوکی: رهسێکه له لایهن هونهرمهندی عیراقي، محهمهد غهنبهوه کراوه؛ دیوهکهی تری: دروشمی فێستیفالهکهیه، له لای کاک نازادی کوری، که له بهرپهرایهتی پهروهی ههولێر فهرمانبهره، پارێزراوه.

٢- چهند هاوه پنامهیهکی هونهری، گرنگترینیان: هاوه پنامهیهکی بهرزی دهولهتیانهیه که له مالی خۆیان پارێزراوه.

هندێ له هاوڕێ و قوتابی و ناشنا هونهرمهندهکانی که تاکو نێستا له ژياندا ماون و دهکری بینه سهراوه بۆ کۆلێنهوه له بهرهمهههکانی، نهمانه: جابهیر پیرداود، فهوزی ههمدی، محهمهد عهزیز، مامۆستا نهژاد، موفید حوسین کهسره، سهفهوت جهرراح، محهمهد عارف، نازاد شوقی، سلیمان شاکر، یهحیا مهرجان، کهلسووم عهللاف، محهمهد مهولود، نهجم وادی، مامۆستا شهعلان، تهلعت سامان، فهرهاد عهونی، محتاز ههیدهری.

به‌دیع باباجان

۱۹۶۹-۱۹۲۳

به‌دیع حسین باباجان له ۱۹۲۳ له که‌رکروک له‌دایکبووه.
 - له ۱۹۵۱ پهمیانگه‌ی هونهره جوانه‌کانی به‌غده‌ی ته‌واو‌کردووه.
 - له ۱۹۶۱ چۆته سویرا و به‌شی (تضلیل الحرائط‌ای خۆپندووه.
 - فەرمانبەر بووه له (مدیریه‌ المساح‌ العام) له به‌غدا و له ۱۹۸۰ خانه‌نشین کراوه.
 - وینه‌ی هینک‌کاری شه‌ره‌فخانی به‌تلیسی و شاعیرانی کوردی کتێبه‌که‌ی سه‌ججادی نه‌و
 کێشاونی. نه‌م تابلۆبانه‌ی خۆی به‌ دله: مه‌لای جه‌زیری، مه‌وله‌وی، باهه‌ تاهیر، فاقه.
 - هه‌م‌وه‌ نه‌و هونهرمه‌ندانه‌ی لا په‌سه‌نده‌ که‌ به‌ چاوێکی راستی په‌روه‌ر و به‌ دلێکی په‌ر له
 هه‌سته‌وه‌ رنگه‌ی هونهریان گرتیته‌ به‌ر: له سه‌ره‌تای کلاسیکه‌وه تا نه‌وپه‌ری سوربالیزم.
 - به‌ په‌کێشک له په‌که‌مین سام‌وستاگانی رسم و دامه‌زینه‌رانی هونهری نیگارکێشان
 ده‌مه‌ردیت له کوردستانی عیراقد. به‌دیع باباجان دراوی عیراقی ی وینه‌ کێش‌اوه.
 - فایه‌ق جه‌سم‌ن و جه‌واد سه‌له‌یم و خالد ره‌حال و شاکر جه‌سم‌ن تال سه‌عید هاورتی به‌وه‌ و
 کاری له‌گه‌لبان کردووه.

جہمال بہ اختیار جہمال حامد نہ سہمد

- لہ ۱۹۲۷ لہ سلیمانی لہ دایکبوه.

- لہ ۱۹۴۶ لہ کوماری مہاباد بہ شکاری کردوہ و پشہوا قازی محمد نازناوی بہ اختیاری داوہ تن.

- لہ ۱۹۵۷ لہ نداسی دہستی بہ پتوہ بہ رایہ تپی کومہلی ہونہرہ جوانہ کانی سلیمانی بوہ.
- نیگار کشتیکی ریالیست و خزشو سٹکی بہ توانا بوہ. لہ سہرہ تای چلہ کانہوہ دہستی گردوہ رہ مسکردن: زیاتر دیمہنی سروشت و ژبانی کوردواری، بہ پتوہ بہ کی ساکار و فوٹوگرافی، رسم کردوہ. لہ پمچا و شمسیت و سہرہ تای جہتاکاندا بہ کٹیک بوہ لہ نیگار کشتیہ ہرہ دیارہ کانی سلیمانی. تابلوی سہرہ دہرگای دوکان و قدیسہ ریہ کان نہو رسمی دہکردن و دہنو سین.

- لہ ۱۹۷۵ کوردستان جیدہیلن. نیستا لہ نامریکا سہرگی کژہ لہی ہونہرہ جوانہ کانی کردہ. تا نیستاش لہ چالاکی نہ گہو تہوہ.

جہمال بہ اختیار دہلن:

«من لہ تہمہنی ۷-۸ سالیدا لہ تابلویہ کی ہمزہرتی عیساوہ عشقی نیگار بوہ. بہ خلووز لاساییم کردوہ. عہدہ لواسید نووری گوتی: وہ لاهی جہمال شتکی جوانت کردوہ». «من و خالد سہعید رسمی نافرہقان دہکرد. خوزور پوشتہش بوہن کہچی خہلک کہ بہ لاماندا دہاتن تفیان لن دہکردین. تا نہو کاتہی خالد سہعید توانی وینہیک بزہ فیق حیلمی بکشتیت. «خالد سہعید دیمہنی سروشتی دہکرد و لہ من بہ توانا تر بوہ. زور جارن من چاوم لوہ دہکرد».

جہمال بہ اختیار دہلن:

«من رفیق حیلمی بہ پیر کارہ ہونہرہ ریہ کاغانہوہ دہات و پیشانگی ہز سازہ دہکردین. «وینہیک سہعید دیمہنی نہ پیروی و پشہوا قازی محمد دم پتیکوہ کردبوہ. ہارزانی بہ تابلوکوہ منی بردہ لای پشہوا سہرہ کومار. نویش پتی گوتم: سالی داہاتوہ واتہ ۱۹۴۷ کومہلنیک کوتابی ہز زانکوی باکزہوانہ دہکین، تویش ہچو...».

نەسكەندەر جامباز (۱۹۳۸ - ۱۹۹۴/۸/۱۸)

نەسكەندەر عوسمان جامباز، ھونەرمەندى نىگاركىشى رېاليزمى سەرئەنئەنى، قوتايىي دانىيال قەھساب و جەواد رەسول ناچى، بە يەكېك لە پېشەنگەكەنى ھونەرى شىۋەكەرى كوردى لە سالانى ۱۹۶۰ - ۱۹۷۰ دەۋرىدە تەت.

ژبەنى كوردى ھونەرمەند

- لە ھاۋىنى ۱۹۳۸، لە ھەولتەر، لە گەرەكى سەعدووناۋە لەدايكېۋە، لە قوتايخەنى ارېيل
اولى خوتەندى سەرئەنئەنى و پاشان ناۋەندى و نامادەيى، نىچا لە ۱۹۶۱ خانەى مامۇستايانى
تەواكردوۋە.

- لە ۱۹۶۱ كراپە مامۇستا لە گوندى سىيەۋى ناچەي ھەرىر.

- لە پايزى ۱۹۶۲ پۆتە مامۇستاي ھونەرى رەسم لە قوتايخەنى ھەولتەرى سەرئەنئەنى ئۆزەيى.

- ماۋەيەك تەندامى دەستەى بەرتەبەرەيەتەيى كۆمەلەى ھەروەزەى پېشەسازىيە مەيلى و
دەسپەيەكان بوۋە.

- جگە لە رەسم، ھەزى لە مۇسقىش بوۋە، كەمانچەئەنئەنىكى بەتوانا بوۋ.

- بە نەخۆشى شىرەنچە لە ۱۹۹۴/۸/۱۸ لە ھەولتەر كۆچى دوۋايىكرد.

- دوو رۆلەى نىگاركىشى لەدوۋا بەجىماۋە: (جوان) و (ھونەر).

بەھرى ھونەرى و شىۋەكەى

لە مندالىيەۋە بەھرى نىگاركىشەنى ھەبوۋە، كەلەپوورى نەتەۋەيى نا نىسقىنى تىكەن بە كازە
ھونەرىيەكانى بىۋە، لە ھەولتەرەۋە، لەبەر پېشەكەيان كە جامبازى بوۋە، ھاتوچى دېتەتەكەنى
دەۋرەبەرى ھەولتەرى دەكرد. بەمە، ناشاي سەروشتى جوانى كوردستان بوۋ و لە بەرھەمەك تېدا

ره‌نگی دایه‌وه.

له قوتابخانه‌ی سه‌ره‌تاییدا قوتابی منیر قصاب و دانیال قه‌صاب و جابیر پیرداود و عزالدین فیضی، له قوتابخانه‌ی ناوه‌نیشدا جه‌واد ره‌سول ناجی و فوناد ره‌سول ناجی و پاشان محهم‌مد عارف ده‌رسیان پت ده‌گوت. هاوړتی نزکی نیگارکیتی میلی، یونس خطاط بوو. به شپوه، سرودی له هممو نه‌وانه وەرگرتوو.

له‌گډل جه‌لال مه‌دحت خوشناو، سوداد عه‌تاو لاغا، نه‌دوارد سه‌لیم، حسیب ره‌سول ناجی له مه‌ره‌مه‌که‌ی ماموستایان، جه‌واد ره‌سول، نیشیان کردووه. نه‌و کاته نه‌سکه‌نډر عوسمان ماموستای نه‌ریل نه‌ولا بووه.

ناوبراو، له هر قوتابخانه‌ی که ده‌رسی گوتیته‌وه، مه‌ره‌مه‌تی کردوته‌وه و چه‌ندین قوتابی نیگارکیتی پیگه‌یاندووه. وانه‌ی ره‌سم، لای نه‌و، به‌راستی وانه‌ی ره‌سم بووه.

له زه‌مانی که نه‌جیتسی نه‌ودا، له سه‌ره‌تای په‌نجاکاندا، وه‌ک ماموستا محهم‌مد عارف باسی ده‌کا: (هیچ که‌ش و هه‌وایه‌کی هونه‌ری راسته‌قینه له هه‌ولیر نه‌بووه، جگه له ناراسته‌کردنی چه‌ند ماموستایه‌کی هونه‌ریه‌روړ نه‌پت که خاوه‌ن فزولن له‌سهرمان). ماموستا سلیمان شاکریش، له‌باره‌ی بارو‌دوخی هونه‌ری شپوه‌کاری سالانی په‌نجاکان ده‌لتی: (مجله‌ی که‌واکیب دیاری تیتدا‌بوو: رسمی نه‌کته‌ره‌کان، که لیتیان ده‌کرده‌وه و له چاپخانه‌کاندا ه‌لیانده‌واسی. هه‌مو هونه‌ره‌ندیکي شپوه‌کار چه‌زی له‌و ره‌سمانه بوو، نه‌قلی ده‌کردن. خاوه‌نی چاپخانه‌ی عه‌باس - گرما‌فون‌لی نه‌بوو - هه‌ندی له‌و ره‌سم نه‌قل‌کړاوه‌نی له نیگارکیشه هه‌ولیریه‌کان ده‌کړیه‌وه و هه‌لیده‌واسی).

که‌واته، له‌و سه‌رده‌مه‌ی که نه‌سکه‌نډر عوسمان تازه‌گولی به‌هری ده‌شکوت، له ناوه‌راستی سالانی په‌نجا‌دا، هونه‌ری ره‌سم له کور‌دستاندا، به بۆچوونی ماموستایان محهم‌مد عارف و سلیمان شاکر: کز و لاواز بوو، هیش‌تا به‌ته‌واوه‌تی له‌ده‌ست کڅ‌پیکردن رزگاری نه‌پوو. هر لیره‌شوه، بایه‌خی نه‌سکه‌نډر عوسمان ده‌رده‌که‌وت: چونکه نه‌و، نه‌گه‌رچی به‌شینکی فراوانی تاپل‌وکانی زه‌مانی که نه‌جیتسی خزی بریتی بوون له‌کڅ‌ی کردن و راگوتسته‌وه‌ی به‌ره‌مه‌ی هونه‌ره‌ندان‌ی تر، به‌لام دوواتر به‌تایبه‌تی له سالانی ۱۹۹۰ و له کۆتایی ژانیدا رووی کرده داهیتان، پستی به‌خدیال و بینین و نه‌زموونی تایه‌تی خۆی ده‌به‌ست.

سه‌ره‌رای بۆچوونه‌کانی ماموستایان محهم‌مد عارف و سلیمان شاکر له‌باره‌ی دۆخی سالانی ۱۹۵۰، ده‌توانین سالانی ۱۹۵۰ (واته هونه‌ری شپوه‌کاری له سه‌رده‌می نه‌وجه‌وانیتتی نه‌سکه‌نډر عوسمان) به‌م شپوه‌به‌ناسینه‌وه:

۱- په‌لوړو هاوړتشتی نه‌م هونه‌ره بۆ‌ره‌نگ، به‌کاره‌تانی فایه‌ره و کوتال و روڼ: تیکه‌ل‌کردنی که‌ره‌سته‌کان؛ دوور‌که‌وته‌وه له خامه و خه‌لوړ.

۲- ورده ورده دوور‌که‌وته‌وه له نه‌قل کردن، روو‌کردنه داهیتان.

۳- ژماره‌ی نیگارکیشه‌کان به‌شپوه‌یه‌کی به‌رچاو زیادی کردووه: دانیال قه‌صاب و عه‌زیز سه‌لیه و جه‌واد ره‌سول ناجی رتبه‌رایه‌تی نه‌م جمو‌جوله له هه‌ولیر ده‌گن: له سلیمانیش حه‌سن فلاح و خالید سه‌عید.

۴- له سالی ۱۹۵۲ به مـلاوه هـونهـرمـهـندانی نیگارکـیشـی کـورد، به تـایـیه تی له هـولـیر و سـلیـتـانـیه وه، دهـچـنه پایـته خـت و به شـیـوه یـکی نه کـا دی می هـونـه ری نیگارکـیشـی دهـخـوتـن.
۵- ژماره یـک له بهـرهـمی نیگارکـیشـه کـانی نهـو سالـانه پارتیزاون، دهـبه بهـلگـی سهـلاندنی نهـو پـتـگـه یـشـته هـونـه ریـه.

۶- تابلۆ له سهـردیواری چاپـخـانه و دیـوهـخان و مـاله ناغـا کـانه وه دهـچـتـه ناو خـهـلک: له پـشـانگـاکـاندا پـشـانی جـهـماوهر دهـدرـتن.

۷- رهـنگـدانـه وه ی کارـیـگـه ریـتـیی شـتـواز و رـیـبـازه هاوچهـرخه کـانی نهـو رووپا، به تـایـیه تی رـیـالـیزم، بهـسهـر بهـرهـمه کـانی دانـیـال قـهـصـاب و عـهـزیز سهـلیم و فـونـاد رهـسوول ناـجی و مـوـنـیر قـهـصـاب و خـالـید سهـعـید.

نهـسـکه نـدهـر عـوسـمان، هـهـر چـۆنـیک بـیـت، له سهـردهـمـتـکـدا رووی گرـدۆـته رـیـالـیزم و رهـسـمـکردنی واقـیـعی کـوردـستان که هـونـه ری رهـسـمـکردن تـازه له قـوـناغـی کۆـیی کـردن رـزگـاری بـیـو. بهـشـیـکی فراوانی نهـو تابلۆیانـه ی که دیـهـنی قهـلـا و مـنـاره و سـروشتی کـوردـستان و خـهـلکی کـوردن، زادهـی خـهـیـال و داھـیـتـانی شـهـخـسی خـۆـن. بهـلام نهـوش دهـزانـین که تا کـوـتـایی ژباـنـیشـی، هـهـر واـزی له نهـقـلـکـردن نهـهـتـنا، به تـایـیه تی کـۆـیـکـردنی تابلۆکـانی مـنـیر قـهـصـاب و دانـیـال قـهـصـاب.

دنـیـای نهـسـکه نـدهـر عـوسـمان، بهـشـیـوه یـکی گـشتـی، برـتـیه له سـروشت و کۆچ و ژباـنی گـوند و رهـوند و دیـهـنه کـانی قهـلـا و مـنـاره و ناو شـاری هـولـیر. لهـباره ی رـیـبـازی رهـسـمـکردنـیشـی، هـونـه رمـهـند بۆ خـۆ ی له چـاو پـتـکه و تـنـیـکی گـوڤـاری رهـنگـین دا دهـلت: (زۆر سووـدم له رـیـبـازه جـیـهانـیه کـان وهـر گـرتـوه، به تـایـیه تی شان کوخ، که لای من زۆر مهـزنه و تابلۆکـانی و رهـنگه کـانی شـۆنـیـکی تـایـیه تیـبیان له دـلـمـدا داگیر کـردووه. رهـنگه له داها تـوـدا پـشـانگـه یـک بۆ نهـو تابلۆیانـه م بـکهـمهـوه). مـامـۆسـتا محـمهـد عـارـفـیش، لهـم بهـرهـیه وه دهـلت: (هـونـه رمـهـند نهـگـهـرچـی نهـکـا دیـپـای هـونـه ری تهـواو نهـکـردووه، بهـلام سهـر به رـیـبـازی رـیـالـیزمی سهـره تـایـیه). مهـبهـسـتـیشـی له رـیـالـیزمی سهـره تـایـی لهـوانـه یـه نهـوه بـیـت که به تهـواوه تی پهـیره ی بـهـک و رـیـسـاکـانی رـیـالـیزمی نهـکـردووه و تابلۆکـانی لهـبار ی تهـشـریح و نهـکـا دیـپـیه وه لاوازن.

تابلۆ و پشـانگـاکـانی

- په کـهـم پـشـانگـاکـانی برـتـیه له پـشـانگـا قـوـتا بـخـانه یـیه کـانی سالانی ۱۹۶۱ - ۱۹۷۰. -
گهـلـیک پـشـانگـای دیکـه شی له هـولـیر و بهـغـدا گرـدۆـته وه.
- له سالی ۱۹۷۰ دا، له گـهـل جـا پـدانـی بهـیـانی ۱۱ ی ناـزار، تابلۆ یـکی مهـلا مستهـفای بارزانـیی کـردبوو.

- نهـم تابلۆیانـه ی خـواـره وه، له مـالی (مـصـلح جـهـلالی) ن: بـووکـگـواستـه وه ی بهـر دهـرکی قهـلـای هـولـیر، سـی نـافـهـت نهـوت دهـهـتـن، تهـشی رـیس، تهـشی فرۆش.

- زیـاتـر له بهـنـجا تهـخـتیت و تابلۆی، له مـالی خۆیدا، لای هـونـه ری کـوـری، پارتیزاون.

- چـهـند شاکـار یـکی براون بۆ سوێد و نهـلمـانیا و فهـرهـنـسا.

تابلۆ ناوـاـره کـانی، نهـمـانهـن: رهـوهـندیکی مندال بهـکـۆـل، تهـشی فرۆش، بـووکـگـواستـه وه،

مەردۆشین، دستار.

شاعیرى ناسراو، تيسماعیل بەرزنجى، كە قوتابىيى نەو بوو، دەلى كە لە ۱۹۶۵دا، ھەموو رۆژنىك ئەسكەندەر عوسمان دىۋارى ناۋەوى قوتابخانەكەى بە نەخشە و وێنە رەسم دەکرد. كارى دىۋارنىگارىي زۆرى كردوو. ھەروەھا چەندىن جار كارتى جەژنانەى نەورۆزى رەسم كردوو و بەسەر قوتابى و لاواندا بلاۋىكردوونەتەو. وانەى رەسم لای نەو بايەختىكى زۆر و تايبەتى ھەبوو.

بەرھەمەكانى ئەسكەندەر عوسمان

۱- تابلۆ (زەيتى و ناوى و پاستىل).

۲- پەيكەرى بچكۆلە و ھەلكۆلىنى سەر دار و نەخت. نمونەى كارەكانى، لە مالى خۆياندا پارێزاون.

۳- تەختىت و مووقەلەم.

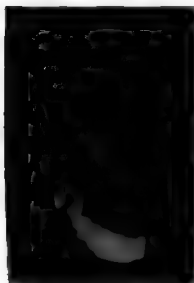
۴- كارى تەصمىم و وێنەى روونكاري، كە بۆ بەرگى كىتەب و روونكردنەوى بابەتى نىو كىتەبان كردووبەتى. كىتەبەكەى كاك داود محمد شۆڤ (گۆلمەيك لە رەوسەى فۆلكلۆرى كوردەۋارى) نمونەىەكى بەرچاۋە.

۵ - دىۋارنىگارى، بەتايبەتى لەسەر دىۋارى دىۋى ناۋەوى نەو قوتابخانەى دەرسى تىدا گۆتۆتەو. نەم ھونەرەش (دىۋارنىگارى) لەو سالانەدا، نەگەرچى ھەر لە سالانى ۱۹۳۰دا لەسەر دەستى ھەسەن فەلاح لە سلىمانى ھاتۆتە نارا، بەلام ئەسكەندەر جامباز بەشێۋەىەكى جوان درێژى پىداۋە.

۶- جەژنانە لە شىۋەى پۆستكارت. ديسان نەم ھونەرەش ھەر لەو سالانەدا دەگمەن بوو و بە كارتىكى نازدگەر! دەژمىردىت.

بەم شىۋەى، ئەسكەندەر عوسمان پلە و پاىەى تايبەتى خۆى ھەيە لە جموجۆلى ھونەرى شىۋەكارىي كوردىي سالانى ۱۹۶۰ - ۱۹۷۰دا. پەكنىك بوو لە ھونەرەندانى قۇناغى كۆيىكردن و رىاليزمى سەرەتايى كە بەشێۋەىەكى خۆرۆسك و سادە رىيازى رىاليزمىيان چەسپاندوو.

نه‌نوه‌ر سینه نوووقی
(۱۹۲۷ . ۱۹۹۴)
یه‌که‌مین سوریا‌لیستی کورد

- له ۱۹۲۷ له بامه‌پری له‌دایکی‌بووه، بته‌ماله‌که‌یان له گوندی خووقی له کوردستانى توركيا‌وه هاتون.

- له ناوه‌رلسی په‌نجاکاندا دار العلمینی ریغی له مووسلی ته‌واو‌کردووه.

- له زۆریه‌ی پیشانگانى سالانى په‌نجا و شمه‌که‌سی سلیمانی و په‌غدا ه‌و‌ب‌مش بووه.

- دیک‌خو‌زی بۆ‌که‌لیک شوین دروست کردووه له‌وانه: بۆ‌یانه‌ی ه‌رم‌ن‌به‌رانی سلیمانی، له‌ بواری شانۆشه‌ا کارى کردووه و له سلیمانی بۆ‌یه‌که‌م جار نۆښللو‌ی خستۆته‌هر شانۆ.

- نوینه‌رایه‌تیی فېستېښالی لاوانی له‌ فېه‌ت کردووه، له ۱۹۷۱ نوینه‌ری لاوان بووه له نه‌لمانی.

- په‌یه‌کتیک له‌ مامۆت‌یان و پشه‌وا‌ی رسم ده‌ژمه‌ردیت له‌ کوردستاندا.

- له ۱۹۹۴ له‌ په‌غدا کۆچى دوایى کردووه.

چالاکیه‌کانى له‌ بواری ده‌ره‌تانی شانۆی و دیک‌خو‌زی شانۆه‌دا

۱۹۵۶ / ۳ / ۱۳

پیشاندانى شانۆنامه‌ی تافه‌رت و نوشته‌ نووسراوى کامېل ژیر، ده‌ره‌تانی و دیک‌خو‌زی: نه‌نوه‌ر سووقی، له‌لایه‌ن قسوتابیانى ناوه‌ندېی شه‌و، رۆژنامه‌ی ژینى ژماره ۱۳۳۷ ی رۆژى ۲۱ / ۳ / ۱۹۵۷ له‌مه‌رى نووسېوه،

۱۹۵۶ / ۳ / ۱۳

پیشاندانى شانۆنامه‌ی عوتیل نووسراوى شکسپېر، وه‌رگېتران: نوورى وه‌شنى، دیک‌خو‌ز و

ددرهیتانی: نهوهر تووځی، له لایڼ قوتابیانی ناوهندیی شو.

پینج شمه ۹ تا ۱۶ / ۸ / ۱۹۵۶

پیشانګای کشتوکالی و پیشه‌سازی له سلیمانی، که میهره‌جانیکی ګه‌وره‌ی هونه‌ری رسم و شانز و هونه‌ری تر بوو بو ماوه‌ی هوت روژ.

۱۹ / ۱۱ / ۱۹۵۷

پیشاندانی شانزنامه‌ی تاوان و ټوله، نووسراوی نووری و دشتی، ددرهیتانی: نهوهر تووځی، له لایڼ کومه‌ل‌ه‌ی هونه‌ره‌جوانه‌ګان. دیکوړی خالید سعید و نازاد شوو. روژنامه‌ی ژین ژماره ۱۳۶۵ ی روژ ۷ / ۱۰ / ۱۹۵۷ و ژماره ۱۳۶۶ ی مانګی نؤقه‌میه‌ری ۱۹۵۷ باسی کردووه و رهنه‌ی لیګرتووه.

۲۳ / ۲ / ۱۹۵۸

مهم و زینی نه‌حمده‌ی خانی، ناماده‌کردنی نهمینی میرزا کهریم، ددرهیتان و دیکوړی: نهوهر تووځی، له لایڼ قوتابیانی ناوهندیی شو.

تابلوکانی نهوهر تووځی، له سه‌ره‌تادا ساده و ریالیستیکی رووکه‌ش بوون. پاشان به سوودوهرگرتن له سوریا لیزم، ریالیزمی قولتر کرده‌وه و توانی ناواخن و شتویه‌کی تازه‌ی دپدی هونه‌رمه‌ندان ه‌ی خو‌ی دابه‌یتیت. سوودوهرگرتن له هیل و تکنیک و فورمه سوریا لیسته‌ګان و نه‌عبیرییه‌ګان، به‌ناشکرا دپاره له تابلوکانیدا. به‌م‌ش، نهوهر تووځی دپه‌پته په‌که‌مین هونه‌رمه‌ندی نیگارکتشی کورده که سوودی له سوریا لیزم و درگرتیت و له به‌ره‌مه‌کانیدا رهنګی دابه‌یتوه.

هونه‌رمه‌ند، وک زوړه‌ی نیگارکتشه‌ګانی دیکه‌ی نه‌وسه‌رده‌م، له به‌ستنی رازاندنوه‌ی به‌رګی کتیا نیشدا کاری کردووه. له هه‌مان کاتیشدا نه‌ګر په‌که‌مین هونه‌رمه‌ندیکی کاریکاتوړیستیش نه‌یت، نه‌وا په‌کیک به‌وه له په‌که‌مین نه‌و نیگارکیشانه‌ی که کاریکاتوړیان دوستکردووه و بلاوکردووه. هونه‌ری کاریکاتوړ لای نه‌و، ناوه‌وژکیکی رهنه‌ګرانه و زمانیکی کومه‌ل‌ایه‌تیانه هه‌به له به‌رګیتیکی جوانی دهرپنخوازا.

هیل‌ی نهوهر تووځی زوړ جوان دنه‌اسریته‌وه: ناسک، ده‌عیری، ش‌خسی، به‌ه‌ژ، پر له متمانه و نه‌رک. فیګره‌ګانیشی، له واقعی نهم‌وژی کومه‌ل‌وه هه‌لده‌ه‌ینجا، به‌لام زوړه‌ی جار ده‌پخته ژیر باری بینینی فنتازی و سوریا لیستانه‌ی ش‌خسی خو‌یه‌وه.

چهند ناوکی دیکه.

له هه‌مان سالانی ۱۹۴۰ - ۱۹۵۰ چه هونه‌رمه‌ندیکی دیکه سه‌رقالی هونه‌ری شتویه‌کاری بوونه: موفید حوسین که‌سره، منیر قه‌صاب، زکی باروخ (به‌ره‌سن جووله‌که، مویق‌اژه‌نیش بووه، ستودوی رسمی هه‌بوو)، فوناد چه‌خماخچی، خه‌سرز جامباز، جه‌لال خوشناو، سوداد عه‌تاو لاغا، جوهر نه‌حمده‌ ناغای میترکه‌سوزی، نه‌دوارد سه‌لیم، حه‌سیب ره‌سوول ناجی. هه‌روه‌ها صدیق نه‌حمده‌ عاشور، محمه‌د مه‌دی، له‌ګل د. عه‌دوللا نه‌مین مه‌لا (ماموستای

رهس له ناوه‌ندایی که‌رکوک) که رۆلێان ده‌بێت له دامه‌زاندنی جماعه‌ فنانی کرکوک. هونه‌رمه‌ندانێ شێوه‌کاری نه‌سلی مۆدێرنی دووهم (سالانی ۱۹۵۰ - ۱۹۷۰) که به‌ره‌مه‌کانیان په‌سکاوتر و به‌ گه‌رێ و گۆلشهر و به‌ریتین له‌ نازاد شه‌وقی، محمد عارف، سلیمان شاکر، عه‌لی جۆلا، سه‌ردار زوه‌دی، قوته‌یه‌ شه‌خ نووری، شمس‌الدین فارس، کامل نه‌حمه‌د مه‌عرووف (۱۹۳۹ سلیمانی)، مه‌حمود عه‌لی کاکێ، عوسمان خاڵ (۱۹۳۵ سلیمانی)، شه‌رزاد مه‌حمود شه‌وقی، نووری نیسماعیل فه‌تاح، محمد حمه‌سه‌ عه‌ید حمه‌سن هه‌له‌به‌جی (۱۹۳۴)، محمد کاکه‌ محمد (له ۱۹۳۴ له سلیمانی له‌دایکبووه و له ۱۹۶۱ په‌یانگه‌ی هونه‌ره‌ جوانه‌کانی ته‌واوکردووه)، په‌حیا مه‌رجان، تاهیر نییراهیم فه‌تاح، قادر کوردی، که‌ریم دبار، سه‌عه‌ده‌دین سه‌عه‌ید پاته‌یی (۱۹۳۴ - ۱۹۹۸).. تۆژمه‌وه‌یه‌کی دیکه‌ی تیرۆتمسه‌ل و سه‌ربه‌خۆیان پێسته‌.

محمد مه‌لوه‌ود قادر

له ۱۹۳۶ له‌ کۆبه‌ له‌دایکبووه. مامۆستای ده‌رسی هونه‌ر بووه له‌ قوتابه‌خانه‌کانی هه‌ولێر. له‌ بواری هه‌لکۆلینی دار زۆرتر کاری کردووه. خۆی به‌ قوتایی دانیال قه‌صاب ده‌زانێ. له‌ ده‌یان پێشانگای هاوبه‌ش و تاییه‌تی و به‌رپه‌یه‌رایه‌تی په‌روه‌رده‌ له‌ سالانی ۱۹۵۰ به‌شداری کردووه. ئه‌م تابلۆیه‌ی کۆیکردنی تابلۆیه‌کی دانیال قه‌صابه‌.

جابر پیرداود

جابیر پیرداود، له‌دایکبووی ۱۹۲۵: هه‌ولێر، له (۱۹۴۳) له‌ به‌شی په‌یکه‌رتاشی له‌ خانه‌ی مامۆستایانی اعظمیه‌ له‌ به‌غدا وه‌رده‌گیریت، له‌وێ (قاسم ناجی) که له‌ پاریس خۆتندبووی، ده‌رسی هونه‌ری پێ ده‌لێتوه و له (۱۹۴۶) ته‌واوی ده‌کات. هونه‌رمه‌ند «له ۱۹۳۵ به‌ولاوه‌ بووه که‌ خۆی دایه‌ ره‌سمکردن، به‌لام له ۱۹۴۳ به‌ملاوه‌ کار و به‌ره‌مه‌کانی به‌لاوه‌بووه. هونه‌ر له‌ سه‌رده‌می نه‌ودا واته‌ له‌ زه‌مانی عبدا‌لکریم قاسمدا بووژایه‌وه». کۆتر سه‌لام نه‌و خۆی دروستی کردووه. هه‌روه‌ها هه‌یکه‌لی زه‌عیمی سه‌ر رێگای موه‌سڵ، نیستا نه‌ماوه، نه‌و دروستی کردبوو، له‌گه‌ڵ یاریکه‌ره‌ وه‌زشه‌وانه‌کانی سه‌ر دیواری مه‌له‌علی هه‌ولێر. له‌ سالی ۱۹۵۸ به‌ولاوه‌ بوو که‌ فێری په‌یکه‌رتاشی بوو. له‌گه‌ڵ جه‌واد ره‌سوول ناجی، به‌ په‌یکه‌ک له‌ په‌که‌مین په‌یکه‌رتاشه‌کان ده‌ژمێردیت له‌ کوردستانی عێراقدا. به‌ پیتی گێڕانه‌وه‌ی مامۆستا سلیمان شاکر، له‌ کۆره‌که‌ی خۆیدا له‌ گه‌له‌ری نه‌ربێلا له‌ هاوینی ۱۹۹۶دا، جابیر پیرداود له ۱۹۴۹ - ۱۹۵۰ له‌ کۆبه‌ پێشانگای کردۆته‌وه‌ نه‌قلی دیلاکروای کردبوو.

فواد ره‌سوول ناجی

برای جه‌واد ره‌سوول ناجی، دوو قوتاغ پێش جابر پیرداود خۆتندووینه‌تی. ماله‌که‌یان، هه‌ر سێ برا، له‌ که‌ره‌کی عه‌ره‌بان بووه، مه‌رسه‌مێکی که‌وره‌بان له‌ ماله‌وه‌ هه‌بووه و جابر ده‌چوه‌ لایان بۆ

مهرسه مه که. له دار المعلمین خوتندوو به تی و پاشان بۆته مامۆستای رەسم له سانهویی ههولتیر له جیتی محافهزه ی ئیستا. له سالی ۱۹۶۰ له گهڵ جابر و ئازاد شهوقی له و سائل الایضاح و سائل التعليمی پتکهوه کاریان کردووه.

فوناد له کۆتایی ژيانیدا تینکچوو. برادهری جابر پیرداود بووه. تابلۆیهکی فوناد لای جابر پیرداود ههیه، دهیان تابلۆی دیکهش له مالی جابری برا گهوره کهی و هاشم عبدالله پارێزراوه. کۆمهلتیکیش له مالی خۆیان ههیه.

فوناد رهسوول ناجی به چهقۆ نیشی دهکرد. ههندێ جاریش به پالیتنایت وینهی دهکیش. هونهرمه ندیگ بوو رۆحی داهتانی خۆی ههبوو. پستی به راگرتانی تابلۆ نه ده بهست.

شیخ جهماله دین (۱۹۲۳ -)

کۆری شیخ عوسمانی شیخ علامه دینی بیارهیه. له ۱۹۲۳ له بیاره ی هه ورامان له دایکبووه. سهوت سال خوتندنی حوچره و پاشان تا پهکی ناوهندی له ههله بجه خوتندوو به تی. پهیکه رسازتیکی بهسلیقه و دهرهنگین بووه. زیاتر له ههزار پهیکه ری دروستکردووه، جار جار رهسمیشی کردووه. ههندێ له کاره هونهریهکانی له تاران پیشان دراوه و خهلاتی وهگر تووه. ئیستاش ههر له داهتتان بهردوامه و له دهوور بهری مهربوان دهژی.

قهه دری جهیران

له ۱۹۳۴ له زاخۆ له دایکبووه.

دهرچووی په یانگهی هونهره جوانهکانی به غدا په سالی ۱۹۵۵ دهیان پهیکه ری له شارهکانی کوردستاندا دروستکردووه له سالانی ۱۹۵۰ - ۱۹۷۰.

سهه بولبول

(۱۲۸۵ ههتاوی - ۱۹۷۸ ی زاینی)

نیسماعیل سالتح نیسماعیل له ۱۲۸۵ ی ههتاوی له کوردستانی ئێران له دایکبووه و له ده سالی هاتۆته ناوچهی شاره زوور و کهرکووک و پاشان سلیمانی. پهیکه رسازتیکی لیتهاتووی فطری بووه، بهسلیقه و وردبین، له خۆیهوه فیری نهه هونهره بووه. نیشه هونهرییهکانی له هونهری نهفریقیهوه نزیکن، دلخۆشکه ری منالای سلیمانی بوونه. له شهقامی سابوونکه ران دوکانی فرۆشتنی بهرهمه هونهرییهکانی خۆی داناهه و بهوه ژیاوه. گهلی جار بیتگانهکان سهریان له دوکانه کهی داوه و بهرهمه میان لی کرپوه.

بیت نک بیت نک به کی جوانی به ری ده سه جوانه خان
 مناله جوانه خانم که ری به بخار
 دلم روون بونوه

~~مدرسه~~
 ۵۵۷ / ۷ / ۱۷

زور شادمان بوم به بینینی بیله نقاراهم که ناماره کرا بود
 له لایه ن قوتا بخانه متوسطه سیلانیه ده به سه ریبه رشتی ماموستا آزاد
 شمدو، به راسته مارکی کهونه رصه ندانه به ترخه
 ده دل گه لی یو قدوس مال نه بی که به رهم هم لایه کورده دلسوزانه به بین
 هیواداسیه که به توانا دهل و ته ته لایه کورده پالاه دلسوزانه کن بتوانرا
 به غش لی - کهونه رها نازه - له سه ریبه ریبه دی که جزاء به ره و بیسه
 بروات، ده رجه و کن آزاد

~~مدرسه~~
 مصطفی خان لیم
 ۵۵۷ / ۷ / ۱۷

قی بین
 رلیه و بیلی - معروضه و اپشماره کن
 زور نمایان به مشایخی سولیک
 ۵۵۷

من کوئی چیز مستقیم

تیمہ تہ ماہ نامہ ہندوستان وینہ لہ سولہ یانیا و مولو لہ کدنا
ریگیا لہ تعبیر تائیہ تہ ہا ، و سیدو لہ ناسر لہ ہا لہ
ریان ، سر و سہ و جد و آدہ نیز ہا شکلا و سیدو لہ ...
لہ ہا ماہ پیڑی تہ و سر چا دہ یہی کرہ و سہ تہ ہا
تیا لہ تہ قوی ہا دہ نامہ زانڈی قوتا ہا نامہ یہی کرہ دی
تائیہ تہ لہ وینہ تہ ہا ہون چکا یہ کی مناسب ہا ہونہ رائیہ
تہ کلا لہ قوتا ہا نامہ عالمیہ کافہ وینہ تہ دہ سہ ...
نور تہ سہ سی ہا ہا ہندو و سہ لکالہ آتہ دگیا
تہ کہ سہ ہا سہی پشائتہ تہ قوتا ہا نامہ دہ جہ

مر مال به خنیا -

$$A \sim V \begin{pmatrix} \lambda & \\ & \mu \end{pmatrix} V^{-1}$$

۱۶۷۱/۸

برگورینی نویانی کو دل و سپرداده ری شایسته تانی می که
 به مان به هوند بر نه چته سر، و زور آقا که سر خورده
 به ست به م به شنه تازه بی که که بنیت تردمگی
 به خسته می دوا روزه، صیوا رام به تو تا به کان تا به
 با شتر و ریگی به تر و زور یکم و ریگه بیچون ده شایسته
 تازه تر و خوشتر به کایه ده، ده را به خوشتر ده هانه های
 هادیم آزار نه ده م که ده به ده و نه مگر تو تا به کافی
 به ریگین

حاکم صید

جای: ۱۰۱۰۰۰/۱۰۰۰

دوره شادمانی به، یعنی نه به نوید گاه به (به به) (به به)
 به ستای به نه رسیده لایه کا مانا تا به به به به
 به نه که کردی می روی - اما ای - به به به به به
 به گه کی خوشتر به تیان - برین به نه رسیده لایه کان!
 کتبه

۵۰۷

مکونه یل به
 = ده ست ط می گوان =

۱۶۵۷/۱۵/۱۰

برگورینی و یانی کو نه دل و سپرد با و ده ری شارا ستانقی به که
 یله مان به هدنه ر بد نه چته سره ۱. و زرد آفتلر که تر حوضه ری
 ده ست به هم چه شنه تازه بی که که نه سیریت ترد سکی
 ده ضمه گی دروازه ، قیودا هم که قوتابه کان تا جین
 با شتر و ریکو یله تر و زور یچکه و ریگه بیچون ده ژیا نایک
 تازه تر و خوشتر بسنه کایه ده ۱. دروا به خوشیه ده خانه هانی
 ها و هم آزار نه ده هم که همیشه دا زگر گل قوتابه کانی
 فیه ریگی

فکر صد

جان: ۱۰ اکتبر ۱۹۵۷

دور آردمان به به بیفیه نه هم نویند گایه لایله اهور
 و نه ستای نه ده نه رسیده لایله کا مایا آیه به بیواریک
 ده نه نه که ری مری - اما ای - نه نه لایله دا
 به گلی خوشه ریتمان - برین نه ده نه رسیده لایله کان
 کتله

۵۵۷

مکونه یل له
 = ده ست طری گوران =

هه میته له پشېر پټ کشر منډان
پر وفالې کړدې رېځلا .

په راستنۍ کنگاوتلې زور سپروزه
نهم بېستنه له لکین چاره رولان
تاره خوسه وېشه له غاښ پټه
ته ده د زور سوياسې هلاوړم آزاد
سوقي ته کم

رڼوروقي

۱۳۵۷/۶/۱۱

زور دلت دېم ؟ بېنې ته پېستاگۍ کم به لرون
دینې پېشېر کونې غېږې هونډه پېرنې له نادگنې
ښکته پېشېر کونې د زور کم مای پټ مای دا

۱۳۵۷/۶/۱۱
مکدر

مکدر

سەرچاوه کوردییەکان

(کۆتیب و گۆنار و پۆژنامه و چاوپێکەوتن):

حوسین حوزنی موکریانی: میژووی عەکاسی و فروعاتی، زاری کرمانجی، ژ (٢٠)، رواندز: ١٧ / ٨ / ١٩٢٩

فازل قەرداغی: چیرۆکی شمشاد، باسکی میژوویی شمشادی دەشتی رانبە، چاپی دووەم، سلێمانی: ١٩٩٦

تاکبیرۆ ناکازدا: راپۆرتیک لەسەر کۆمەڵەتیک ناسەواری چاخی بەردینی ناوەراست لە نەشکەوتی شانەدەر، شێروان کردوویەتی بە کوردی، گۆناری هەزار مێتر، ژمارە (٣)، سلێمانی: ١٩٩٨، ل ٨٠ - ٨٧

گەژنەفۆن: ئانا باز، و: فەرهاد پیریانی، رابوون، ژمارە (٧ - ٨)، ستۆکھۆلم: ١٩٩٣
میژووی چاچە کۆنەکان، پۆلنی یەکەمی ناوەندی، دانانی: د. فووزی رشید، صباح الطانی، کەمەل التکریتی، چاپخانەی المحکومە، بەгда: ١٩٧٦، ل ١٥ - ١٠٩
اسماعیل بەدی: پەیکەری پرۆنزی بێ باسکی، گۆناری دھوک و ژ ١، ل ٣٧ - ٤٧، سالی ١٩٩٧

کەمال نوری معروف: گۆناری هەزارمێتر، ژ ٣ / ١٩٩٨ / ١٢
کامیار عەبدی: هونەری سەردەمی ماد، و. لە فارسییەوه: حسن عبدالکریم، هەزارمەرد، ژ (٧)، سلێمانی: ١٩٩٩، ل ٥٣ -

عبدالرحمن پاشا: بێستین، گۆناری ناوینە، ژمارە (٢٤ - ٢٥)، تاران: ١٣٧٥، ل ٥٧
جعفری مەهرکەمان: میژووی لیکۆلێنەوه لەسەر (نەخشە هەلکەندراوه بەردینی - لە نێران و، و: حەسەن عبدالکریم، هەزارمێتر ژمارە (٤)، سلێمانی: ١٩٩٨، ل ٩٥ - ١٠٢
محەممەد مەلا کەریم: رازی یەکتیک لە دلدارییەکانی میژوو، گ. بەیان ژمارە (٥) کانونی دووەمی ١٩٧١ بەгда، ل ٢٧ - ٣٢

کەمال نوری معروف: گۆناری هەزارمێتر، ژ ٤، ١٩٩٨، ل ٥ - ١٤
عبدالرەحیم یوسف: تابلۆ هونەرییەکانی شەرفنامەی دەستخەتی شەرفخان، گ. رۆشنییری نوی، ژمارە ١١٥ و ١١٧، سالی ١٩٨٧ و ١٩٨٨

یاسین قادەر، گۆناری هەزارمێتر، ژمارە، ژمارە (٥) ل ٤٦ - ٤٩، هەروەها گۆناری شانەدەر، ژ ١، ل ٥٤

د. جەمال رەشید: لیکۆلێنەوه یەکێکی زمانەوانی لەبارەی میژووی ولاتی کوردەواری، دەزگای رۆشنییری و بڵاوکردنەوی کوردی، بەгда، لاپەرە ٦٥ - ٦٦، ٦٨ - ٦٩، ٢٦٧، ٢١٦، ٢٨٣ - ٣٠٦، ٢٨٤

لەتێف قەرداغی: بنیاتانی شاری سلێمانی و کتێبخانە بازرگانییەکانی، گۆناری رۆشنییری نوی ژمارە ١١٠، ١٩٨٦، ل ٢٣٣ - ٢٤٠

گوتوینێز لەگەڵ مەهندس مەعتمدی، نامادەکردنی عومەر فاروقی، گۆناری سروە ژمارە (١٢١)، نورمن: ١٣٧٥، ل ٤٥ - ٤٩

- زاري کرمناجي، ژ. ۲۰، ۱۷۰ نؤکهستی ۱۹۲۹، وتاری میثووی عهکاسی و فرووعاتی ل ۱۰، ۱۲.
- نحمده سعید نحمده: کورته یک لهباری هونری خوشنویسی، رۆشنیری نوی، ژ ۱۰۹، س ۱۹۸۶، ل ۳۵۹ - ۳۶۵.
- بههمنی کرمی: لورستان، و: خالد رهسول، بلاکراودی گلهیری زاموا، سلیمانی: ۱۹۹۵، ل ۴ - ۱۰.
- عبدالرقيب يوسف: تابلوکانی شهره فنامه، بلاوکراودی وهزارهتی رۆشنیری، چاپی دووم، ههولیر - ۱۹۹۸.
- فههاد پیریانی: کورد و رهنک دوو جسمکانی لهیه کتر نەترازاو، ناساندنیک کرونلۆژی، گۆفاری یه کگرتن، ژماره ۱۷، کۆنیهکان: ۱۹۹۵، ل ۲۸۰ - ۲۸۳.
- گۆفاری ههتاو، ژمارهکانی ۲۹، ۱۰۳، ۱۱۱، ۱۴۳، سالی ۵۶ و ۱۹۵۷.
- گۆفاری یه کگرتن، ژ ۱۳ و ۱۴ چهند وتاریک لهباری هونری شیهوکاری کوردی.
- رهههر جهلال: هونری شیهوکاری کورد، گۆفاری دکانپار، ژ ۲، فتهلندا: ۱۹۹۲.
- مهحمود زامدار: رهنک و نیگار، رۆژنامه ی بارزان، نهمریکا، ژ ۱۱، ۱۹۹۲.
- دوو هونرمه ندا (سلیمان شاکر و دلیر شهریف)، گۆفاری رامان، ژماره (۱۵)، ههولیر: ۱۹۹۷، ل ۸۵ - ۹۰.
- مستهفا زهنگه: د. عهبدوللا نهمین مهلا، گ. هاواری کهرکووک، ژماره (۱)، ههولیر: ۱۹۹۸، ل ۸۵ - ۸۷.
- پیشانگای گشتی هونرمه ندان کورد، ههولیر: ۱۹۸۶. بلاوکراوهکانی نهمینداریتی گشتی رۆشنیری و لاوان.
- یادیکی هونرمه مند جهواد رهسول ناجی، رۆژنامه ی براییهتی، ژماره ۲۲۱۲، سالی ۱۹۹۶.
- مهحمده تهیموور: دهروازهیکی رهخهیی درامای نوی کوردی، گۆفاری کاروان، ژماره ۶۴، مایسی ۱۹۸۸، ل ۶۰ - ۷۰.
- مهحمده تهیموور: شانۆ له قوتابخانهکاندا، گ. نوتۆمی، ژ ۲۱، ۱۹۸۴، ل ۱۰۵ - ۱۱۲.
- مهحمده تهیموور: ددریاری دراما و رهخه، گۆفاری کاروان، ژ ۴۱، ههولیر: سالی ۱۹۸۶، لاپهه ۶۳ - ۷۰.
- قادر میرخان: هاوپه یهین له گهل سهردار زوهدی، گۆفاری نیستا، ژماره (۱۵)، سلیمانی: ۱۹۹۸، ل ۶۹ - ۸۰.
- تاهیر نحمده حویزی: شانۆگری له کوردستاندا، رامان، ژماره (۲۷)، ل ۲۰۵ - ۲۰۶.
- کۆشی هونرمه ندان کورد، له گۆفاری بهیان، ژماره ۱ - ۳۷، بهغدا: ۱۹۶۹ - ۱۹۷۳.
- جاییر پیرداو، سازدانی گفتوگو: مهحمود زامدار و نازاد عهبدولواحد، گ. (رامان)، ژ (۱۸)، ههولیر: ۱۹۹۷/۱۲، ل ۷۸ - ۸۳.
- عومهر عهلی نهمین: نمونه ی نیگاری نۆلۆژی کورد، گ. کهلهپووری کورد، ژ (۱۳)، سلیمانی: زستانی ۲۰۰۰.

- تاریخ ک ریژی: جه سال بهختیار و دیمانه یک، پ. برابیه تیی نه دهب و هونه، ژماره (۱۴۱)، ۱۹۹۸/۸/۲۷
- دیوان شیخ نووری شیخ صالح، نازاد عهبدولواحد کۆی کردۆته و له سهری نووسیوه، بهرگی بهکه، بهشی دووه، د. پ. ب. ک.، بهغدا: ۱۹۸۹، ل (۲۰۳).
- دیوانی صافی، کۆکردنه و دی کبوی موکریانی، چاپخانه ی کوردستان، ههولیر، ل ۷۸.
- عومهر عملی نه مین: رووناکیه که بۆ سهر میژووی هونهری و پته کیشان له سلیمانی، رامان، ژماره (۳۰)، ههولیر: ۱۹۹۸، ل ۱۹۴ - ۱۹۸.
- ناهیده شیخ سهلام: نه و دی له بیرم، نامه ده کردنی: چوور صالح، چ. وهزاره تی پهروه ده، ههولیر: ۱۹۹۹، لاپه ره ۹۷ - ۹۸.
- د. فهراه پیربال: کوردستان له چاخی بهردینی ناوه ند دا ۱۳۴۰۰ سال پیتش نه مرۆ، له نه شکه و ته و بۆ گوند، گ. شانه در، ژماره (۱)، ههولیر: ۱۹۹۸
- نه رشیفی گه له ریی زاموا له سلیمانی و گه له ریی نه ریتلا له ههولیر، ههروه ها نه رشیفی مالی نه سهکه نه در جامباز و جهواد ره سوول ناجی له ههولیر، له که ل نه رشیفی هونه ره نه د سامانه رهش..
- نه که ره مه حمود سالحه ره شه: شاری سلیمانی، ب ۱ و ۲، ل ۱۵۶.
- یادێکی هونه ره نه د جهواد ره سوول ناجی، رۆژنامه ی برابیه تی، ژماره ۲۲۱۲، سالی ۱۹۹۶.
- وتاریکی مومتاز ههیده ری له گۆفاری نووسه ری نوی، ژماره ۳ / ۱۹۷۸.
- نه حمده سه عید نه حمده: کورته به که له بهاری هونه ری خوشنوو سی، رۆژنبیری نوی، ژ ۱۰۹.
- س ۱۹۸۶، ل ۳۵۹ - ۳۶۵.
- فهردین سادق نه بیوی: میژووی جل و بهرگی کوردی، و: ده سه تی نووسه ران، گۆفاری (ناو پته)، ژماره (۱۳)، تاران: ۱۳۷۲، ل ۵۸ - ۶۳
- گۆفاری هه تاو ژماره کانی ۲۹، ۱۰۳، ۱۱۱، ۱۴۳، سالی ۵۶ و ۱۹۵۷.
- چاوپێکه و تن له که ل مه حمده عارف، گۆفاری رامان، ژماره ۷، ک نوونی دووه می ۱۹۹۷، ل ۳۹ - ۴۵.
- دوو هونه ره نه د سلیمان شاکر و دلیر شه ریف، گۆفاری رامان، ژماره (۱۵)، ههولیر: ۱۹۹۷، ل ۸۵ - ۹۰.
- جاییه پیرداود، سازدانی گه توگۆ: مه حمود زامدار و نازاد عهبدولواحد، گ. (رامان)، ژ (۱۸)، ههولیر: ۱۹۹۷/۱۲، ل ۷۸ - ۸۳.
- تاھیر نه حمده ههویزی: شانوگه ری له کوردستاندا، رامان، ژماره (۲۷)، ل ۲۰۵.
- سلیمان شاکر: ههولیر و هونه ری شینه و کاری، گ. رامان، ژماره (۲۹)، ههولیر: ۱۹۹۸/۱۱، ل ۱۵۷ - ۱۵۸.
- تاھیر نه حمده ههویزی: چه ند تیشینه یه که ده بهاری دانیال ته صاب، دهنگی میللت، ژماره (۴۲)، ۱۹۹۹/۱/۱۵.
- بوهران ههزار: هاو په یقینه یه که له که ل عهزیز سه لیم، هاوکاری، ژ ۱۱۴۹.

نامه به کی تاییه تی کاک خالد ره سول، مانگی حموتی ۱۹۹۵
 نامه به کی تاییه تی کاک که مال رهنوف، مانگی حموتی ۱۹۹۵.
 سلیمان شاکر، له کۆدکه ی خۆیدا له که له ربی نهریلا له هاوینی ۱۹۹۶دا.
 نازاد شهوقی، له کۆدکه ی خۆیدا له که له ربی نهریلا له هاوینی ۱۹۹۶دا. به ئییدی
 پاریزراوه.

شوکر مستهفا له باری به دیع باباجان ددهوئ، رامان ژ (۲۷).
 به دیع باباجان: تابلۆ وینه بهک، به بیان، ژ (۴)، به غدا، ۱۹۷۰.

سه رچاوه فارسییهکان

(کتیب و گۆزار و پۆژنامه):

نه رهنگی برهان قاضی، چاپ پیروز، طهران: ۱۳۳۶، ص ۷۳ باسی کردووه. چه له بی:
 سیاحه تنامه

ص. ماسلنیتسینا: هند ایران، تنظیم و تدوین: ناصر پور پیرار، نشر کارنگ، طهران:
 ۱۹۹۵، ص ۱۱

آنور پوپ: آشنایی با میناتوهای ایران، ت: حسن نیر، مرکز نشر کتابهای طراحی و
 نقاشی، طهران: ۱۹۹۸، ص ۷ - ۹

فریدون بیگلری: تاریخچه تحقیقات باستانشناسی در کرمانشاه، آوینه لاژماره (۱۷) -
 ۱۸، تاران: ۱۳۷۵، ل ۱۰۶ - ۱۰۸

فیلیپ اسمیت: تپه گنج دهره و (غار خر) در کرمانشاه، ت: فریدون بیگلری و سامان
 حیدری، مجله ناوینه، شماره (۲۶ - ۲۷) طهران: ۱۳۷۵، ص ۱۱۲ - ۱۱۵،

علی تقوی: جمهور اسلام و برخورد کردها با ژن، / وینه ژماره ۳۲ - ۳۳، ل ۹۰ - ۹۵
 م. ۶. داندایف: ایران در دوره غنستین پادشاهان هخامنشی، ترجمه: روحی اریاب،
 طهران: ۱۹۷۸

حبیب الله صدی: کردستان در چهل هزار سال پیش، مجله (بغستان) جلد اول، شماره
 اول، ص ۳۸ - ۳۹، طهران: ۱۹۶۳.

سه رچاوه عه ره بییهکان

(کتیب و گۆزار و پۆژنامه):

شاکر حسن ال سعید: السیات الفنية في العراق، دار الحرية، بغداد:
 محمد حسین جودی: تاریخ الفن العراقي القديم، مطبعة الصمان، بغداد: ۱۹۷۴، ص
 ۳۹ و ۲۳۰ - ۲۳۴

جورج مارسیمه: الفن الاسلامي، ت: د. عقیف نهسی، منشورات وزارة الثقافة،
 دمشق: ۱۹۶۸، ص ۲۰۱

- فؤاد سفر : المرشد الي مواطن الآثار والحضارة ، المرحلة الخاصة ، بغداد : ١٩٦٦ ، ص ١٥ - ١٩ .
- حصارة العراق ، تأليف : نخبة من الباحثين العراقيين ، ج ٣ ، دار الحرية ، بغداد : ١٩٨٥ .
- د.تقي الدبغ : التفخر في عصور ما قبل التاريخ ، حضارة العراق ، ج ٣ ، بغداد : ١٩٨٣ .
- طه باقر : مقدمة في تاريخ الحضارات القديمة ، بغداد : ١٩٨٦ .
- طارق عبدالوهاب مظلوم : النحت من عصر حجر السلالات حتى العصر البابلي ، بحث في (كتاب حضارة العراق) ، ج ٢ ، بغداد : ١٩٨٥ ، ص ٤٤ .
- صفوت الجراح : ذكريات ، جريدة حيات ، اربيل : ١٩٩٧/٦/٦ .
- زهير عبدالمسيح : اول مسرحية كردية في رواندز ، جريدة العراق ، صفحة الثقافة الكردية : ١٩٧٨/٥ .
- كهسال رهنوف : اول مدرسة للآثار في السليمانية ، جريدة العراق ، ع ٣٠٦٧ في ٢٧ / ٢ - ١٩٨٦/١ .
- جبرا ابراهيم جبرا : الفن الحديث في العراق في كتاب الحرية و الطوفان ، بيروت : ١٩٦٠ ، ص ٢١٦ و ٢٣١ .
- د. سلسل العاني : عناصر اسلامية و عربية في جانب من اعمال جواد سليم ، اتفاق عربية ع ١٩١ السنة التاسعة ، بغداد : ١ ، ١٩٨٣ ، ص ٧٥ و ٢٣١ .
- شاكور حسن ال سعيدي : فصول من تاريخ الحركة التشكيلية في العراق ، الجزء الاول ، منشورات وزارة الثقافة و الاعلام (٥٢) ، بغداد : ١٩٨٣ ، المجلد الاول و الثاني .
- دليل معرض تصاوير من شمال العراق (من ٢٧ تشرين الثاني الي ٣ كانون الاول لعام ١٩٥٥) ، من وثائق جمعية اصديقاء الفن المحفوظة في ارشيف الفنون التشكيلية في بغداد : الارشيف التشكيلي ، ملف عطا صبري .
- متحف الفنانين الرواد ، مطبوعات وزارة الثقافة و الاعلام - دائرة الفنون التشكيلية ، اعداد عباس جاور ، بغداد . جفصال رةشيد : الفنان البدائي حسن فلاح ، رؤشبيرى نوى ، رؤماره ٥ ، بهغدا : سالى ١٩٧٤ .
- جهمال رهشيد : حسن فلاح ، جريدة الشاخي العربية ، العدد (١٣١٤) ، بغداد : ١٩٧٣/٤/٢٣ .
- حمدي خلف : اوراق من حركة الفن التشكيلي في العراق ، مجلة الاذاعة و التلفزيون ، بغداد : ص ٣٦ - ٣٩ .
- كمال نوري معروف : كهف كوندوان و منحوتاته البارزة ، سومر عدد ٤٥ ، ١٩٨٧ - ١٩٨٨ ، وهركيتيان : محمد
- نسرين خواكرم : كنز زيوه ، مجله هزارمرد ، عدد (٦) السليمانية : كانون الاول ١٩٨٨ ، ص ١٨٤ - ١٩٥ .
- ارنسب بابلون : الآثار الشرقية ، نقلة الي العربية : مارون عيسى الخوري ، دار حكمت

شريف ، لبنان: ١٩٨٧ ص ٨١- ٨٢ / ٨٩- / ٩٠- / ١٠٣-١٠٧ / ١١٥ / ١٢٠ / ١٢٦ / ١٢٧ / ١٣٩ .

نسرین خواکرم : کنوز لرستان ، هزارميرد ، ژماره (٢) سليمانی : ١٩٩٨ ، ل ١٥٤ - ١٧٢
نسرین خواکرم: المیتانیين، گۆفاری هه زارميرد، ژ (٣)، سليمانی: ١٩٩٨ ، ل ١٩٤
فرج بسمه جی : البرنزيات اللرستانیة ، مجلة سومر ، ج ١ ، ج ٢ ، بغداد : ١٩٦٣ ، ص ٤١.

د. جمال رشيد : تاريخ الكورد القديم ، منشورات جامعة صلاح الدين ، اربيل : ١٩٩٠
رافدة عبدالله الصمد : فخار عصور ما قبل التاريخ في كوردستان العراق مجلة
(هزارمرد) ، عدد : ٢ ، السليمانية : ١٩٧٧ ، ص. ١٧٢
د. عبدالهادي الفؤادي : كتابات و نقوش اثرية في بيتواته ، ت : روند عبدالقادر ،
شاندذر ، ژ (٥) ، ص ٨١

ارنست فيشر: الاشتراكية و الفن، ت: اسعد حليم، ص ٢٧.
شوكت الربيعي: مقدمة في تاريخ الفن العراقي، المؤسسة العامة للصحافة و الطباعة،
بغداد: ١٩٧٠، ص ٤.
الفن التشكيلي الكردي، جريدة التاخي، ٨/٢٥، ١٩٧٠، ص ٣.

سەرچاوه فەرهەنسی و ئینگلیزییەکان

(کتیب و گۆنار و پۆزنامە):

G. P. BADGER: The Nestorians and their rituals, London, 1852.

U. Bahadır Alkım: Archeologie d Anatolie, ed. nagel, Paris: 1968.

Hugh Honour, J. FLGMIN: Aworld History Of Art, 3 ed., London: 1991, P. 20
- 29.

Prof. Robert J. BRAIDWOOD: The Iraq - Jarmo project, in Sumer, v. 2.
Baghdod : 1954.

P. AMIET : L Art Antque, dm proche orient , paris : 1973

Jean DELORM :chronologie des civilisations , Presse in . F . . 4 ed . , Paris : 1969

Gagine Boudet : chronologie universelle , ed . Bordas , Paris : 1983

Dr. oktay Belli : Van Capital de e Urartu , ed . net, Istanbul , 4 me ed . 1989 . p . 8

At Jarmo Storage Pits Wese lined With Clay baked in Situ , Pottery Vessels and
figurines of cly Were also b eing made these.

J. Delhayes : L. orient ancien , P 52 - 527

Ancient Civilislion, Visual World

Librony, Hong Kong : 1978, p : 36 - 37

Iraq , Mesopotamie

hier et aujourd hw.

Ed. Sartee, Lausanne

M. STREOK: (IRBiL) In Encyclopedie de l Islam, T . 2,

E - k , paris : 1927.

Pierre Amiet : Liart antique du Proche - Orient , eod . Mazenod , Paris . : 1977 .
tf p . 537 .

K. YEKTIN: L ancienne peinture turque, ed. klincksieck, Paris: 1970.

The Sampsan Law : Ancient Civilization, Edit or : F. M. Clhpham, U . K . : 1978 ,
p . 640 .

A. Godasd : Le Tresor de Ziwye Harlem : 1950 3) R .

O . Barnet : The Treasure of Ziwye , Iraq , Xvlll (1956) . P P . 111 - 116

P. Amandry : A propos du Tresor de Ziwe , Iranica Antiqua, VI (1966)
P.P . 109 - 129
G. maspero : Histoire ancinne de peupl de orient clasique 8e ed . , paris : 1909
p. 55- 69
Plarse Amlet : L Art antique du Proche - Orient , ed. Maze nod , Paris : 1977 .
Karl Jettmar : L Art des Steppes, ed. Albain Michel , Paris : 1965 , P. 229 .
A. CAWLEY : The Pahlavi Document From Avroman , in Jouynel of the Roy
Asiatic Society , 1919 , pp . 147 - 154
D. Louis Vanden Berghe : Splendeur des Sassankles , in Archeologie , N. 288,
Paris: Mars 1993 . p . 48 - 55 .
oeil , N . 446 , Nov . 1992 , P . 35

M . W. EBERMARD : A Hishry of china , P. 197 , Londen : 1950 .
Pitton De TOURNEFORT: Relation d un voyage , Paris, 1717.
Louis DU'BEAU: Perse ancienne, 20 plates, Paris: 1881.
Librarie De Samauilian; Rue Monsieur Le Prince, Paris.

Arsak POLADYAN: Kurtler, Oz-Ge, Ankara: 1991.
Heimuth V. MOLTKE: Unter dem Halbmand, Germany, 1835.
Le Monde Diplomatique, Juin; Paris: 1991.

Jams MORIER: A second Journey through Persia, London: 1818.

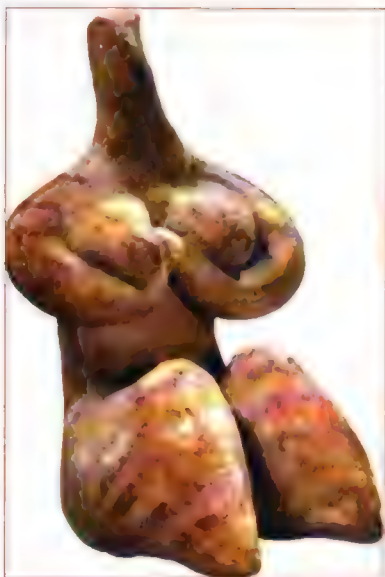
Le Petit Journal, Paris: 1919.
Science et Avenir, Paris: Juin 1991
Elise RECLUS: Nouvelle Geographie Universelle, Paris, 1879.
George MARCAIS: L Art Musulman, PUF, Paris: 1962.

Chvalier CHARDIN: Voyage de Chevalier Chardin, Amstrdam.
Henry BINDER: Au Kurdistan, Paris, 1887.
Racinet: Costumes Historiques, Paris: 1888.
RICH: Narrative of a residence in Kurdistan, London: 1836.1735.

هه‌ندێ له کتێبه چپکراوه‌کانی دیکه‌ی نووسهر:

- ١- مانشاوا نه‌ی و لاتمه‌که‌م. شانۆنامه. بلاوکراوه‌ی په‌که‌تیی نووسهرانی کوردستان - شاخ، چاپخانه‌ی شه‌هید نیراهیم عه‌زۆ: ١٩٨٤.
- ٢- په‌بانی باش نه‌ی غه‌ریبی. شانۆنامه. بکه‌ی په‌که‌رتن له‌ کۆنهنان: ١٩٨٨.
- ٣- نینگزیل، شه‌هر، بلاوکراوه‌ی نه‌ستیتوی کورد له‌ پاریس، پاریس: ١٩٩٢.
- ٤- ژماره‌کانی گۆفاری کوردستان (نه‌سته‌مۆل: ١٩١٩)، ده‌زگای گولان، هه‌ولێر: ١٩٩٨.
- ٥- رۆژنامه‌که‌ری کوردی په‌ زمانێ فه‌ره‌نسی، سه‌نته‌ری براهه‌تی، هه‌ولێر: ١٩٩٨.
- ٦- سه‌رچاوه‌کانی کوردناسی، بکه‌ی گه‌لاویژ، سلێمانی: ١٩٩٨.
- ٧- زه‌یری ناو زه‌یل، تۆژینه‌وه‌ و ته‌یکستی وه‌رگێته‌ دراو له‌باره‌ی کوردۆلۆژی، ده‌زگای سه‌رده‌م، سلێمانی: ١٩٩٩.
- ٨- نینجیل له‌ مێژووی نه‌ده‌بیاتی کوردیدا، ده‌وک: ١٩٩٩. (چاپی دووهم په‌ کرمانجی ژووورو)
- ٩- وینه‌ی کورد له‌ نه‌رشیفی کوردناسه‌کاندا، بکه‌ی وێران، هه‌ولێر: ١٩٩٩.
- ١٠- جواپه‌ز، شه‌هر (په‌ هاوبه‌شی شاعیرانی دیکه‌ی هه‌ولێر)، ده‌زگای ناراس: ١٩٩٩.
- ١١- سه‌پاتیه‌یه‌کانی ناو ره‌ش، شه‌هر، بکه‌ی وێران، هه‌ولێر: ١٩٩٩.
- ١٢- دراستات فی تاریخ الکورد، ترجمه: ترزه‌ جاف، رابطه‌ کاوا، بیروت: ١٩٩٩.
- ١٣- مه‌لا مه‌حمودی بایه‌زیدی، تۆژینه‌وه‌ له‌ مێژووی چیرۆکی کوردی (١٨٦٠)، ده‌زگای ناراس، هه‌ولێر: ٢٠٠٠.
- ١٤- رۆژنامه‌ی کوردستان (١٨٩٨)، په‌ هاوبه‌شی، بکه‌ی گه‌لاویژ، سلێمانی: ٢٠٠٠.
- ١٥- په‌تاته‌خۆزه‌کان، کۆمه‌له‌ چیرۆک، ب. مالی شه‌ره‌فخانی په‌ ته‌لیسی، هه‌ولێر: ٢٠٠٠.
- (ج. ٢): بکه‌ی هاڤیبوون، په‌رلین: ٢٠٠٢.
- ١٦- مێژووی شانۆ له‌ نه‌ده‌بیاتی کوردیدا، ده‌زگای ناراس: ٢٠٠١.
- ١٧- مولاژم ته‌حسین و شتی ته‌رش، نۆڤلیت، بکه‌ی گه‌لاویژ، سلێمانی: ٢٠٠١.
- ١٨- ژهنه‌رال شه‌ریف پاشا، تۆژینه‌وه‌ی مێژوویی، ده‌زگای سه‌رده‌م: ٢٠٠١.
- ١٩- چۆلستان، وه‌رگێترانی کۆمه‌له‌ چیرۆکی په‌تاته‌خۆزه‌کان بۆ پێنۆسی کرمانجی ژووورو، ده‌زگای ئافێستا، نه‌سته‌مۆل: ٢٠٠١.
- ٢١- جواپه‌ز (په‌ره‌مه‌ی هاوبه‌ش له‌که‌ل شاعیرانی دیکه‌ی هه‌ولێر)، ده‌زگای ناراس، هه‌ولێر: ٢٠٠١.
- ٢٢- عه‌بدوله‌حیم ڕحیمی هه‌کاری، تۆژینه‌وه‌ی نه‌ده‌بی، ده‌زگای سه‌یپه‌رتز، ده‌وک: ٢٠٠٢.
- ٢٣- مێژووی وه‌رگێتران له‌ نه‌ده‌بیاتی کوردیدا له‌ کۆنه‌وه‌ تا ١٩٣٢، بلاوکراوه‌کانی گۆفاری ناسۆی په‌ره‌رده‌یی، هه‌ولێر: ٢٠٠٢.
- ٢٤- سانییاگو دی کۆمپۆستیللا، رۆمان، ده‌زگای ناراس، هه‌ولێر: ٢٠٠٢.

- ۲۵- پیاویکی شه پقه ردهشی پالتزوهشی پتلاو شین، رۆمان، دهزگای ناراس، ههولتیر: ۲۰۰۳.
- ۲۶- مندالباز، رۆمان، بلاوکردنهوهی مانی شهرفخانی بهتلیسی، ههولتیر: ۲۰۰۳
- ۲۷- حهشیشه کیشهکان، شانونامه، بلاوکردنهوهی وهزارهتی رۆشنبیری، ههولتیر: ۲۰۰۳
- ۲۸- باوک، شانونامه، نووسینی نوکۆست ستریندبیرگ، و. له فهره نسییهوه، دهزگای ناراس: ۲۰۰۴
- ۲۹- باخچه یهک شیعی فهره نسی، له فهره نسییهوه، دهزگای سهردهم، سلیمانی: ۲۰۰۴
- ۳۰- پتیازه نهده بییهکان، توژینهوه، وهرگیران و ناماده کردن، دهزگای ناراس، ههولتیر: ۲۰۰۴
- ۳۱- چهند نامه بهکی فهره نسی، سهنته ری رووناکییری ههتاو، ههولتیر: ۲۰۰۵
- ۳۲- وینهی کورد له نه رشیفی کورد ناسهکاندا، ج ۲ (به زیاد کردنهوه)، وهزارهتی رۆشنبیری: ۲۰۰۵.
- ج. وهزارهتی پهروهده، ههولتیر: ۲۰۰۵.
- ۳۳- زمانی حه یزه ران، چاپخانه ی رهنج، سلیمانی: ۲۰۰۶
- ۳۴- ره نسی رهمه زانهکان، چیرۆک، هانا، ههولتیر: ۲۰۰۶
- ۳۵- شیعی نوتی کوردی، توژینهوه، هانا، ۲۰۰۶
- ۳۶- پهنج کتیب و نبو، شیعر، رۆژههلات، سلیمانی، ۲۰۰۶
- ۳۷- بز رۆدانی کوپم، شیعر، ج. پاک، ههولتیر: ۲۰۰۶
- ۳۸- سولتانه عوسمانییهکان، چاپخانه ی رهنج، سلیمانی: ۲۰۰۶
- ۳۹- کورد له دیدی رۆژههلات ناسهکانهوه، ناراس: ۲۰۰۶

غولنازى ۋن. سەردارى ئىپادىلىگەن (۶۰۰۰
سال پ.ز).
تەپە سەردار (گورستانى ئېران). بە قورۇ
سۈرۈۋەگەرلەر. مۇزىيخانى تاران.

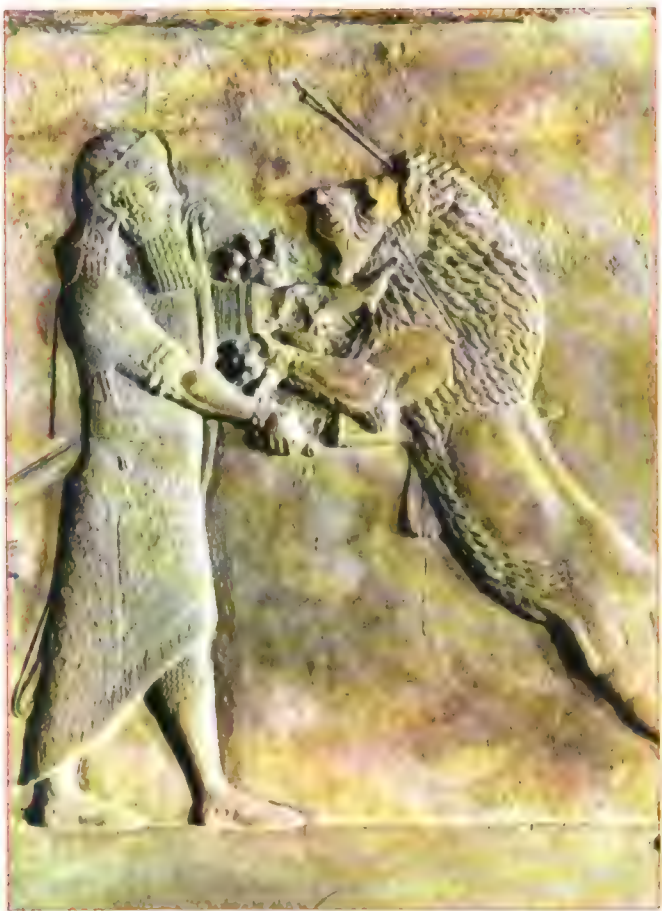
زىيىڭ سەردار تەلەپپەردەگەن ئە گولدى توشۇن
زىيىڭ شارى وان (گورستانى تۈركىيە)، (۶۰۰۰
پ.ز).

گولستانى تۈركىيە تەلەپپەردەگەن سەردارى سەمى
تاشقورۇ، ھەزرىتى تۈركىيە. مۇزىيخانى بېيجىڭ

شرانگی خولومدی هومده ترشه، قه پالی شاختگی باشوری قه بهری کوردستانی نورکیا سالی ۱۲۷۵ پ. ر

-خورتباد را تو. دسهلات پديد آوردی مروت بهسر گیاهویری دیار دمه کی دانسته ی لیگاری ناشوریه گان

جامینک گیانهویری نامۆی لاسر نمیش
کراوه

به نوکسره زهر دروستنکراوه ۱۱ منجم
بهرزیهکی له ۱۹۵۶ له کوردستانی نیشوران
دۆزولهتوه شیروزی دهگهتسهوه بۆ ۱۴۰۰ پ.ز.
(ناسهواری زهوه)

بهکینک له بۆلته ناوهارهکاتی لورستان
۱۸۰۰ پ.ز.

مردانك لمشي گياننومره، پروژ ۱۳،۷ ستم
 بهرزه له ۷۰۰-۸۰۰ پ.ز له لور ساسان
 دروستکړاوه، له ۱۹۳۰ دژواوه کوه.

نوحمله يتيکي زرين سده ي ۷ پ.ز له زرين
 بهشپواري نورا توپي دروستکړاوه، له تاران
 يانقزواوه.

کوه‌لکی شاخی بینستورن: پادشاهی نعلیمس دوی نمودی نیمه‌راتزیه‌ی میدیا و ایران ده‌کا، نم تا بلوچه لسم‌رگه‌لکی شاخی بینستورن جتده‌هتلن: میدیا به‌گانی به تمسیری هتاده‌ته به‌ردم تاهورامه‌زده فتران ده‌کات چهر یاخی نمین!

شاری دپارېدگر، میناتور لسمردمي همدوم له شاري
 دپارېدگر دوستگراوه نوو لروشهارد واي پښ گونم که له
 کتیبخانه کې خويده له بازاری بابه زده نه نسته میوډل
 له سالې ۱۹۹۴ شم میناتوره به ۶۵ ډولار لږي کسري.
 نه پشوالی پشم بلشت؛ له کسري پیدای کړودوو ناوی
 نیکارکښه که چیه.

میناتورېکي کوردي سمره مي عرسمانېک زنانه،
 سده ۱۸ م

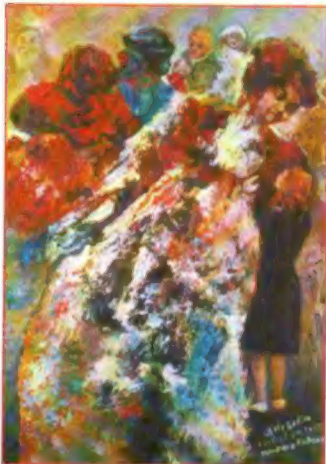

کوردیکی موکریان
 تابلوی
 نگارگوشیکی
 کوردی مهاباد
 سینۆرسکی لهسالی
 ۱۹۱۶ له مهاباد
 کۆماری و
 پێشکەش به
 مەکتەبی کردۆه.

ھىلىكارى: ئەنۋەر توۋلى

ھىلىكارى: ئەنۋەر توۋلى

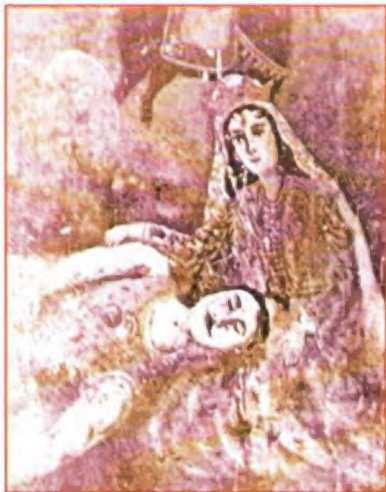

تاھىر: ئەزىز سەلىم

تابلو: جمال بهشتیار.

تابلو: حسن قهلاچ

تابلو: محمد سیدوغللو که له وانیال قصاب
و دیگرتورده.

